H·R·

Reglen van

Metſelrijen/op de vijue manieren van Edificien/ te wetene/ Thuſcana/Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Compoſita: Ende daer by geſedt die exemplen vanden Antijquen/ die in dmeeſte deel met de leeringe van Vitruuio ouercommen. Met noch toegeſedtte Figueren die int eerſte niet en waren/ ende ſommige texten vanden Aucteur gebeter hieroock by geſedt.

Met Keyſerlijcke Priuilegie.

Men vindtſe te coope Thantwerpen op de Lombaerde veſte inde ſchiltpadde.

H ANNO·M·D·XXXXIX· R.

Den beminders der Architecturen.

Also Vitruuius seyt/dat de gene die sonder letteren ende geleertheyt gebout hebben/al hebbense
oock vanderhant meesters geweest/en hebben geen vermeert werck connen gemaken: so en heb
ben oock andere geen hantwerckers sijnde / ende die hem alleene opde lettere verlaten hebben/
maer den schijn geuolcht/eñ niet dat bewoersde: der welcker sommige / al hebbense Vitruuium
voergenomen te cõmenteren eñ figureren/so en hebbense midts diuersche texten diemen daeraf
vint/ haer reglen niet connen gelijckelijck beslupten / maer hebben veel dingen in twijfel gela-
ten/ eñ dat meer is/ hebben voer goet aengesien/tgene dat int werck niet staen en mach: Eñ de oorsake van de
ser dolingen is/dathet leste boeck desselfs Vitruuij inhoudende de figuren/verloren is/ waerby datmen sijn mey
ninge te vollen bekent soude hebben. Hieromme schijnet dat sommige Antiquen seer bloode geweest hebben in
haer wercken/eñ besondere inde ordine vande Dorica: want / om dat Vitruuius geen Dorice base en noempt/
maer wel in die plaetse/van een Attica tracteert (mogelijck niet aensiende dathi daer geen ordine van Attica en
bescrijft) so en hebbense der Dorijscer colommen geen basen doren maken: ter contrarien andere/mogelijck de
duysterheyt vanden texten verachtende/ oft oock duer ongeleertheyt/sijn so verre buyten screuen gegaen in ve
le dingen/datse niet alleene de redene eñ exemplen der goeder Antiquen en hebben verlaten/maer hebben bouẽ
datte haer werck monstrueus eñ onbeuallijck der oogen gemaect/ gelijckmen dese erroren inden Antiquen sien
mach. Waerduere beminde lesere dathem veel Architecten in beyden geleert sijnde/daerouer becõmert heb-
ben/eñ bysondre in desen onsen tijden Bramant van Casteldurãte/Balthasar van Sienen/eñ meer andere/midts
dat/so duer Julio.ij.P.M./als duer andere/de Architecture grootelijck opgestaen is tot haren tijden: dewelc-
ke dan/na lange disputeren eñ ondersoecken/so ouer menigerley texten/als cõmenten/tsamen metden exemplẽ
der goeder Antiquen/ hebben met auctoriteyt (om der saken een eynde te makene) niet alleene de spira attica/
der Dorica toegeuoecht / maer oock so veel oerdinen alsser int gebruyck sijn/ beghinnende aende Thuscane als
de groofste/tot aen dalder teederste/dieselue in een gemeen regle eñ sekere forme gesedt/met haren ornamentẽ
eñ maten: dewelcke reglen/Sebastiaen Serlius Architect eñ discipel des genoemden Balthasars/bescreuẽ eñ
in figuren gestelt heeft/also dat wij/achterlatende de duysterhedẽ Vitruuij/hier duere mogen een onstraffelijck
werck maken. Gemerct dan dat alle lief hebbers der Architecturen geen Italiaens en verstaen/so hebbick de-
se (na mijn oerdeel) aldersekerste eñ claerste Reglen wt den Italiaensche in nederlants ouergesedt/ behaluẽ de
namen van allen porceelen/der basen/capiteelen/cornicen ꝛc. die en hebbick niet verduyst/hoewel dat Bastiaen
byde vocablen Vitruuij de geuseerde moderne vocablen van Italien sedt / der welcker wij sommige so qualijck
verstaen souden als de Latijnsche: waerõme dat ick prijsen soude/aengesien datwij dees maniere van Vitruuio
in scrifte ontfangen hebben/ datmen hem der namen Vitruuij gewende/ op dat de geleerde vanden werckman
eñ de werckman vanden geleerden verstaen worden. Oock op dat den gemeenen man leselijcker sijn soude / so
hebbicken in brabantsche lettere gedruct. Eñ hoewel dat desen vierden boeck van seuenẽ eerst wtgegeuẽ wort/
midts dathi den oerboerlijcsten is/ so en sijn nochtans die andere niet min behulpich totterArchitecturen oft
conste van metsselryen/gelijckmen inde nauolgende voerrede sal mogen vernemen.

COR. GRAPHEVS LECTORI.

Pictores, Statuarii, Architecti,
Et vos ô Latomi, ô Fabri, expetitam
Quotquot Symmetriam probatis, eia
Huc adeste alacres, nouum hunc laborem
Spectate, huncce nouum videte læti
Thesaurum, exiguoq; comparate
AEre has diuitias, bene æstimandas
Ingenti precio: hîc meridiano
Phœbo lucidius queat videri,
Quicquid toto opere in Vitruuiano
Aut sit difficile, aut male explicatum,
Aut non sufficiens, minusq; nostris
Aptum temporibus: nihil deest iam,
Nil iam difficile, aut tenebricosum
In libris legitur Vitruuianis.

TSELVE AENDEN LESER.

Scilders, Beeldesnyders, Architecten vroet,
Ende oock ghy Steenhouwers, ghy Smeden sterck
Liefhebbers der Symmetrien conste soet,
Compt hier, compt besiet dit costelic niewe werck
Besiet desen nieuwen schat in dees boecx perck,
Coopt desen riickdom om eenen penninck cleyn,
Hy is nochtans seer dierbaer voer leeck oft clerck
Hier in suldy vinden claer als den dach reyn
Waer in ons Vitruuius dat edel greyn
In de geheele siin constige boecken
Schiint swaer te sine, en int verstant niet pleyn,
Oft niet volmaect in al siins scriuens hoecken,
Oft tonsen tiiden niet nut, Spaert nu tsoecken
Daer'nes niet meer swaers, niet duysters ouer al,
Hy is nu luchtich en claer, so breet so smal.

Sebaſtiaen Serlius totten leſers.

GOede leſer/nadien dat ick bereydt hebbe eenige regulen inde Architecture/meynende dat niet alleenlick de hooge ſinnen en hebben te verſtane/ maer dat oock elck middelbarige verſtant die mach ſijn begrijpende / na dathet meer oft min ſal geneycht ſijn tot ſulcken conſte : de welcke regulen ſijn in ſeuen boecken gedeelt/ ſo hier onder ſal beteekent worden. Maer midts dien dat deſe conſt dat eyſcht/ſo hebbick willen beghinnen deſen vierden boeck wt te geuen/den welcken is meer tot propooſte eñ nootſakelijcker/dan de andere/om de kenniſſe van menigerleye manieren van Edificien /ende cierheden der ſeluer. Ten eynde/dat een yegelijck mach hebben eenige kenniſſe van deſer conſte/de welcke niet min genouchlijck en is den ſinnen die dencken op tgene datter te maken is /maer oock voerde oogen als ſy gemaect is. Welcke conſt duer de cloeckheyt vanden befaemden eñ excellenten geeſten nu ſijnde/ ſo bloeyt in deſe onſe tijden / gelijck de Latijnſche ſprake/ten tijde van Julius Ceſar ende Cicero/dede. Neempt dan met blijder eñ edelder herten/ten minſten den wille (oft deffect niet en volcht) dien ick voerwaer ſeer groot gehadt hebbe om v te voldoene inden deſen arbeyt.

Jnden eerſten boeck ſal ick tracteren vanden beghintſelen der Geometryen /eñ van diuerſchen duerſnijdingen der linien /alſo vele dat de Architect ſal mogen goede redene geuen van al tgene dat hy wercken ſal.

Jnden tweeden/ ſallick betoonen int beworp ende in woerden ſo vele vander Perſpectiuen / dat willende /hy ſal mogen openen ſijn concept oft voernemen in een ſienlijck beworp.

Jnden derden ſalmen ſien de Jchnographie dats den gront/ de Orthographie dat is dopgerechte van voren/ de Scenographie oft Sciographie dats het inſien duer tvercortten vanden meeſtendeel der Edificien die in Romen ſijn/in Jtalien/ende daer buyten/neerſtelijck gemeten/eñ daer by in ſchrifte geſtelt die plaetſen daerſe ſijn/ ende haer namen.

Jnden vierden die deſen is/ſalmen tracteren van vijue manieren van Edificien/ eñ van haren ornamenten/als Thuſcano/ Dorico/ Jonico/Corinthio/ ende Compoſito/dats te ſeggen/gemengt. Eñ met deſe wort bina omvangen de heele conſt/duer de kenniſſe van diuerſchen dingen.

Jnden vijfſten ſallick ſeggen van veelderleye manieren der Tempels/geteekent in diuerſche formen /te wetene/rondt/viercant/ſeſcant/achtcant/eywijs/ende cruyswijs/ Met haren gronden/hoochden/ende vercortten/ neerſtelijck ghemeten.

Jnden ſeſten ſullen wij ſeggen van allen woningen diemen hedendaechs gebruycken mach/beghinnende van aen tſnooſte huyſken oft hutteken ſo wijt noemen willen / eñ van grade tot grade veruolgende tot aen dalder cierlijxſte palays van Princen/ ſo wel op tdorp als int ſtadt.

Jnden ſeuenden eñ leſten/ſal beſloten worden veelderley accidenten oft toevallen/die den Architect gemoetē mogen in diuerſche plaetſen/eñ vremde manieren der gelegentheit / eñ int hermaken oft repareren vandē huyſen: ende hoe wij te doene hebben om ons te behelpene met die andere Edificien /eñ dier gelycke dingen die in weſen ſijn/eñ die oock tander tijden int werck geſtaen hebben.

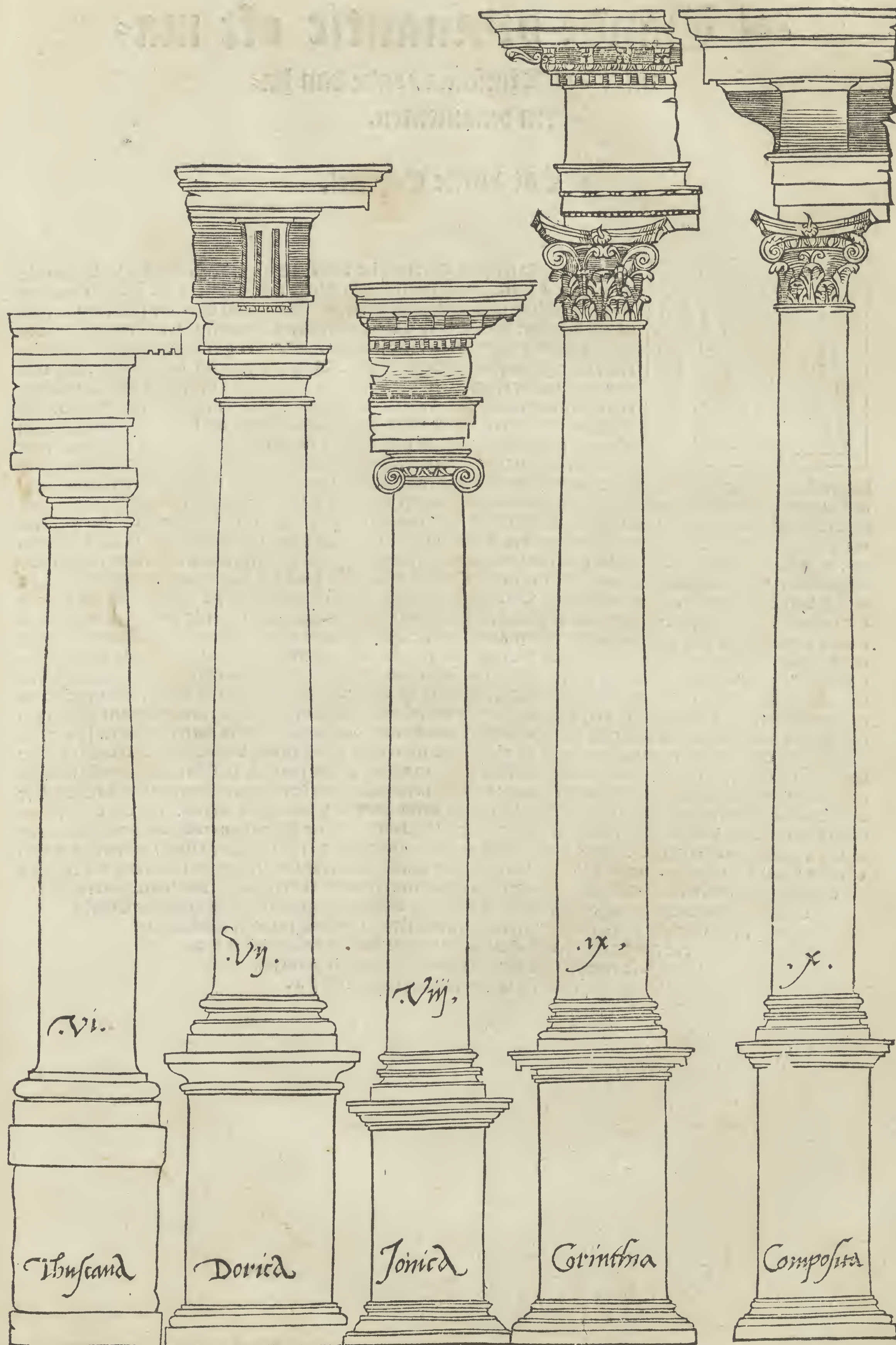
Nudan/om bat voorts te gane met redelijcker manieren / ſallick beghintſel gheuen vande grooffſte eñ minſt gecierde ordine/dat is/vande Thuſcane /die de boerachtichſte is/eñ de ſterxſte/oock van minder teederheyt ende gracelijckheyt.

DJe Antiquen (ſo ons Vitruuius leert) dedicеerdē de Edificien den Goden/die hun toevoegende na huer nature/ſterck oft teeder: eñ alſo is de forme diemen heedt Dorica / toegeſcreuen den god Juppiter/ den god Mars/eñ den ſtercken Hercules: deſe ſulcken forme van eenen ſtercken man nemende. Eñ de forme diemen heet Jonica is toegeſcreuen der goddinnen Diana/den god Apollo/eñ den god Bacchus: deſe nemende vande matronale forme dat is van eender cloecker vrouwen die deel heeft vant ſtercke eñ teedere. want Diana midts vrouwelijcker natueren is teeder / maer duer dexercitie der iacht/iſſe ſterck : deſghelijcx Apollo duer ſijn ſchoonheyt is ſacchte/ niettemin is oock ſterck/midts dat hy een man is: tſelue ſeggick van Baccho. Maer de maniere der Corinthia/genomen vander maechdelijcker formen/ wildenſe toegeſchreuē hebben der goddinnen Veſta/een ouerſte der maechden. Maer in deſe tegenwoordige tijden dunct my goet te procederen duer ander maniere/niet vervremdende daerom vanden Antiquen voerſ. Mijn meyninge is (achtervolgende de coſtumen van onſen kerſtenen) dat ick (alſo verre als ick vermach) ſal toeſchriuen de heylige Edificien na yegelijx weſen/ Gode eñ ſijnen Heyligen: Eñ de profane/dats dongewijdde edificien/ſo publique/ſo priuate/ſallick toeſchriuen den menſchen/na yegelijx ſtaet eñ profeſſie. So ſeggick dan dat de maniere Thuſcana (na mijn duncken) behoorlijck is tot ſtercten/als tot poorten van ſteden/tot caſteelen/tot plaetſen om ſchatten/munitien/eñ artiglerijen te bewarene/tot geuangeniſſen/tot hauenen der zee/eñ andere dier gelijcke totter oirlogen dienende. Het is wel waer dathet boerſche werck te wetene/dat met diuerſche bindingen van ſteenen ruwelijck gebootſeert/ ende ſommige oock van deſen gemaect met eenige teederheyt/tot behagen dat de ſteenhouwers daer in gehadt hebben /is ſomtijts byden ouders gemengt geweeſt onder Dorica / ende oock ſomtijts onder Jonica end Corinthia. Nittemin midts dat (inder waerheyt) de Thuſcana de rouſte ende minſt gecierde van allen den anderen is/ ſo dunct my dat de dorpſche meer ouercompt ende gelijckenis heeft metder Thuſcana dan met eenighe andere: het welcke men claerlijck merct onderhoudē geweeſt te ſine vandē Thuſcanen/alſo wel binnē haerlieder ouerſter ende principaler ſtat Florentſen/als buyten opde dorpen/in ſo grooten ende ſchoonen edificien ende

Den Aucteur tot den lesers.

so costelijcken fabrijcken ghemaeckt opde boersche maniere/alsmen sien mach in gheheel kerstenrijck/gemengt (niettemin) met sulcke boersche ende teedere maniere als den Architecten belieft heeft : waer duer ick seggen wil dat dier ghelijcke edificien meer overeencomen metter Thuscana dan met anderen specien. Daerōme veranderende sommige vanden antyken/ende sommige andere vanden onsen/ so sal ick bewisen in diversche manieren van sulcken wercke/hoemen mach maken poorten van steden/ende stercten : ende oock in publique ende priuate plaetsen/huysen/logien/galerien/venstren/nicchen/brugghen/waterleydinghen/ende diergheliјcke diverse ornamenten die eenen Architect moghen toecomen. Men sal oock moghen (niet gaende buyten tghene dat de ouders ghemaect hebben) mengen/ende vereenighen de boersche maniere met de Dorica/ende oock met Jonica/ eñ somtijts met Corinthia/totter beliefsten vanden genen die zijn fantasie soude willen contenteren / dwelcke men bat seggen mach dathet meer is by gedooge dan by redenen : eñ dat daerom / want die Architect behoort te procederen metder grooter behoorlijker manieren ende vasten verstande/aldermeest in publique eñ treflijke wercken/inde welcke seer lofelijck is de redelijke behoorlijcheyt.

Jck hebbe willen int beghintsel van desen boecke naevolgen de Comicos/dat is/die Comedien plegen te schrijuen: onder de welcke eenige willende reciteren oft spelen een Comedie/hebben eenen bode voergesondẽ/ dewelcke met corten woorden den toehoorders gaf tverstant van al tgene datmen inde selue tracteren soude: Daerom ick willende in desen boeck tracteren vande vijf manieren van Edificien / te weten/Thuscano/Dorico/ Jonico/Corinthio/eñ Composito / so heeft my goet gedocht datmen int beghintsel siet de figuren van allen den spetien diemen tracteren sal. Eñ hoe wel dat inde Colomnen eñ haer ornamenten niet en sijn alle de proportien eñ maten geteekent/dan alleenlijk de principale by generale regulen/niettemin des en sal niet gebreken tot sijnder plaetsen ten sal al punctelijker geteckent worden : maer dit is gedaen/so ick geseyt hebbe / om te betoonen een generale regule tot een opsien alleenlick. Eñ om bat verstaen te worden van een yegelijck/sallick stellen in de beghintselen vanden ordinantien /de vocabulen van Vitruvio/met a . b . c . opden cant geteekent/ also datse elckerlijck kennende sal mogen noemen na sijns lants aert eñ maniere. Eñ ten eersten den stilobato oft pedestalo Thuscano/ ick meyne/het platte (sonder corone eñ base) sal sijn een viercant perfect : Den Pedestalo Dorico sal so veel meer sijn als het trecken eender linien van hoecke tot hoecke vanden viercante perfect/die stellende rechtoppe : Den pedestalo Jonico sal van een viercant eñ een half sijn: Den pedestalo Corinthio sal sijn een viercant ende twee derdendeelen van tselue viercant : Den pedestalo Composito salmen van twee perfecte viercanten maken. Oock en verwondert v niet/dathet navolgende Capittel sal sijn het vijfste / dwelcke andere voer het ierste verwachten souden: overmidts dien dat den iersten boeck sal inhouden een Capittel vander Geometrien : ende den tweeden vander Perspectiuen/salder twee houden : ende den derden vander Antiquiteyt salder een houden/dewelcke maken vier capitulen/ soo dat om dier redenen wille het navolgende sal sijn het vijfste.

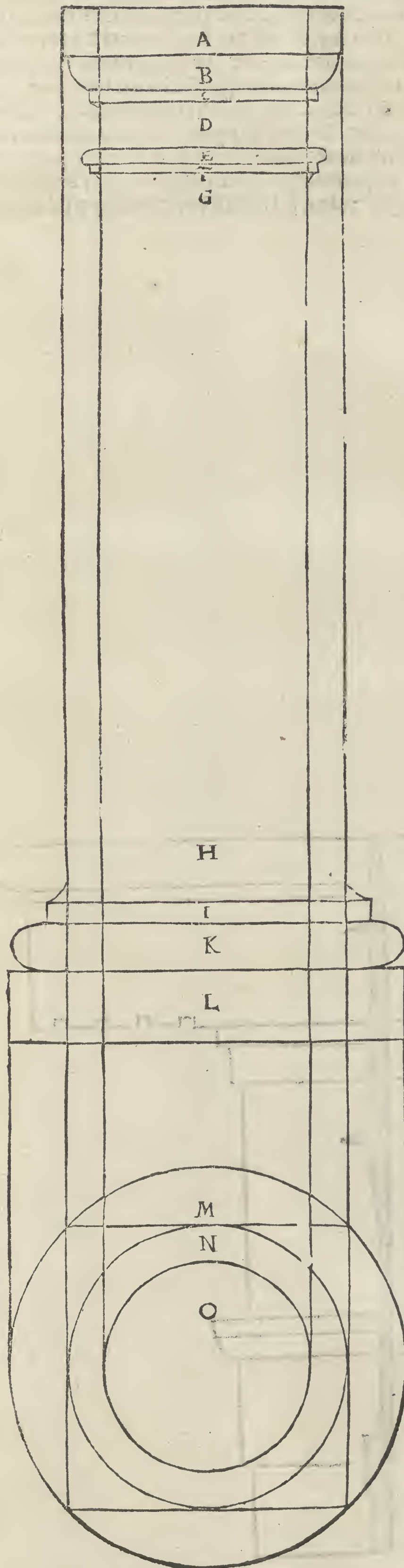

.vi.
.vij.
.viij.
.ix.
.x.
Thuscana
Dorica
Jonica
Corinthia
Composita

Vande ordinantie oft maniere der Thuscana / ende van haren ornamenten.

Dat vijfste Capittel.

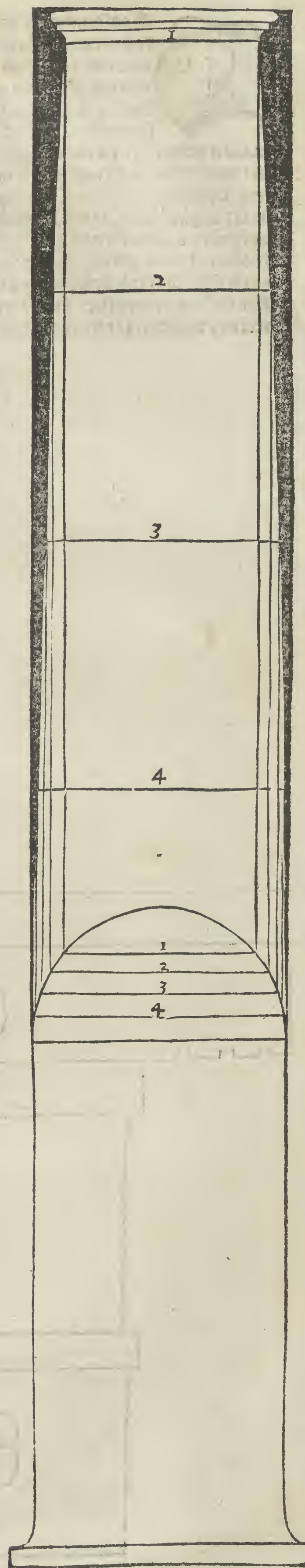
En vindt in de scriften Vitruuij int vierde boeck int .vij. Capittele/ datmen de Colomme Thuscane van seuen deelen hooge met Capitel ende Base behoort te makene/welcke mate neemptmen aender Colommen dicte beneden: de hoochde vande basis oft basement sy vander helft der Colommen dicten/ende gedeelt in twee ghelijcke portien/een sal tplinthus sijn/dander ghedeelt in drijen / sullen de twee dat thorus sijn/therde de cincta : De proiecture der basis salmen dus maken/eerst maect eenen circule so groot als de colomme beneden dicke is/ende setten in een viercant / ende buyten dat viercant noch eenen circkle ghetrocken rakende de vier hoecken/dat sal de proiecture oft vtspronck sijn : Ende al hebben alle ander basen huer plinthen viercant / niettemin behoort dese Thuscane ront te wesen na den text Vitruuij. De hoochde des capitels sy ghelijck de basis/ ende dat gedeelt in drijen/een deel sal dat abacus sijn/dat andere salmen in vieren deelen : drij sullen den echino gegeuen worden/ tvierde den annulo oft cincta/datmen riem oft bant oft lijstken verduytschen mach: dat derden deel restende sal voer dat hypotrachelium oft phrise sijn : dat astragal met de cincta sy van de helft der phrisen/ maer dat gedeelt in drijen/twee sullen voer tront sijn/ende tderde sijn lijstken / den wtspronck sy als de hoochde : ende hoe wel dat dit lijstken hier metden Capiteele genoempt wordt/ist nochtans een deel der colommen/ de welcke colomne behoort bouen gedunt te sine dat vierde deel : ende oock het Capitel int bouenste deel en sal niet grooter sijn dan de colomme beneden. De maniere om de colomne te minderen sal desē sijn/dat den tronck der colommen sy gedeelt in drijen/ dat derddendeel beneden sal op sijn loot hangen/ ende dander twee derdden deelen salmen in so veel gelijcke deelen setten alsmen wilt : daer nae op dat derddendeel der colommen geleidt eenen haluen cirkle/ende van aende linien die daer hangen vanden vtersten hoecken des capitels innewaerts gemeten dat achste deel/ dwelck in als sal wesen dat vierde deel/so gesept is. Van onder tcantken (daer de colomne dunst is) salmen twee linien op sijn loot trecken tot opden haluen circule/ende de deelen des cirkels wtwaerts salmen tot beneden in so veel gelijcke portien setten/als de twee derdendeelen der colomnen inhouden/ dat gedaen sijnde tot beyde sijden/so worden vanden eenen punct des haluen cirkels totten anderen so veel paralellen oft dwerse linien getrocken/ ende op elcke linie geteekent sijnde tgetal van bouen nederwaerts/ende desgelijx op de linien die de colomnen deelen/tselue getal in ordine gesedt sijnde/so ist seker dat de eerste linie sal accorderen met dat dunste der colomnen bouen : daer na neempt de tweede linie des haluen cirkels/ende sedtse op de tweede linie der colommen/daer na de derde op de derde/ende de vierde op de vierde : ende als dat gedaen is/van aende basis des haluen cirkels tot aende linie 4 / wordde een linie getrocken/ ende van aende lini 4 tot de lini 3 noch eenen treck/ ende vande 3 tot 2 noch een linie/ende vande 2 tot 1 noch een linie : ende also dan van de twee sijden der colomnen/hoe wel dat de linien elck in hemseluen recht sijn / scheppen nochtans een cromme linie/ welcke daerna de neerstige constenare duer thantwerck weet te verdrijuen ende te modereren alle de canten inde vergaderingen der linien. Ende al is dese regule gemaect tot de colomne Thuscane (de welcke is bouen dat vierdedeel gemindert) niettemin machse oock dienen tot alle de sorten van Colomnen/ Ende hoe dat de deelen der Colomnen eñ des haluen cirkels in meerder getal sijn so veel sal de minderinge haer verliesen.

A Abacus oft tailloer
B Echinus
C Annulus oft Cincta
D Hipotrachelīū oft Phrise.
E Astragalus
F Annulus oft Cincta.
G Dicte der colommen bouen.

H Dicte der colommen beneden.
I Cincta
K Torus
L Plinthus

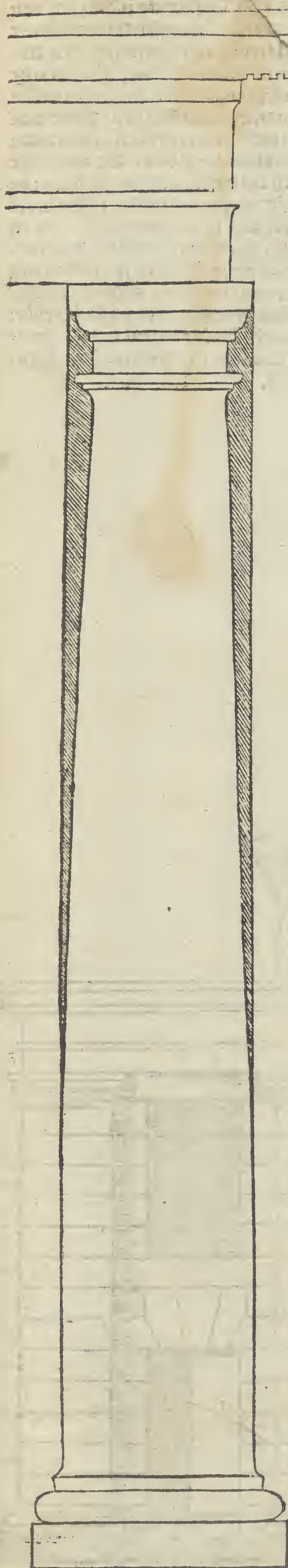
M Proiecture oft wtspronck vande Base.
N Dicte der colommen beneden.
O Dicte der colommẽ bouen.

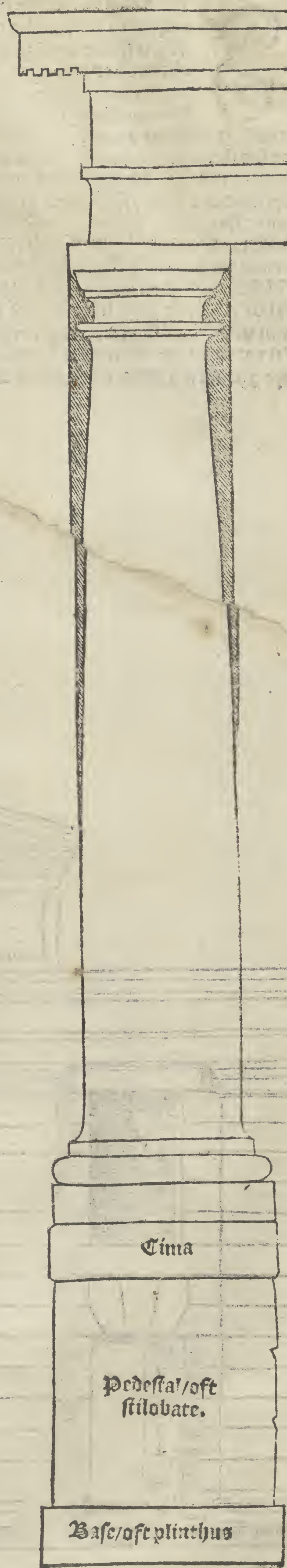
Vande Thuſcana.

DE colomme volbracht ſijnde met capitel ende baſe/ſo ſijn de architrabe/phriſe/ende cornice daerop te ſetten. Dat epiſtilium oft architrabe ſy vander hoochden des capitels / ende de tenia oft lijſte van dat ſeſte deel deſſelfs: dat zophorus oft phriſe ſy vander ſeluer hoochden/ deſghelijcx oock de cornice met haren leden. Ende die ſelue ghedeelt in vieren/een deel ſal voerde cimatie ſijn/de twee deelen totte corone/ ende dat leſte totter cimatien oft faſcien onder de ſelue: de proiecture oft wtſpronck van allen/ſi ten minſten ghelijck haer hoochde. Ende onder inde corone ſalmen canaletten maken groot oft cleine na dattet werck is/ende tot wille des werckmans. Maer om dat dit werck grof eñ ſimpel van leden is/ſo machmen na mijn duncken/wel orlof nemen eenighe deelen daer toe te doene/die totten ſelnen ſchinen te behooren/ende dit ſal ſijn alſmen dwerck ſal willen lieflijcker maken/ghelijckmen hier onder ſiet in dit afghedeelde. Noch prijſick de Coronen die meeſt proiecturen oft wtſproncx buyten huer viercant hebben/ byſonder als de ſteenen daer toe oorbaerlijck ſijn hem ſeluen te draghen. De welcke proiecturen brenghen commoditeyt ende vercieringhe : commoditeyt/ iſt datter wandelinghen bouen commen ſalſe te ruymer ſijn / ende oock ſalſe dwerck beſchermen vanden wateren: de verciering oft bequaemheyt/alſmen dwerck van behoorlijcker diſtantien aenſiet/ ſalt te grooter ſchinen/ende daer den ſteen ghebreken ſal midts der cleynheyt/ſal de proiecture voldoen int grooter ſchinen.

HOe wel dat ick voergeseyt hebbē/ dat de colomne Thuscane naden text Vitruuij behoort te zijn van seuen dameters met basis eñ capittelle/ welcx prwortie eñ forme sekerlick goet ende gheprweert is/niettemin om dat de eerste colomnen (also ghy oock in mijn cleyn boecxkengehoort hebt) waren gemaect van ses deden/ nemende die mate vanden voet des mans / den welcken is dat seste deel des seluen : Ende oock om dat die colomnen te weten Dorice nv van seuen deelen zijn / hebbende haer de Antiquen totter verheffinghen een deel toe ghesedt/so dunct my duer sulcken auctoriteyt/ende midts dien dat dese colomne robuster is / datmense in haer seluen behoort leegher te maken dan de Dorica, waerom datmense by mynen auijse van ses deelen maken sal met basis ende capitel/ende dit al voor een ghemeene regle. Ende om dat Vitruuius/noch ander Architecten so als icker ghesien hebbe/noyt regle vande Stilobati oft pedestali ghegheuen en hebben/oock inde antiquiteyten so veel als men siet/werdense vanden Architecten ghemaect na dattet behoefde/tsy tot verheffinghen der colommen/ oft tot eenen opganck met trappen aende galerien oft duer ander ghelijcke toevallen. Die wijle dan dat wij niet duer noot ghedwonghen en zijn/ soudick oerdeelen datmen elcker maniere van colomne haer voeghelijck pedestal met eenege goede redene gaue. Het is kennelijck dat tet pedestal ten minsten wilt viercant zijn te verstane het lijf sonder base oft cime: zijnde dan de colomme der thuscanen de vroemste van alle den anderen/ so sal zijn Pedestal van een perfeckt viercant zijn/ welcx voortooch behoort breet te syne gelijck dat Plinthus vande basis der colommen / zijn hoochde si ghedeelt in vieren: een sulcken deel salmen onder aen setten voor dat Plinthus/ ende oock een totte cima/welcke leden sullen ongesnedē zijn/ ende also dan de colomne van sesse deelen is/sal dat Stilobatum oock in hemseluē van sesse deelen zijn gheproportioneert nade colomne.

Van de Thuscana.

ICk heb gheloeft in desen boeck te tracteren alleene vanden ornamenten ende differente manieren van edificien/ daeromme en sal ick nv niet seggen hoemen de poorten van steden ende fortressen setten sal/met haren syden/canonnieren/ eñ andere circumstantien tot beschermenissen/ latende sulcken sorghe den Architect der orloghen nade gheleghentheyt eñ accidenten die daer oploopen. Maer ick sal seggen/als de poorte der stadt oft fortressen ghe set is/de maniere hoemense na mijn aduijs te vercieren heeft/toonende daertoe sommighe figueren. Elcke poorte der stadt (verstaetter na de maniere van Italien) heeft van noode te hebben de posternen/diemen heedt poorten van secourse/ dat zijn de cleyn poortkens ter syden. Maer om te houden die Simmetrie/ dats een voeghelijcke mate / behoortmen te maken een ordinantie aldus. De mate der poorten is/ dat soe veel als de wijdde des lichts zijn sal / de helft daeraf worde noch totter hoochden ghedaen: de breedde des lichts sy gedeelt in ses/ende een deel daeraf sal den piastre ter rechter ende oock ter slincker syden breet zijn : het platte der pilaren sy breet van dat derdendeel des lichts/ ende haer hoochde vijf deelen met capitellen eñ basen. De hoochde der basen sal van dat derdendeel der breedden des pilers zijn/ also oock de capitellen / obseruerende nochtans de Regle inde eerste colomne ghegheuen. Dat Epistilium/ Zophorus/ende Corona/ sy tsamen van sulcker hoochden als de breedde des pilers/met de voerscreuen Regle. Tusschen den eenen ende den anderen pilaer/ sal de posterne zijn/ haer wijdde sy ghelijck de breeddedes platten pilaers : de hoochde gedobbeleert na de breedde: zijn pilastren sullen van dat derdendeel der seluer posternen zijn. De eleuatie oft verheffinge bouen der poorten/ sal tot wille des Architects zijn. Maer de proportie der fastigien oft frontispicien (dwelckmen hier ghespan/dack/ oft gheuel segghen wilt) sullen wij in twee manieren toonen in dordine vande Dorica.

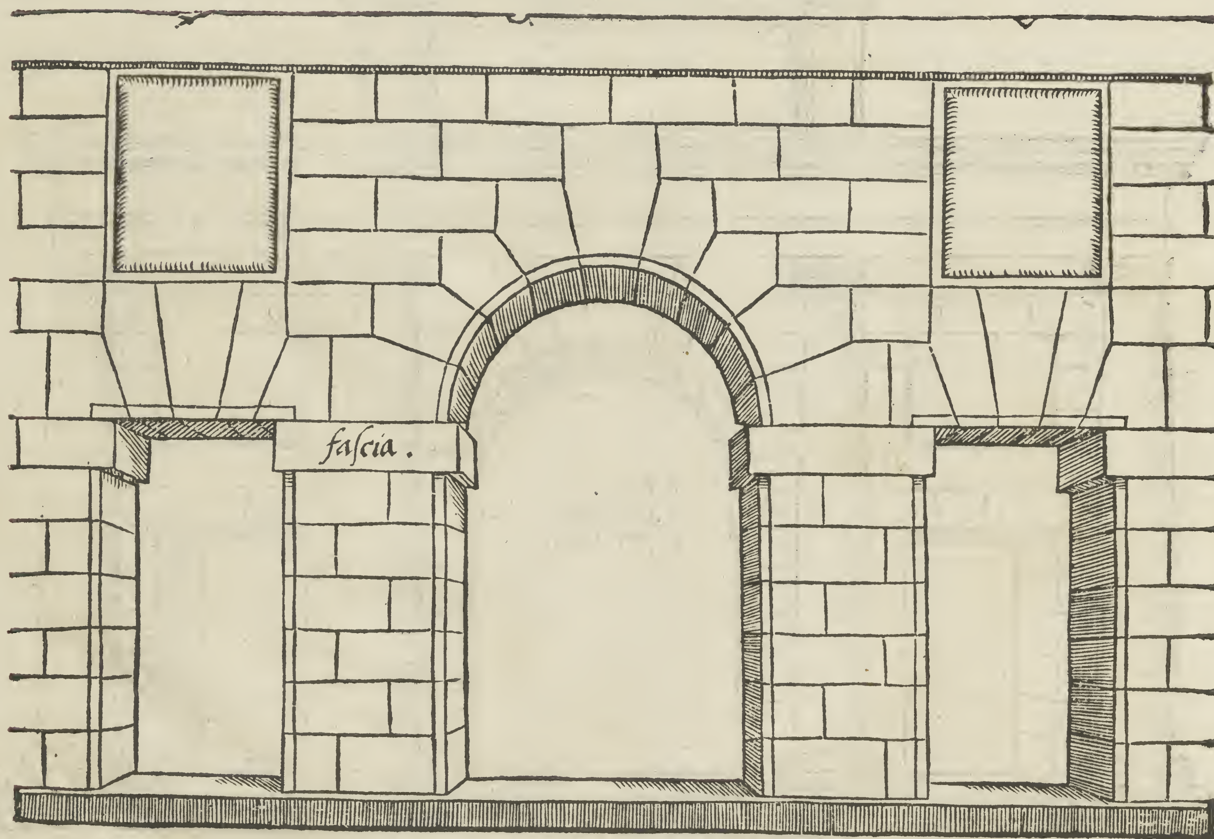

ENde om dat de Architect behoort ouervloeiende van inuentien te ſyne/ om hemſeluen ende andere te voldoene/ ſoe machmen noch in dees andere maniere de poorte der ſtadt oft fortreſſe vercieren/ obſeruerende dees regle/ dat ſoe breet als den duerganck der poorten is/ ſoe ſal de hoochde anderhalfmael ſoe vele/dats twee deelen inde breedde ende drye inde hoochde zijn. Haren pilaſtre ſy dat achſte deel vander wijdden der poorten/ende de colomne (verſtaet voor de ronde/colomne ende voor de platte/pilaer) dat vierde deel der poorten. Maer om dat de colomne dat derdedeel inden muer ghemetſt ende metten anderen ſteenen gebonden is/ meer tot vercieringen dan tot draghen/ſoe ſalmenſe van ſeuen deelen hooghe maken/ ende oock van achten in ſulcken val als darchitect de poorte ſal willen gracelijcker maken. De wijddr der poſternen ſy vande helft der middelpoorten/ haer pilaſteren ghelijck vander grooter. Haer hoochde ſal zijn dat de faſcie die den boghe draecht/ haer ſupercilie oft architrabe (ſo wy dat noemen willen) ſy/ ende vintmen gheenen ſteen van eenen ſtucke tot ſulcken wercke/ ſoe ſalmen de cunei oft penanten maken alſomen inde figure ſiet. Ende aldus ſal de propoztie van dien poſternen zyn van drye deelen inder wijdden/ende vijue dergheliicke deelen inder hoochden. De cunei oft penanten vanden boghe ſullen vijfthien zyn/ ende inde baſen/ capitellen/ architrabe/phriſe ende cornice/ ſalmen houden de voorſcreuen regle: deſghelijcx ſal oock de eleuatie der middelt tot wille des Architects zijn ghelijck van dander gheſeyt is/ ende alſulcken wercken hoeſe grouer ghebootſeert zijn/ hoeſe bequamer ter ſtercten zijn ſullen.

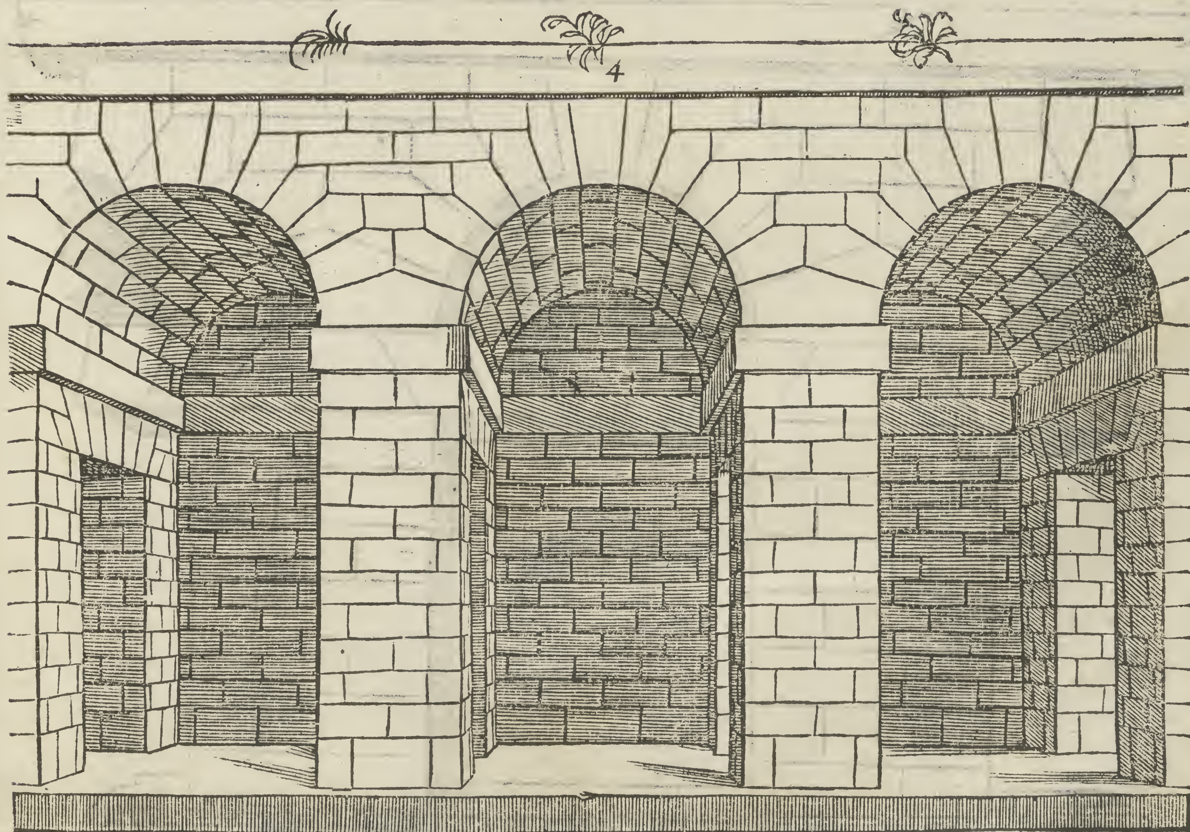

Van de Thuscana.

IN ander manieren slechter en stercker / machmen de poorte van een stadt oft casteel maken volghende dordinantie hieronder geteeckent/ende die proportie der wijdden vande poorte/sy so veel als de hoochde is tot onder aende fascie die dwelfsel onderhoudt/ ende vande fascie opwaerts soe veel hoogher als den haluen cirkle/ maer altijt na wille des Architects te meerderen eñ minderen/ende bisonder als hy duer eenich accident benaut wort : ende de twee posternen zijn te maken also vanden anderen ghesept is. Haer wijdde sy vander helft der middelpoorten/ende oock soe veel massijfs/oft muers worde tusschen de groote poorte ende de twee cleyne ghelaten/ welcker hoochde wort ghedobbeleert metter breedde/ende de fascie die den boghe onderhoudt/sal oock draghen de cunei vande cleyn poorten. Eñ noch mochtmen maken dat de fascie duer schietende soude de supercilie sijn/dwelcke/also gesept is/mach verandert worden nae goetduncken des Architects sonder van deser ghesetter figuren te vervremden.

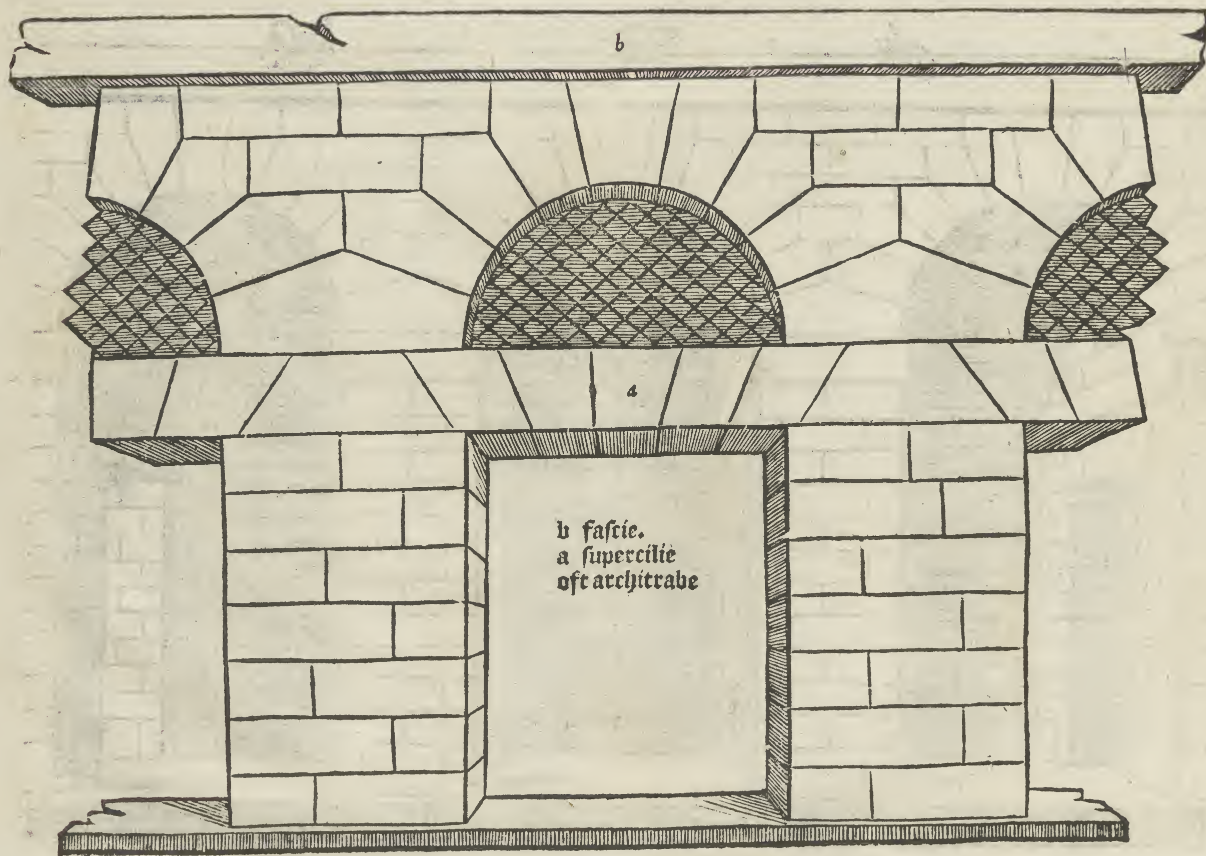

DIe diuersche ordinantien doen den Architect somtijts invallen dinghen die hy by auontueren noyt ghedacht en soude hebben. Daerōme sal den Architect dese navolgende figuere seer behulpelijck zijn inden Edificien/ na de accidenten die hem mochten aenvallen/ ghelijck inden muer van een fortresse zijn soude. Al waer de muer van goeder dickten makende dit werck van binnen / soude ten eersten dienen tot een logie om int drooghe te stane/oock soudet de wandelinghe bouen breeder maken ghemackelijck totter defentien in tijden van orloghe/ende tot meerder versekeringe mochtment binnen al met eerden vullen. Tmocht oock somtijts den Architect ghevallen te bouwen ontrent eenen berch/ ē om hem daer af te bevrijen/want de watren die altijt vanden reghen daeraf loopen/bringhen oock dat eertrijcke beneden/soe ist van noode met dergheliјcken Edificien hem teghen sulcken berch te setten/ duer de welcke datmen hem niet alleen versekeren en sal van sulcken suspitie/ maer sal oock groote vercieringe zijn totter fabrijcken. Ende alsulcken inuentie heeft Raphael Durbijn gebruict *A monte Mario* een luttel bouen Rome inden wijngaert Clementis Septimi/ van hem beghonst int Cardinalaet Jeronimi Genga: ende buyten Pesera tot een beschermenisse der wateren tegen eenen berch/ heeft hy oock sulcken ordinantie ghebesicht.

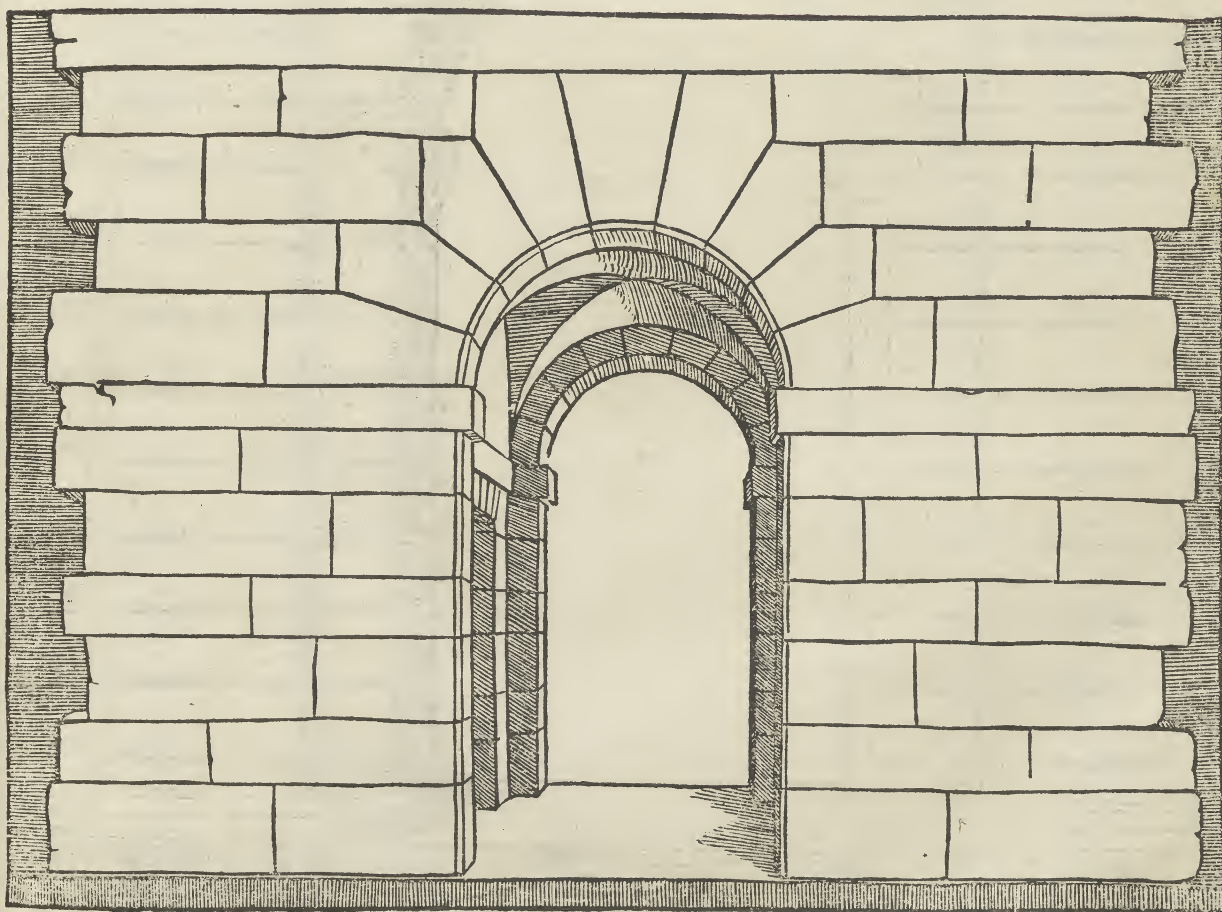

Van de Thuſcana.

DIe Antiquen hebben in dit boerachtich werck diuerſche manieren van bindingen ghevſeert/alſomen hier onder ſiet/daermet hem de Architect ſal moghen behelpen in veel dinghen na dattet van noode zijn ſal. Haer mate ſal zijn/dattet licht een perfect viercant ſy/eñ het maſſijf (dats den muer) tuſſchen beyden ſal dat vierdedeel ſmalder zijn. Dat Supercilium oft architrabe/ ſoe wijt noemen willen/ ſal vanden lichte dat vierdedeel hebben/ende ſal ghemaect woꝛdden van penanten die opden centre loopen in ompaer ghetal: Ende bouen dat Supercilium woꝛdde geleydt eenen haluen cirkle ghedeelt in neghen ghelijcke deelen/ die linien oock al opden centre getrocken. Die cunei oft boechſteenen ghefoꝛmeert zijnde/ ende de dꝛije ſtucken daer tuſſchen ghelept met de faſtie daer bouen/ ſal aldus een eeuwich onuerganckelijck werck zijn. Maer op dat de cunei van de architrabe vaſte ligghen/ ſal van noode zijn den haluen cirkle te vullen met enighen ghebacken ſteenen: Ende tot meerder cieragie/ machmen rupten alſoe de Antiquen vſeerden/ ghelijck men noch ſiet in Rome tot S. Coſmas eñ Damian. dwelck hoe wel dattet vanden oudtſten is/noch ſeer ſterck is.

Elijck van beghinſel genoech geſeyt is/mach de Architect oock deſe poorte in diuerſſe plaetſen gebruyken/maer niet tot fortreſſen/want den duerganck en dient niet tot artiglerie oft groote ghereetſchap van orloghen te handelen/ niettemin van buyten macht dienen tot eenigher poorten: Welcx proportie ſal zijn/ dattet licht oft opene tweemael ſoe hooghe ſy als breet. De boechſteenen des haluen circkels ſullen neghen zijn ghetrocken opden centre des circkels. De faſcie onder den boghe ſy van dat ſeuenſte deel der poorten. Vander faſcien nederwaerts totten pauimente/wordet in ſeuen en half gedeelt/ende ſullen ſes laghen ſteens zijn/ de drije daeraf ſullen elck van een deel ende een half zijn/de ander drije van eenen deele: aldus ſullen de ſeuen en half wt ghedeelt zijn. De hoochde des middelſten boechſteens oft den ſluytſteen hoemen wilt/ſy vande helft der wijdden vande poorte. De faſcie bouen de boechſteenen ſy breet ghelijck den voet/dats het dunſte der ſeluer ſteenen: Maer den middelſten boechſteen ende oock ſinen voet onderſ ſal tvierde deel breeder zijn dan de andere.

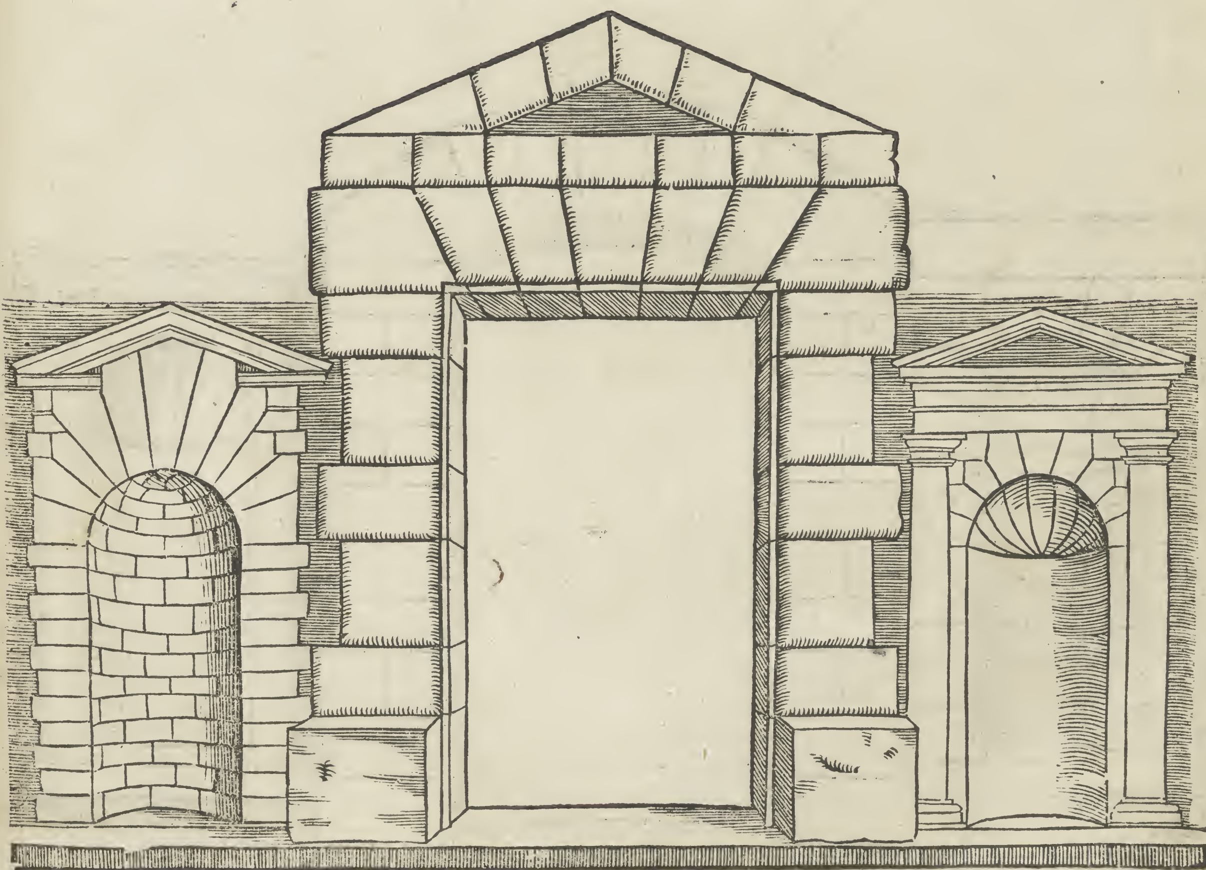
Van de Thuſcana.

E proportie van deſer poorten/te wetene/ de openheyt/ is tweemael ſo hooghe als breet : den pilaſter eñ den boghe/ zÿn breet van dat vÿfſte deel des lichts : den grooten pilaer ſal noch eens ſoe breet zÿn: ende zÿn hoochde van ſes breedden. De hoochde vande baſe ſal van tvierendeel zÿn/ende dat capiteel van dat derdendeel: alſo groot ſal de impoſte oft capiteel onder den boghe zÿn. De faſcie inde plaetſe van darchitrabe/zy vander hoochden des capiteels : deſghelÿcx de friſe : ende oock de cornice/achtervolghende de voorgegheuen reglen : de reſte machmen metten paſſer vinden.

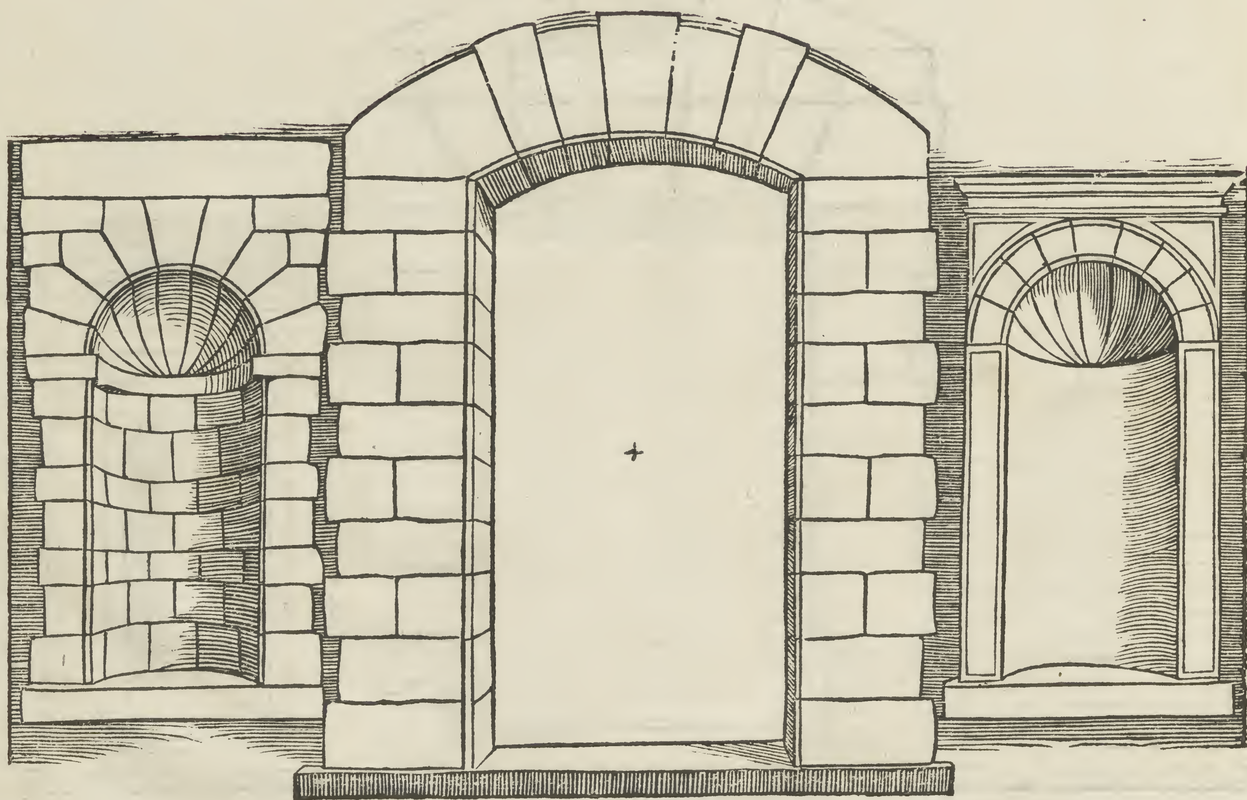
a impoſte

AL is dese poorte/hier onder ghcteeckent/seer verscheyden van dander manieren/niettemin/midts dat tet een werck is dienende totter Thuscane/ ende oock om datse Antycx is/ hebbicxe na mijn aduijs hier willen setten: de welcke in voorleden tijden was in Rome *En Capo de la militia Trayana*, hoe wel dat mense ouermidts ruijnen nv niet en siet. De twee Nicchen die daer besyden staen/ zijn wt haerder plactsen/ de welcke den voorsieneghen Architect sullen moghen dienen als hy die sedt daer sij behooren: haer proportie duer de voorgegheuen regle/ sal de Architect lichtelijck tot sinen wille hebben. Eñ vande poorte in haer seluen en wil ick gheen mate met allen setten/want alsulcken mate is lichtelijck te vindene.

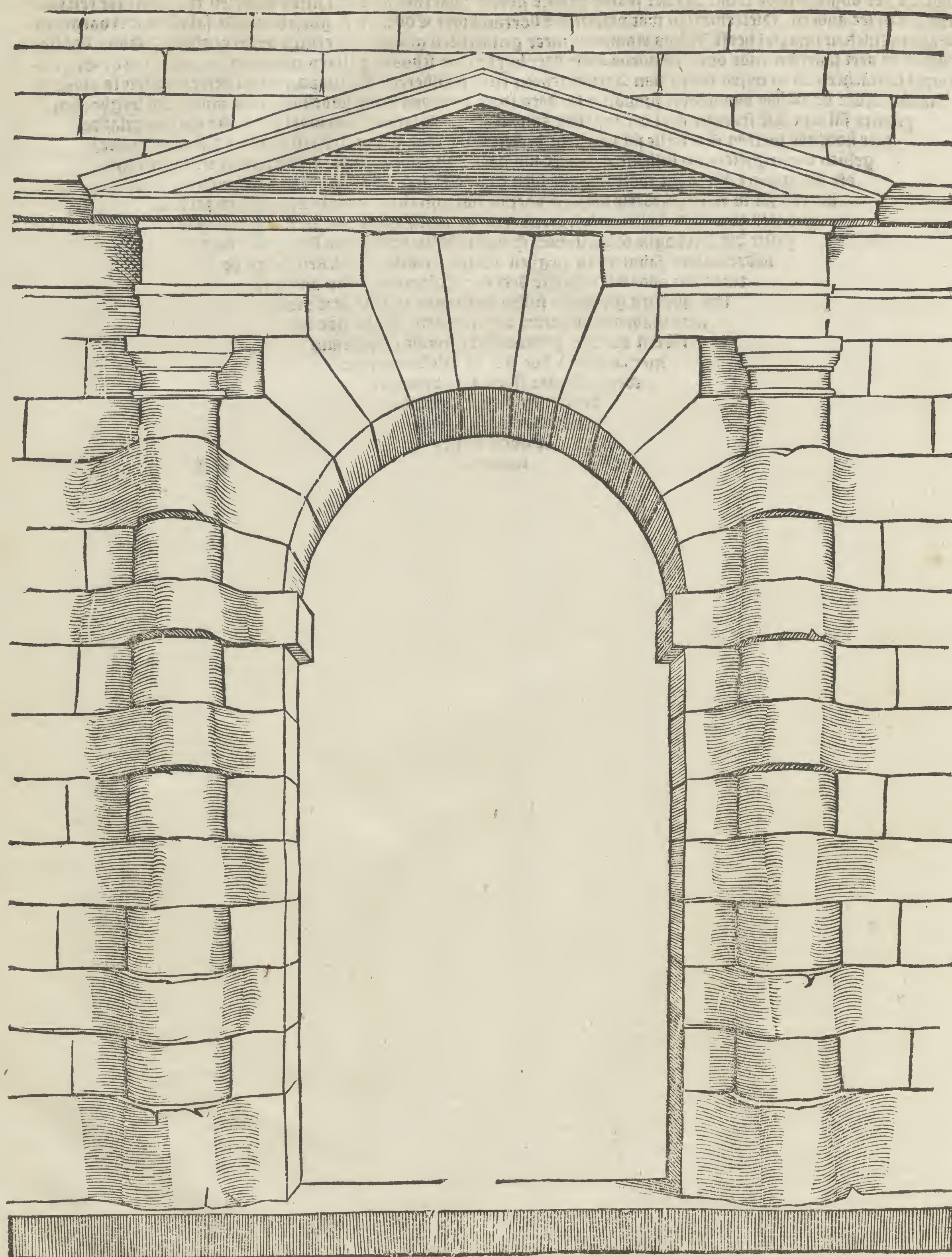

Van de Thuſcana.

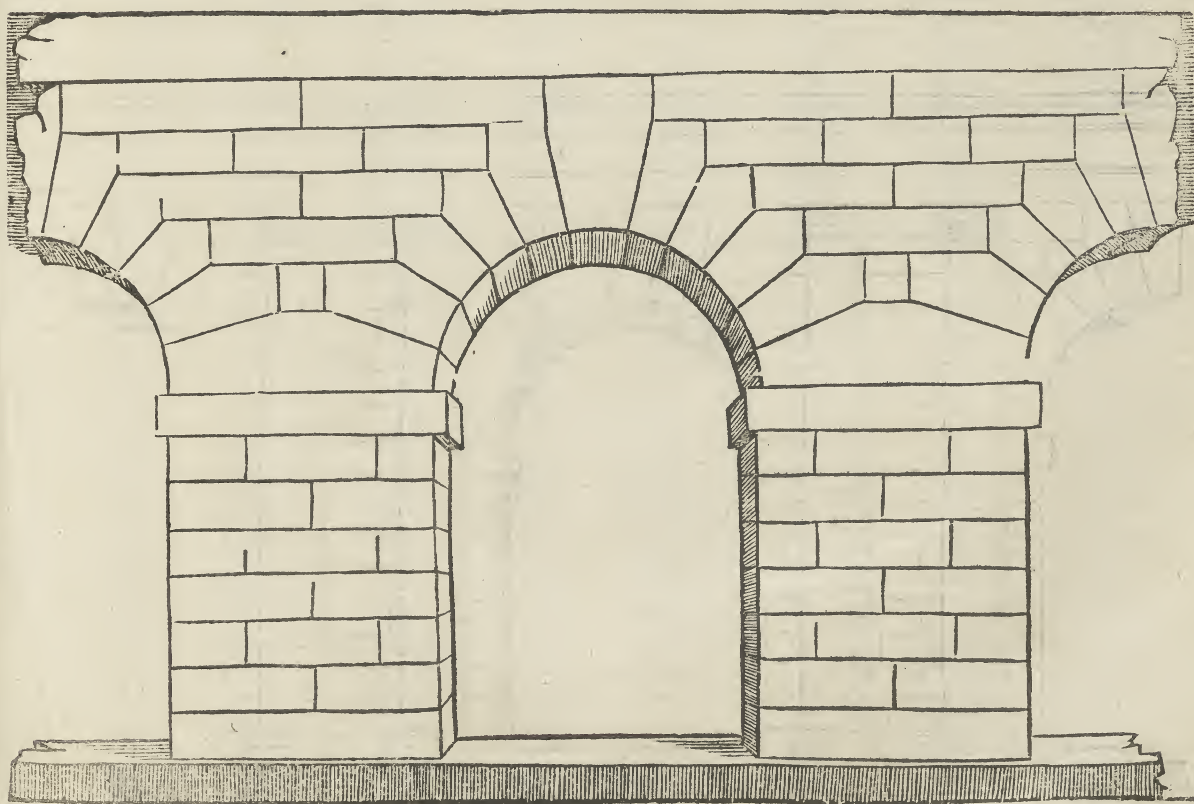
DEſe ander maniere van poorte/is ghedect van dat ſeſte deel des cirkels/ eñ es ſeer ſterck werck/niettemin/de penanten en moghen hem niet verſellen met ander bindinge van ſteenen : waerom dat/willende ſulcken werck maken/ſoude hem wel houden in eenen muer van gebacken ſteenen. Tot haerder proportien en willick my anders niet ſtrecken / om dathet een lichte ſake zijn ſal metten paſſer inde handt haer maten te vindene. Maer de nicchen die daer by gheſedt zijn om tveldt te vullene / ſal de Architect tot ſynen believene moghen ſetten/daerſe hem beſt te paſſe comen ſullen : ende niet alleenlijck en ſullenſe moghen dienen tot nicchen/ maer oock tot venſters . Ende iſt ſake datſe ommers tot nicchen ghebruyct worden/om eeneghe beelden daerin te ſtellene/ ſo ſalt altijt wel voeghen dat de hoochde de dobble proportie paſſeere oft te bouen gae/op datſe alſmen daer eenege ſtaende beelden inne geſedt heeft bat correſponderen/welcke ſake men altijt laet tot vonniſſe des Architects. .....:

Et heeft voertijden den ouden Romeynen bevallen/te menghen metten boerachtigen niet alleenlick de Dorica/ maer oock de Jonica/ende daer toe de Corinthia: Waerduere dattet gheen dwalinge zijn en sal/ ist datmen van een maniere alleene een menghinge sal maken/voerghevende inde selue eensdeels dwerck der natueren / ende eensdeels dwerck der const: om dat de colommen ghemengt met boerachtigen steenen/ende oock Darchitrabe ende Phrise gecorrumpeert duer de penanten/bethoonen werck der natueren : maer de Capitellen ende een deel der colommen/oock de Cornice/daer toe de Frontispice oft den gheuel/ bethoonen dwerck der handen. De welcke menghinge na mijn duncken/is seer bevallijck der ooghen/ende toont in haer seluen groote stercte : daerom soudicxe meer ordeelen te dienen tot een fortresse dan iet anders. Niettemin/ in wat plaetse der boerachtiger Edificien sy ghesedt wordt/sal altijt wel voeghen. Ende in sulcken minxsel heeft Julius Romanus meer genoechten gehadt dan eenich andere/ ghelijck Rome dat betuycht in veel plaetsen/ende oock Mantua/ende daer buyten int schoone pallays geheeten/*vulgariter* El Te: Een exempel warachtelijck in onsen tijden van Architecturen ende schilderen. De proportie van deser poorten is aldus te makene/dat de wijdde van dobbel proportie sy/ dats twee breedden inder hoochden vaste onder den boghe: den pilastre sal van dat seuenste deel der wijdden zijn / ende de Colomne tweemael soe dicke als den pilastre/ haer hoochde metten Capitelle sal van acht deelen zijn. Dat Capitel/Architrabe/Frise/eñ Cornice/ gelijck voren ghesept is/ sullense gemaect wordden : also oock sal dat fastigium/frontispicium/ oft den gheuel ghetoont wordden/ ghelijck gesept is/inde Dorica. Den haluen cirkle des boechs sal in elfue ghedeelt worden/voer de boechsteenen/maer den sluytsteen sal wat grooter zijn/ ende belieuet den Architect/ hy mach oock wat wthanghen. Die fascie die den boghe onderhoudt/ sy vande halue colommen dicte: van daer nederwaerts salment in neghen deelen / vanden welcken sullen de twee zijn voor dat nederste deel der Colommen : die ander seuen ghelijck ghedeelt/ sullen de steenen zijn die de Colommen binden ende dwers ouertrecken. Ende hoe dit werck ruyder ghebootseert wordt (nochtans met consten) hoe dat in sulcken ordine werckelijcker staen sal / besonder de steenen die de Colomme omvanghen / ende oock de penanten.

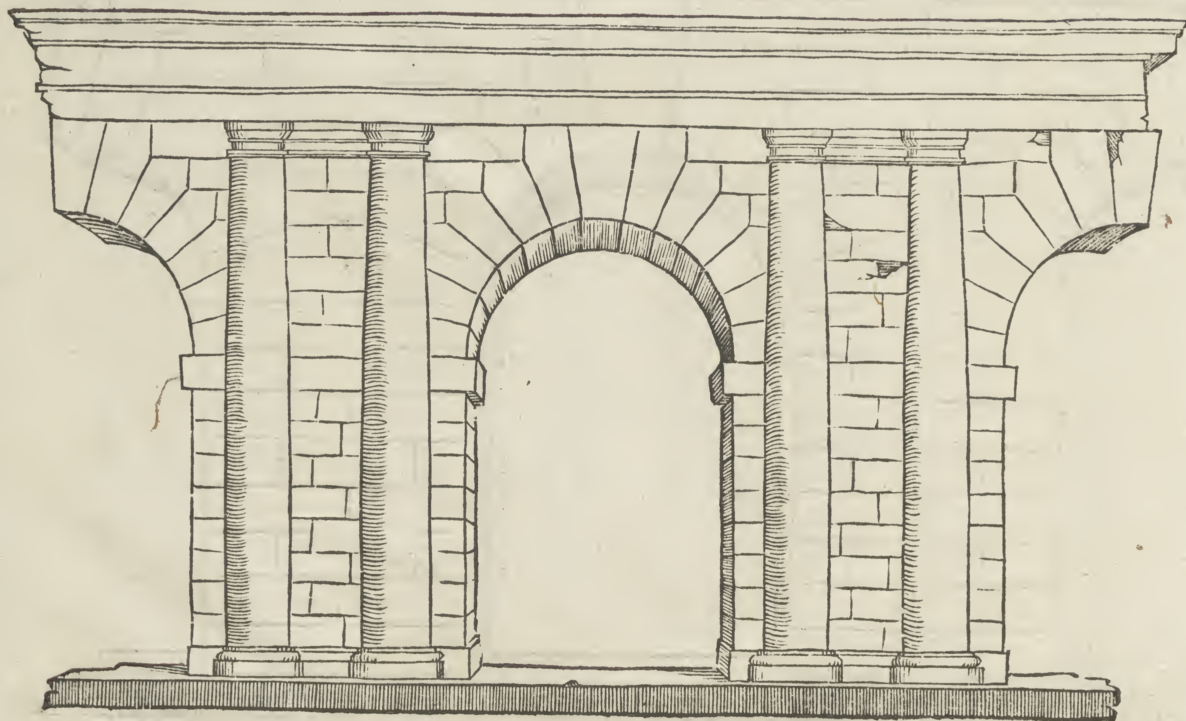

TEn is niet ghenoech dattet werck van goeder ſterckten ſy / maer tbehoort oock met conſten ghemaect te zijne / dathet der ooghen contentere : Waeróme dees bindinghe van ſteenen niet alleene seer ſterck en is/maer oock ingenieus ende den ſienders aengenaem : van welcker inuentien de Architect ſal moghen ghedient worden aen veel dinghen. Haer proportie ſal zijn/dat de openheyt inde breedde/ eene ende een halue inder hoochden ſy. Den haluen cirkle wordde ghedeelt in neghen eñ een vierendeel/ om dat den middelſten ſteen dat vierde deel breeder dan dander zijn ſal : De hoochde deſſeluen ſluytſteens ſy vander helft der openheyt des lichts. Die platte faſcie onderhoudende den boghe/ heeft van den lichte dat ſeuenſte deel. Vander faſcien nederwaerts/worden ſeuen deelen gemaect. De faſcie bouen de penanten ſal breet zijn gelijck den ſluytſteen onder is/ den welcken machmen onder wt maken hanghende dat achſte deel zijnder breedden. Aengaende de bindinghe der anderen ſteenen metten penanten / ſietmen merckelijck inde figure.

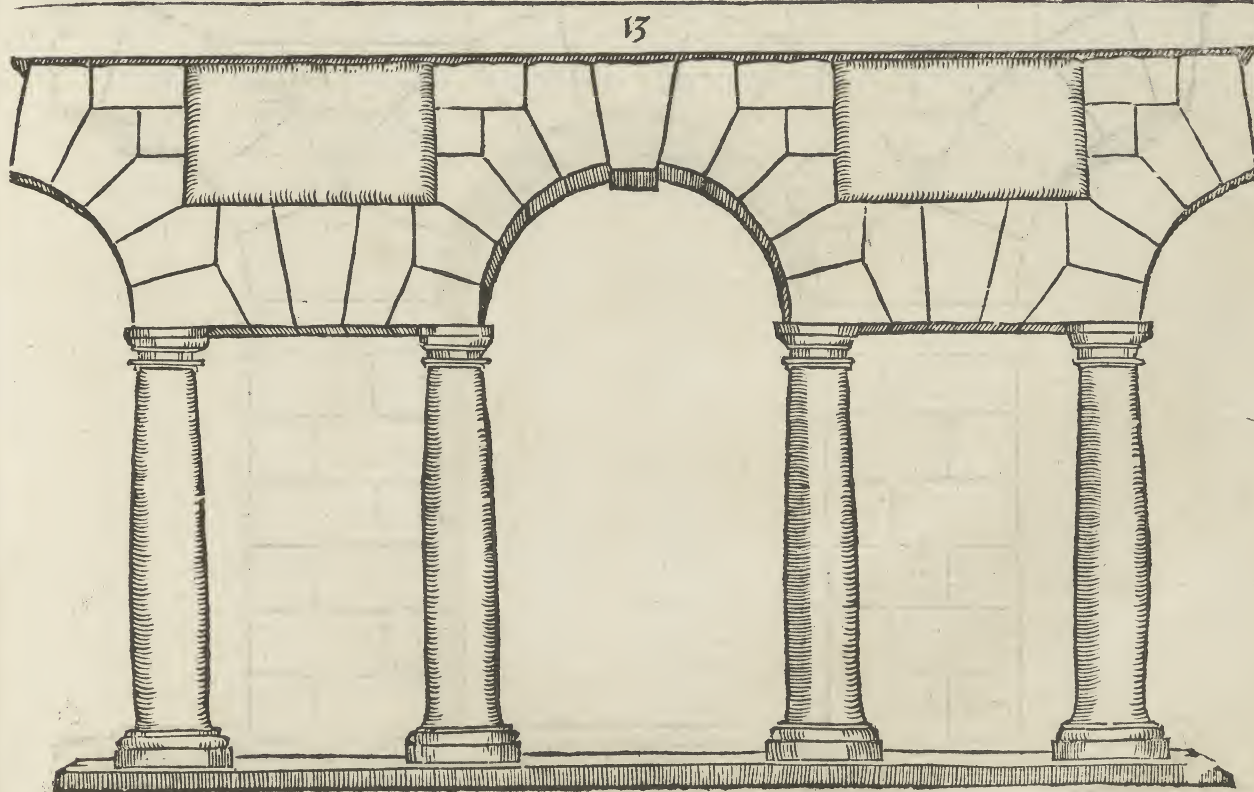

Van de Thuſcana.

OM dat die gerieflicheden bekeert zijn in vercieringhen/eñ ſomtijts de ornamenten paſſeren de nootſakelicheyt/om de conſt te toonen/ende oock den rijckdom des gheens die doet bouwen. So is deſe inuentie gemaect voor gherief/voor ſterckte/eñ voor cieraet: tot gherief/aenghesien die openheden der ſeluer: tot ſtercte/om dat tuſſchen beyden veel maſſijfs oft muers is ende wel gebonden: en tot cieraet/om daiſe rijcke van ornamenten is. Met welcker inuentien (alſo geſeyt is) hem de Architect ſal connen behelpen in diuerſche wercken. De proportie daer af ſal weſen/dathet gheſlotene oft maſſijf ſoe wijdt ſy als dopene/de welcke openheyt wordde tweemael inder hoochden geſedt. De pilaſters ſullen vander wijdden zijn dat achſte deel/ende de Colommen dat vierde deel. De intercolomnie (dats de wijdde tuſſchen de twee Colommen) ſy van een colommen dicte: De hoochde der Colõmen met Baſe eñ Capitel van acht deelen. Inde Architrabe/Friſe/Cornice/Baſe/ende Capitel/ wordde gehouden de voorſcreuen regle. De penanten eñ ander bindingen ſietmen inde figure. Ende hoe wel dat die Colommen noch twee deelen ouer de voorgegeuen regle gaen/ nochtans om datſe na by een ſtaen/ ende eenſdeels inden muer ghemeſt/meer gheſedt tot vercieringen dan tot ſtercten/ mach dat in ſulcken ghevalle wel gheſchien duer Dauctoriteyt van veel Antijcxſe wercken.

Tis een ſchoon ſake den Architect te ſine overvloeiende van inventien/ om de diverſche accidenten die den bouwenden overcommen/want ſomtijts ſalmen goet ghetal van colommen vinden/ maer ſo nedere oft cort datſe niet dienen en ſullen tot tghene daermenſe behoeft/ ten ſy dat darchitect raet vinde om hem te behelpene. Waeromme/eeſt dat de Colomme niet ſoe hooghe en is datſe reyken mach tot onder de faſcie die ghelijcx den ſolder leyt van deſer logien/ ſoe ſalmen moghen met dees maniere van penanten climmen tot bequamer hoochden. Die wijle dan dattet ter rechter ende ter ſlincker ſyden goede contrefortẽ oft ſchouderen hebbe/aengaende tgewichte van boven ſalt ſeer ſterck zijn. Maer om te welven ſonder binden met yſeren oft metalen gheerden/en ſoude niet ſeker zijn. Min vreeſen ſoudet zijn waer de logie niet ſoe breet datmenſe met ſteenen van eenen ſtucke decken mochte/ oft oock te verſiene met goeden balcken .&c. Die proportie hier af ſal weſen/dat de wijdde des boechs houde de ſpatie van vier Colommen dicten/ende de hoochde tweemael ſoo vele : die minder ſpatien tuſſchen die colommen ſullen van drije colommen dicten zijn : ende de hoochde van ſes colommen dicten : eñ alſo ſal elcke wijdde noch eens ſo hooghe zijn als breedt. Eñ de colommen wantſe grooter laſt draghen/ſullen vander eerſte gheſeyder maten zijn : de reſte ſietmen ſeer claerlijck inde figure/ maer van Baſen ende Capitellen is eens voer al gheſeyt byde eerſte Colommen.

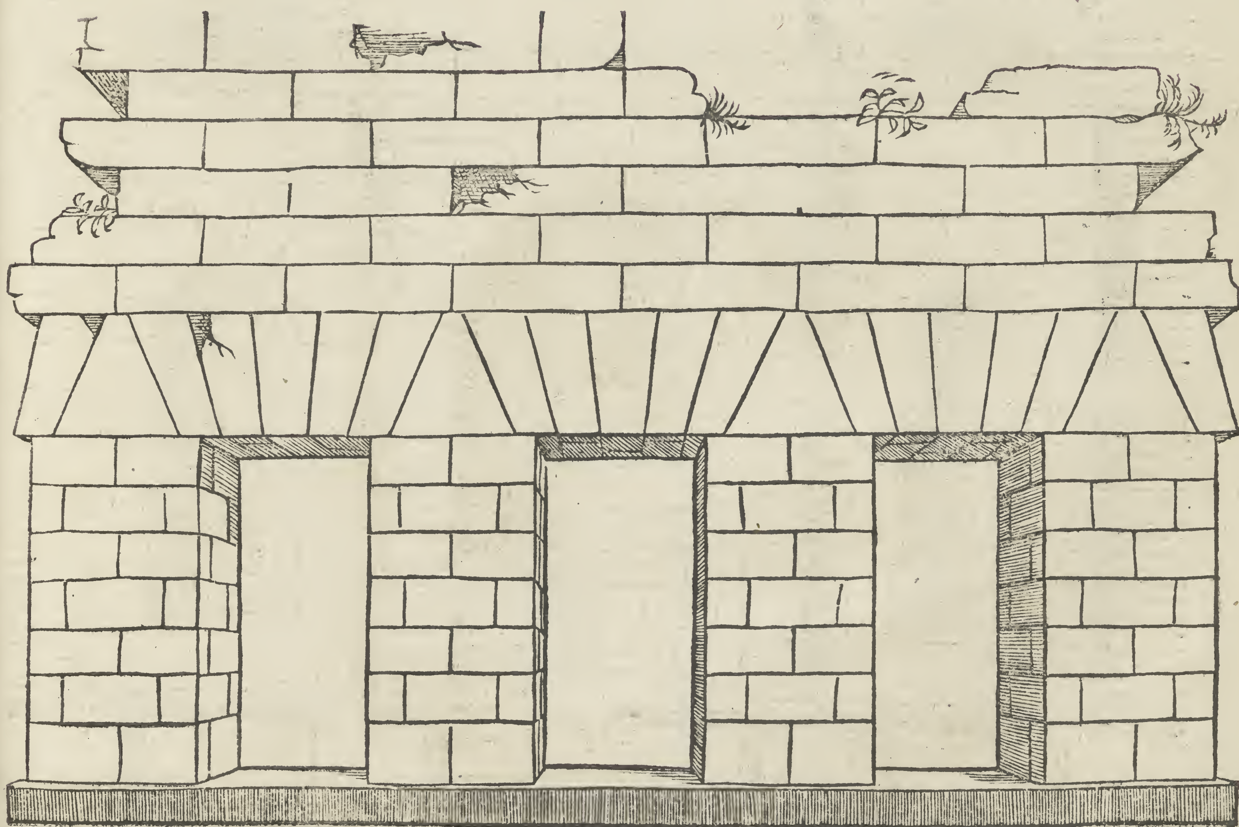

Van de Thuscana.

HOe wel dat desen boghe seer sterck is/ midts de concordantie der bindinghen/so is hy daertoe oock ingenieus ende bevallijck der ooghen. De welcke inventie niet alleenlick en sal moghen dienen tot logien oft galerien van sulcken wercke/ maer aen brugghen van rivieren eñ beken/ om oock water te leyden van den eenen berch totten anderen oft tot een aqueducte. De proportie is/ dat de wijdde van den eenen Pilastre totten anderen/oock de hoochde sy tot onder de Fascie die den boge draecht. de Fascie sy van dier wijdden oft hoochden dat sevenste deel. vander fascien nederwaerts wordet gedeelt in sessen: den halven cirkle sy ghedeelt in neghen eñ een quaert/want den sluytsteen is dat vierdedeel meerder dan dander/ de reste vintmen metten passer.

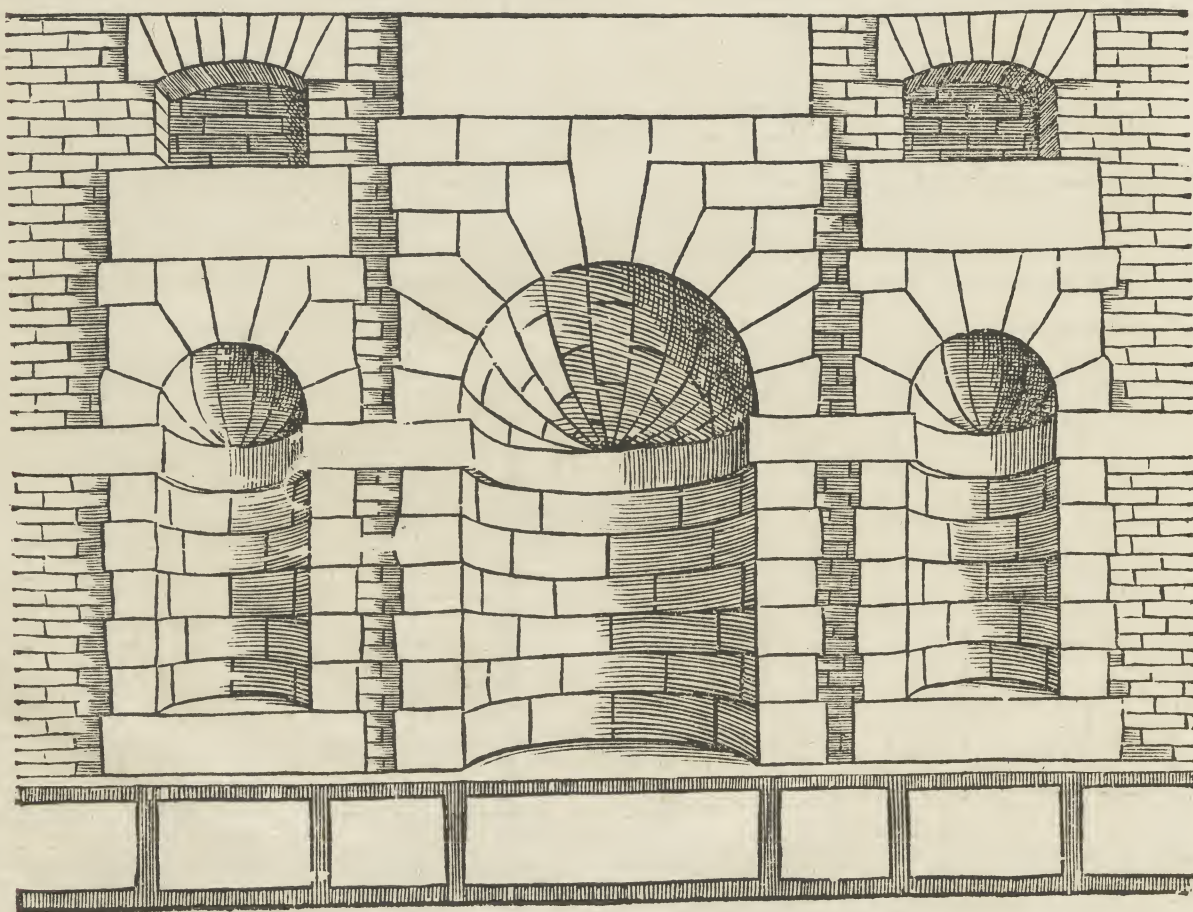

HEt mocht somtijts geuallen/datmen in eenen grooten muer veel gaten behoeuen soude tot gherief der Edifitien/daer dit werck/om alle gewichte te draghen alder sterext toe zijn soude: ende oftmen niet so veel lichts en behoefde/machmen de sommige met gebacken steenen vullen. Welcker proportie zijn sal/dat de spatie des lichts/eñ des massijfs euen breedt sy/ende tweemael so hooge als breedt. Hoe wel dat sulcken dinghen te meerderen eñ te minderen zijn/ na goetduncken des Architects. Eñ diergelijcken wercken sietmen noch in Rome/niet alleenlijck die seer oudt zijn/maer noch heden alderstercksie. Dexempel hier af is tot S. Cosmas ꝛ Damianus.

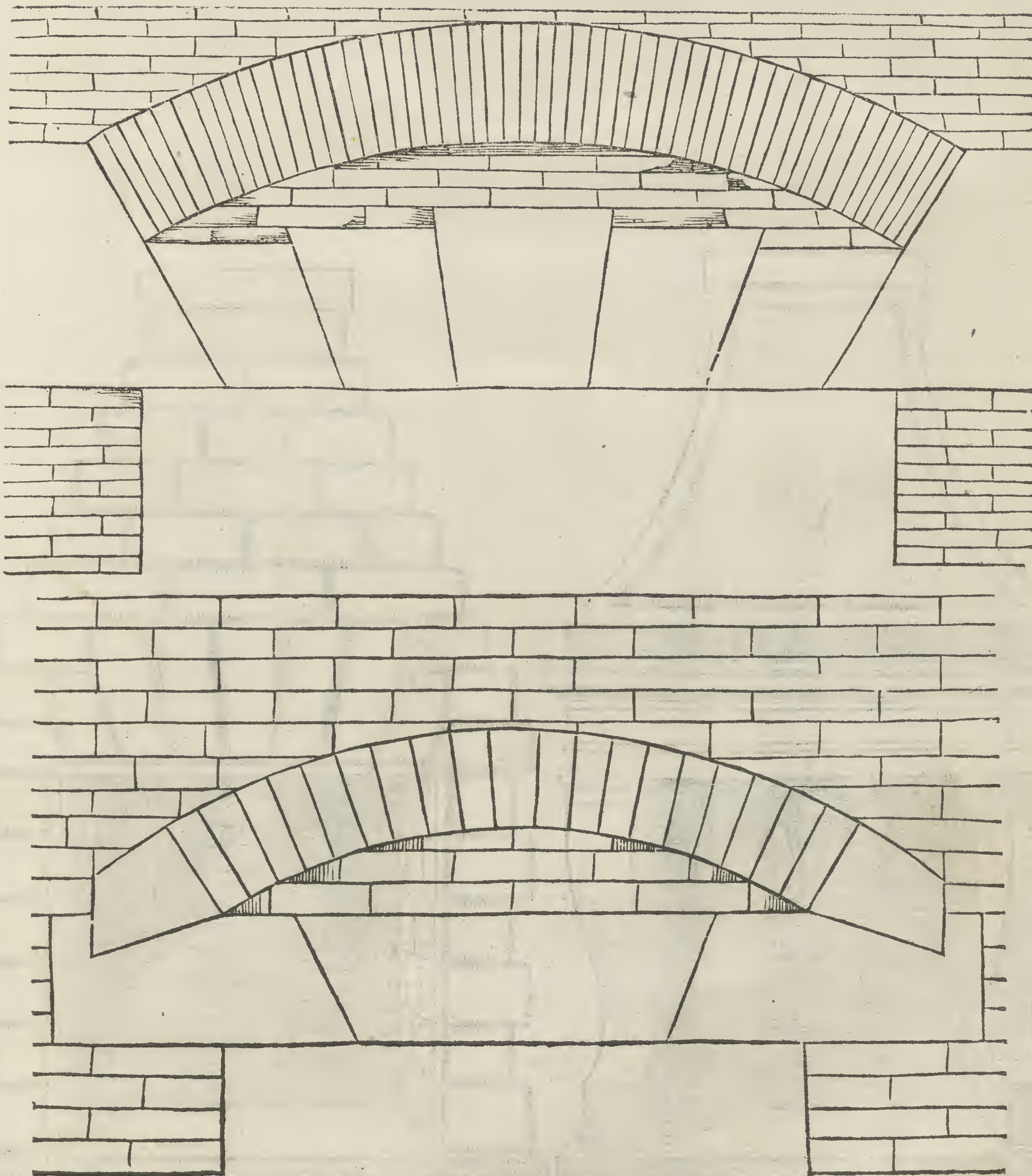

Van de Thuscana.

MEn seyt/dat aensien doet ghedincken/waer duer dat dickwils ghemaect wordt dwelckmen niet maken en soude/hadment nerghens gemaect geuonden. Also salmen somtyts in eenen hof oft ander plaetsen/een syde muers vinden die duere noch venster hebben en sal/ ende nochtans wel behoeuen gheciert te zijne op dese rupde maniere/eñ boerachtich werck/ daer hem de voersienighe Architect sal moghen behulpen met deser inuentien. In welcken plaetsen datmen beelden/eñ ander reliquien van Antiquiteyten setten mach. Van de proportie eñ van haren maten/ en sallick niet setten/ want tsal inden wille des Architects zijn/ die te verhoogen oft verbreeden nade accidenten.

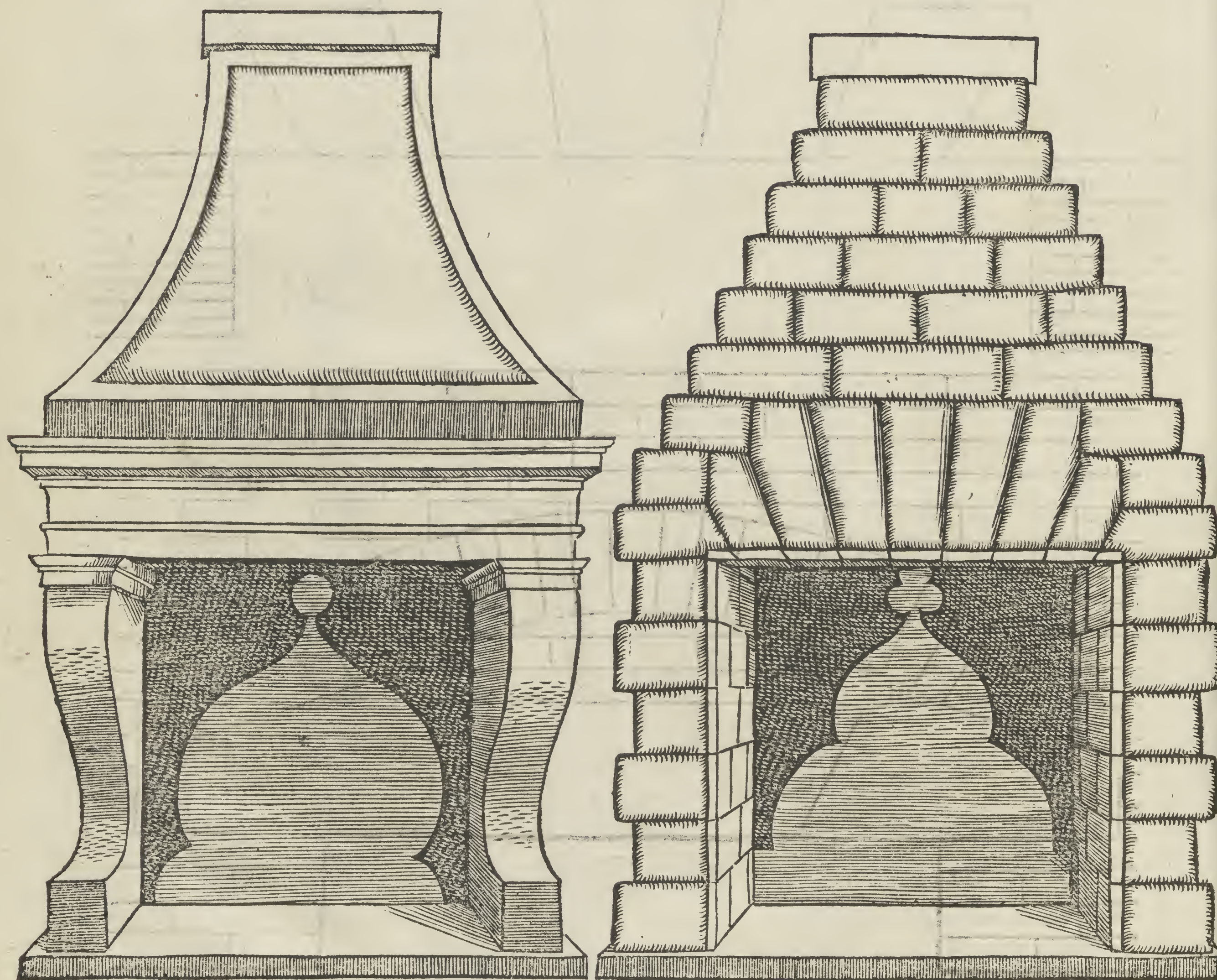

Ende om dat den meesten hoop der Supercilien oft Architraben so wijse noemen willen/ die bouen pooten oft ander winckels ghesedt zijn/ duer de wijdde (ist dat den steen niet van goeder grootten en is) en moghen resisteren aen tghewichte/waer duere datse in toecomenden tijden commen te brekene/alsomen in seer veel plaetsen sien mach. So salmen mogen al ist in grooter distantien (ommer dat de schouderen ter syden sterck zijn) maken sulcken werck van stucken/als hier onder in twee manierẽ geteckent staet/ dwelck sonder twijfel sal seer sterck zijn/eñ hoe den last bouen swaerder is/ hoet geduериger zijn sal.

Van de Thuſcana.

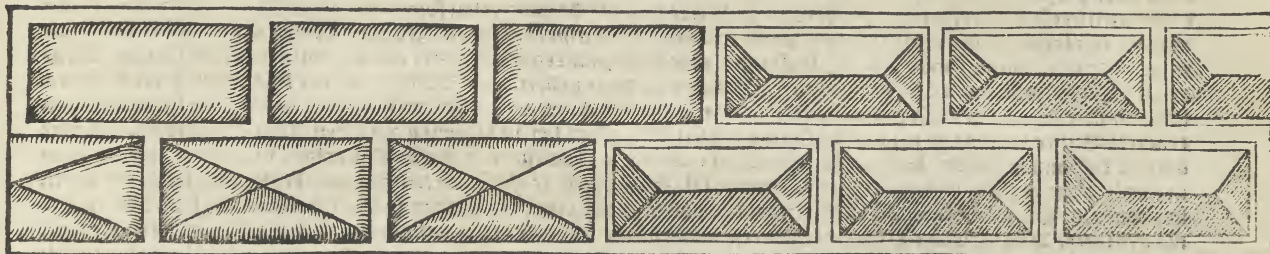
Hoe wel datmen inde ſcriften van Vitruuio/gheen noticie en heeft/in wat manieren dat de Antiquen in palaiſen ende ſonderlingen plaetſen dat vier gebruycten om te wermen. Men vindt oock inde Antiicke Edificien verſchijningen van ſchouwen/om den roock wtganck te gheuene. Noch duer eeneghen Architect/ en hebbick opt eennen de waerheyt vernemen van ſulcken ſake: niettemin/ wantmen van veel iaren herwaerts gecoſtumeert is/niet alleen vieren in ſalen ende cameren te maken tot ghemack der menſchen/ maer oock ghewent diuerſche ornamenten in ſulcken plaetſen te makene. Als ick dan tracteren wille in dit volumen/ van allen den ornamenten die den Architect ende der Fabriiken mogen toevallen/ ſo en ſallick niet laten te thoonen ſommige formen van ſcouwen oft heerdtſteden ſoomenſe noemen wilt/ de welcke voeghen tot de Thuſcaenſe maniere/alſmenſe behoeuen ſal in ſulcken Edificien. De eene is delicaet buyten den muer / dander van boerachtighen wercke heel binnen de dicte des muers.

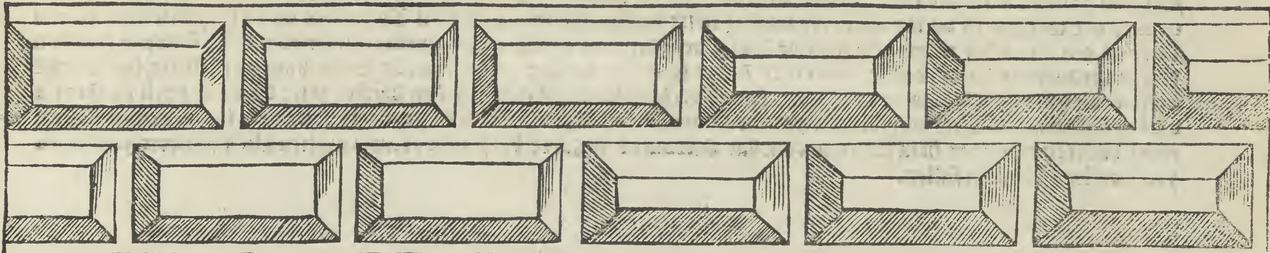
De eerste boerachtighe wercken/ waren in dese maniere ghemaect/ dat is stucken van steenen rouwelijck gheboot-seert/ maer haer vergaderinghen zijn met diligentien ghemaect.

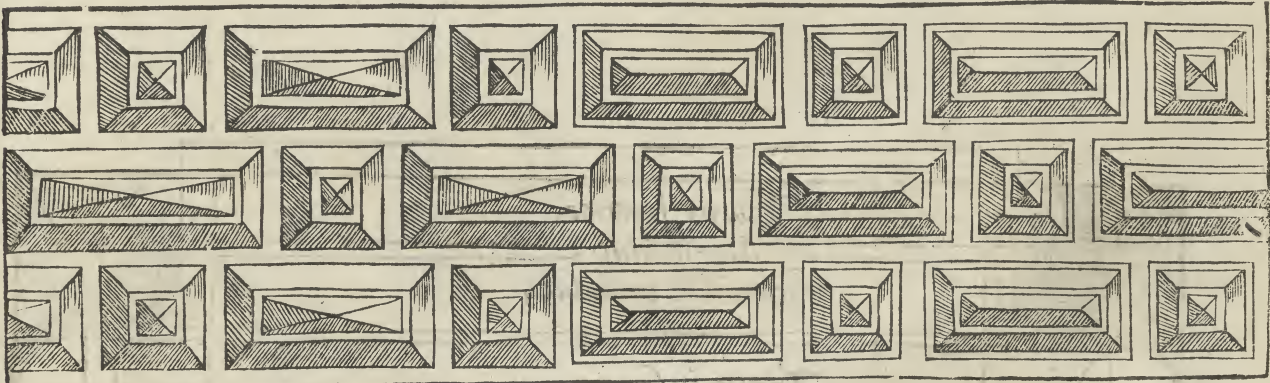
Daerna hebbense met meerder liefelijckheyt/de steenen ghedeelt met dit plat diese scheydt/ende noch naderhant tot meerder vercieringhe/ die cruycing daer ouer ghemaect.
Ander Architecten/willende daer ghewrochte diamanten in bringhen/ hebbense op dees maniere met meerder rey-nicheyt ghemaect.

Ende alsoo van ouder tot ouder eest ghecommen altijt veranderende/ datmen voor Diamanten platte taflen ghesedt heeft/ende oock meer verheuen alsoomen hier onder siet ghetreckent.

Sommige ander Architecten hebben meer sonderheyts ende gheschicter deelinghe willen ghebruycken/ niettemin/al sulcken werck heeft synen oorspronck vande Rustique/datmen noch gemeenlijck met puncten van Diamanten heedt.

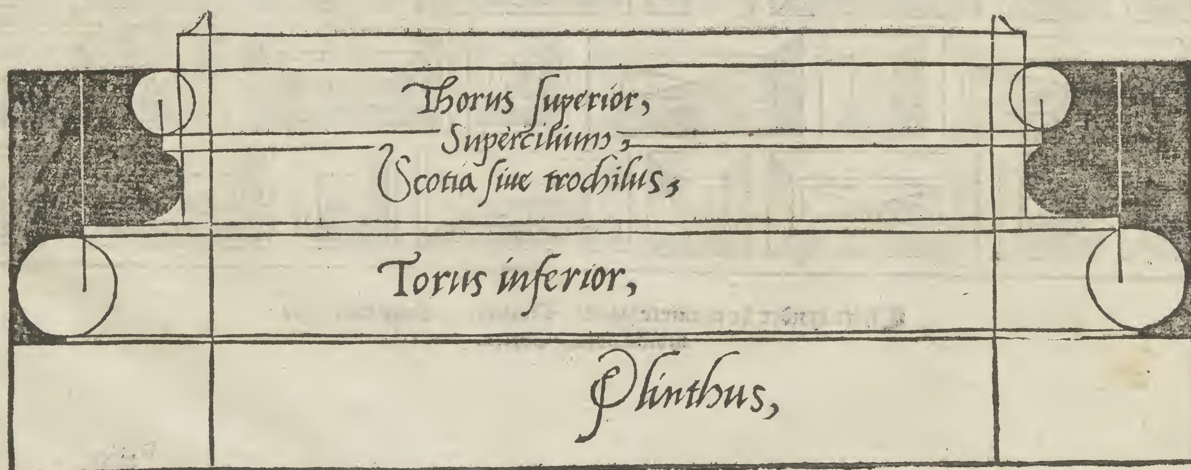

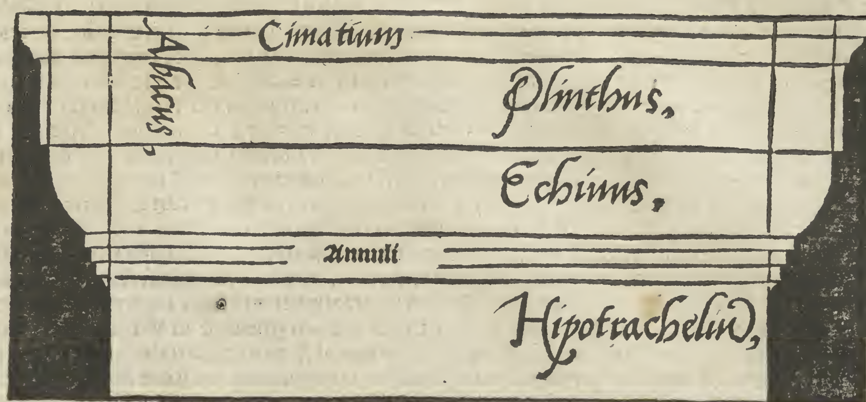
¶hier eyndet de maniere vander Thuscana / Ende volcht de ordine vande Dorica.

Van de maniere der Dorica met haren ornamenten. Dat seste Capittel.

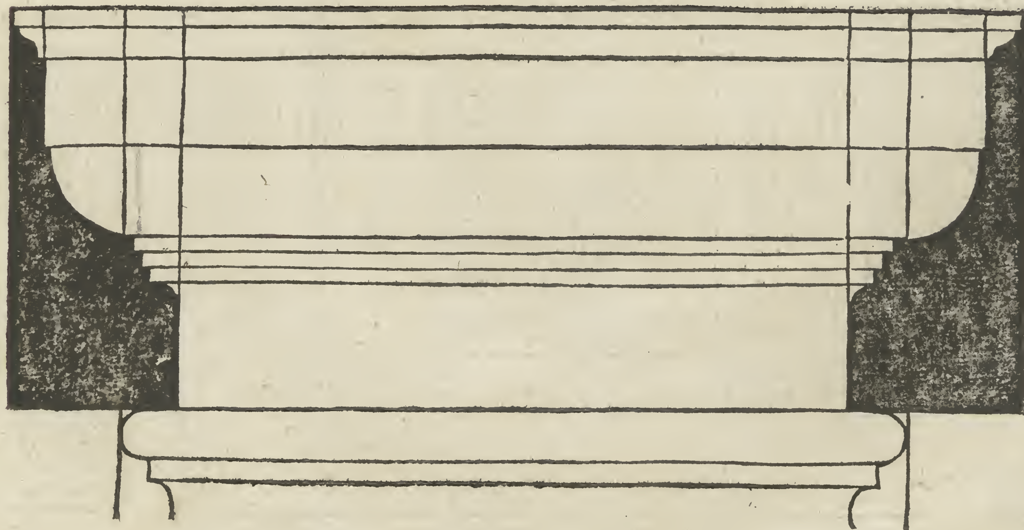
De Antiquen (also ghy ghehoort hebt) aensagen den staet der Goden/eñ ordineerden de Dorica tot Juppiter/Mars/Hercules/eñ ander robuste goden. Maer wij/willende Christo/Paulo/Petro/Georgio/oft ander sulcken heyligen eenege templen bouwen die niet alleene souldaten geprofessijt zijn gheweest/maer manlycheyt eñ cracht ghetoont hebben in haer leuen te strecken voer tgelooue in Christo. Alsulckenen behoort de Dorica: Ende niet alleen aen goden/ maer oock lieden van wapenen eñ van sterckten/tsy groote personagien/middelbare/oft cleyne/wat Edificien datmen haer maken sal behoort toe dese maniere van Dorica. Eñ hoe de personagie vromer is/hoe dat hem vaster werck toe behoort: hoe sulcken oock teerder is/hoemen dwerck lieffelijcker maken sal/also wij op zijn plaetse seggen sullen. Commen wij dan weder totten particularen wercken ende haer proportie. Van dese Dorica tracteert Vitruuius int vierde boeck int derde Cap. maer vande Basis totter colommen heeft hy getracteert int derde boeck/ hoe wel dat de opinie van sommige is/dathet de Basis vande Corinthia zijn soude/midts datmense vele aende colomne Corinthie/ eñ Jonice/gebruyct heeft. Oock dunct den sommigen dat de colomne Dorica gheen Basis en hadde/hebbende regard aen veel Antike edificien: gelijck aent Theatrum Marcell. een dalder scoonste werck/eñ vander middelt nederwerts Dorica/ welcker colommen geen Basis en hebben/ mer siet den tronck rusten op eenen trap sonder iet anders. Daer is noch *Al carcer Tulliano* dat liteecken eens tempels Dorice/waeraf de colommen sonder Basen zijn. Men siet in Veronen oock een Arco Triumphale Dorice/ daer de colommen sonder Basen zijn. Niettemin om dat de Antiquen de Basis Corinthie / in ander manieren ghemaect hebben/gelijck ick in zijn plaetse toonen sal. So seggick de Basis Atticurga/van Vitruuius int derde boeck bescreuen/de Dorica te sine: eñ dit sietmen Bramante geobserueert te hebben in zijn fabrijken van hem binnen Rome gemaect. Den welcken Bramant/geweest zijnde dlicht eñ dinuenteur der goeder eñ warachtiger Architecturē/ de welckē vanden Antiquen af tot sinen tijden/ onder Julio .ij. P. M. begrauen hadde gheweest/behoortmen volle gelooue te gheuene. Die Basis vande Dorica dan/sal hooge zijn een halue colommen dicte/eñ Tplinthus van tderdendeel zijnder hoochden: van de reste worden vier deelen ghemaect/ een sal voert Thorus bouen zijn / dander drie worden in twee gelijcke deelen gesedt/deen voer dat Thorus beneden/eñ dander salmen den Trochilo/Trochille/oft Schotie geuen: maer die selue gedeelt in seuen/een sal tbouenste lijstken sijn/eñ een ander voor donderste. De proiecture oft wtspronck vande Base / sy vander helft der hoochden/ eñ also sal Tplinthus op elcke fascie houden een dicte en een halue der colom. Eñ staet de Basis beneden ons gesichte/dat cantken onder tbouenste Thorus (vanden seluen verduystert sijnde) behoeft wat meerder te syne dan dander: maer staet de Basis bouen tgesichte/het cantkē bouen tbenedenste Thorus oock vanden seluen verdonckert/ sal grooter dan dander sijn: daer toe oock de Scotia verduystert vanden Thoro/in sulcken gevalle salmen meerder maken dan de gegeuen mate: eñ in sulcken accidentē moet de Architect voer hem sien/waerom dat Vitruuius begeert datse inde Mathematica gheinstrueert zyn/die in zyn boecken studeren sullen.

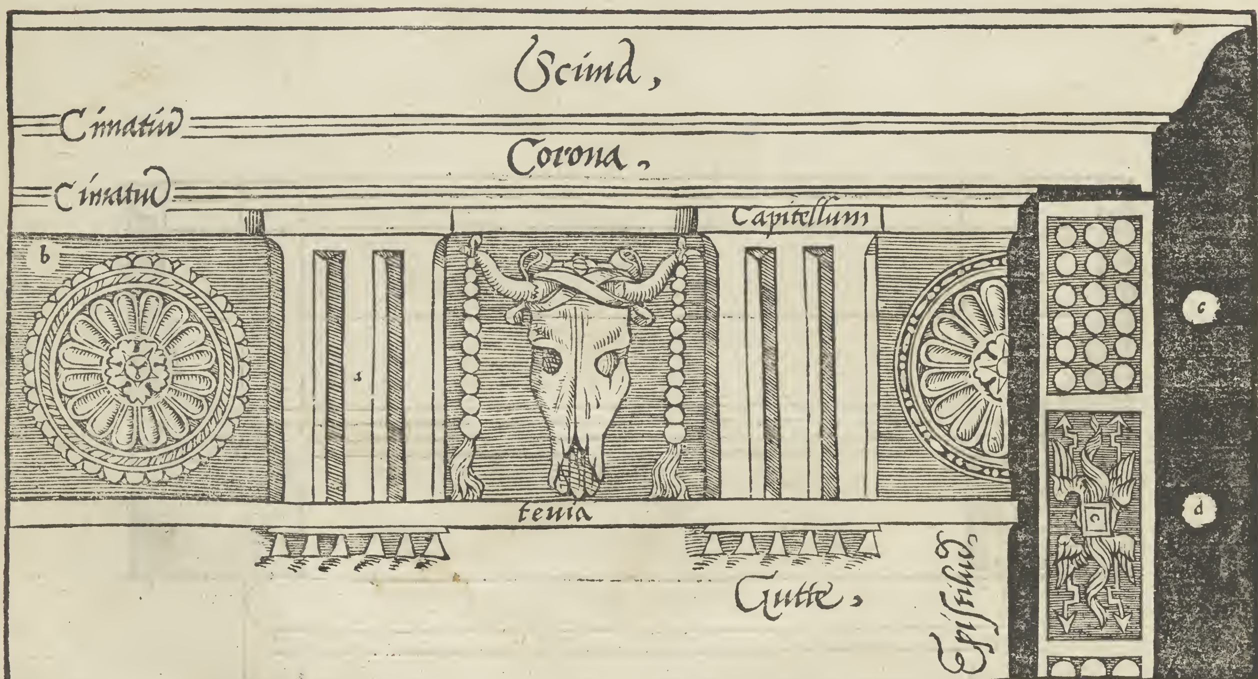
Ende om dat Vitruuius deſe ordine vande Dorica wtgedeelt heeft in Moduli oft Modellen/makende de colomne van twee Modellen inder dicten/eñ haer hoochde met Capitel eñ Baſe van.xiiij.Modellen/alſo compt dan de Baſis hooge te zijn een Modulus: den tronck der colommen ſal van twelf Modellen zijn/ ende dat Capitel van eenen Modulo/compt in als.xiiij. De hoochde des Capitels wort in drije portien gedeelt/vanden welcken een ſal voor Tplinthus oft Abacus zijn: in dwelcke verſtactmen oock de Cimatie: dander den Echino met de Annuli: dat derde wort den Hipotrachelio/oft der Friſen gegeuen/ van welcken Hipotrachelio de dicte/ſy dat ſeſte deel minder dan de colomne benedē. De breedde des capiteels int bouenſte deel ſy op elcke Facie twee Moduli eñ dat ſeſte deel van eenen Modulo:eñ dit is naden text Vitruuij.Hoc wel dat ick my te verſtaen gheue/dat den text gecorrumpeert is aende proiecture/dewelcke in effect compt ſeer ermelick by tghene datmen aende Antiquen ſiet: eñ daerom na dit capitel ſalick noch een ander maken na mijn goetduncken/met ſijn particulaer maten naerder beſcreuen/midts datſe Vitru. metten cortſten ouerſlaet.

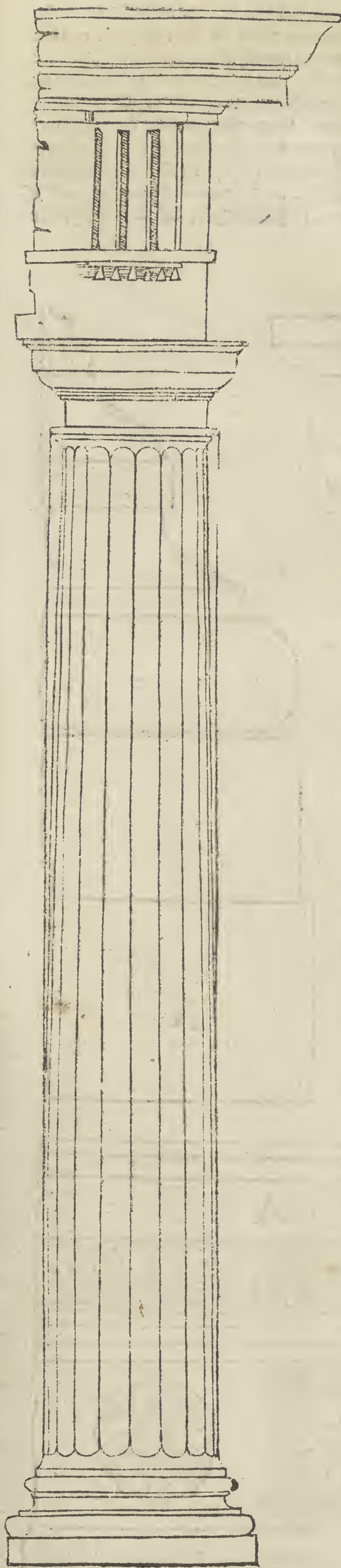
Als dan dat Capitel in drijen gedeelt is/gelijck voerſ is/ſoudick ſeggen datmen Tplinthus oft Abacus oock in drijen deelen ſoude: een deel voerde Cimatie met haer regle/lijſte/oft filet : maer de ſelue dicte gedeelt in drijen/een ſal de lijſt zijn/ende de twee ander de cimatie. Dat Echinus ſy deſgelijcx in drijen gedeelt/ de twee derdendeelen zijn voer dechinus:eñ dat reſtende voer de Annuli ſalmen oock in drijen deelen geuende elcken een. Dat Hipotrachelium oft Friſe ſy gelijck van dander gheſeyt is. De Proiecture van elcken deele ſal gelijck ſijn hoochde zijn : alſo doende ſalt met proeuelijcker redenen ghemaect zijn/ eñ den ooghen des aenſienders beuallen.

Van de Dorica.

Op de Capitellen ſedtmen de Epiſtilia oft Architraben/welcx hoochde ſal van eenen Modulo zijn/ende die ghedeelt in ſeuen een ſal de tenia oft lijſte zijn/ de gutten met de lijſtkens onder de tenia (welcke Vitruuius ſubtenia noempt) zijn tſamen van eenen Modulo dat ſeſte deel : welcker hoochde ghedeelt in vierrn/ de drije portien ſullen de gutten zijn/ende dander dlijſtken. De gutten ſullen ſeſſe int getal zijn/hangende onder de trigliphen. De hoochde vanden trigliphen oft triglíſſen ſal een modulus eñ een half zijn : eñ de breedde een modulus/ welcke breedde ghedeelt in twelfuen / op elcke ſyde ſal een ghelaten worden tot de halue canaletten : ende vande thien ouerbliuende deelen/ſalmen de ſeſſe den platte der trigliphen gheuen/eñ de viere voor de canaletten inden middelt. Eñ van dat een triglijph tot aen dandere/ſal de ſpatie van eenen modulo en half zijn/de welcke ſpatie ſal recht viercant commen/ eñ wordt van Vitruuius Methopa ghenaempt. In welcke ſpatien alſmenſe vercieren wilt ſalmen daer in ſnijden/oſſen hoofden ende ſchotelen niet ſonder beteekeniſſen : want de Antiquen als zij Sacrificie deden van ſtieren/gebruyceten daer oock ſchotelen oft platteelen toe/eñ ſedtten dan ſulcke dinghen rontomme huer templen tot cieraet. Opde Trigliphen ſedtmen huer capitellen/ de hoochde daer af ſy dat ſeſte deel van eenen Modulo. Bouen de trigliphen oft huer capitellen/wordde de Corone gheſtelt met de twee Cimatien/ deene bouen/ dander ondere : ende tſamen ghedeelt in vijuen/ de drije ſullen voerde Corone zijn/eñ de ander twee voerde Cimatien : maer de hoochde van al ſy van eenen haluen modulo. Opde Corona wordde de Scima geſedt/welcker hoochde ſy een half modulus/daer toeghedaen noch dat achſte deel/voer zijn lijſte bouen. De proiecture vander Coronen ſal van drij deelen de twee houden van eenē modulo. Inden gront der Coronē recht bouen de trigliphen/wordden de gutten in ordinen gheſedt/alſo ghy inde figure beſyden hangende ſiet. Ende oock tuſſchen de Trigliphen ſnijdtmē Fulmini/dat zijn die gevlogelde blixemen/oft men mach de ſpatien ijdel laten. De proiecture oft den wtſpronck vande Scima/ ſy gelijck haer hoochde : eñ alſo elck deel/ wtgeſteken de Corone/ ſal zijn proiecture hebben gelijck de hoochde is. Maer ſo vele als de corouen meerder proiecture ſullen hebben/ by aldyen dathet de ſteenen vermogen/ſullenſe hem ſtatigher verthoonen. Eñ dit ſietmen de oude Romeynen gheobſerueert te hebben/alſo ick in zijn plaetſe verthoonen ſal in figueen eñ maten.

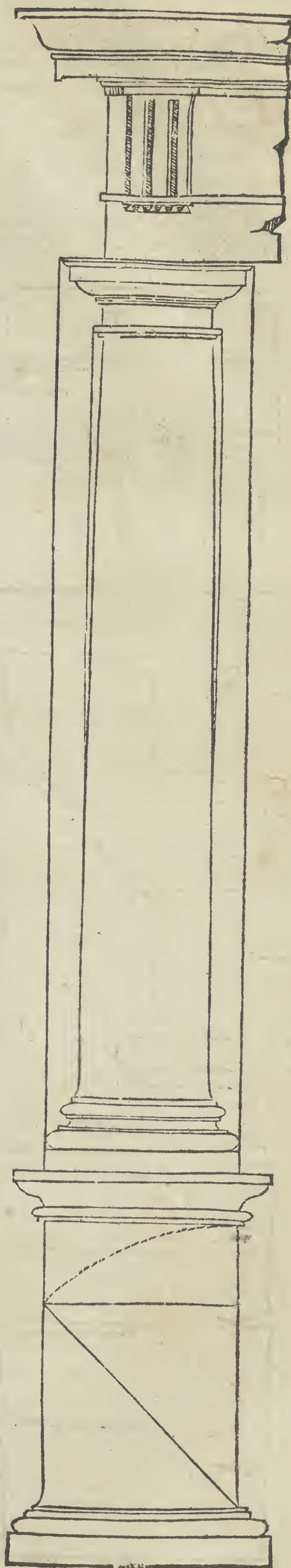

Indien datmen de colomme ghestrieert/oft met canalen makē wilt/so sullender.xx. in ghetale zijn in manieren ghecaueert / dat vande een syde totter ander in de spatie der strien / wordde een rechte linie getrocken/de welcke sal de syde vā een viercant zijn. Eñ tviercant geformeert zijnde/in welcx centre settende dē passer metten eenen voete/eñ metten anderen voete rakende den eenen ende den anderen hoeck der linien/ende dien omtreckēde sal zijn oprechte cauering maken/de welcke sal tvierde deel van eenē cirkle zijn also onder getoont wordt.

Ende oft tot verheffingen der colommen/oft om ander saken van noode ware/ dat Stilobatum oft Pedestal / niet hebbende te obedieren aen eenige sake/van meerd oft minder hoochde/so sal dat platte van desen Stilobato gelijcx den Plintho vande Basis der colommen zijn/ eñ de hoochde/ te weten het effene oft platte/sal wesen/dat van dier breedden sy ghemaect een perfect viercant/ eñ vanden eenen hoeck totten anderen een linie getrocken voer Diagonus/so veel als dē Diagonus lanck is sal de hoochde des plats zijn ghelijckmen hier beneden siet/dat welcke gedeelt in vijuen/salmē een deel bouen toe setten voer die Cimatie met zijn toebehoorten/ noch een deel salmē der Basen geuen/eñ also sal dit Pedestal van seuen deelen zijn gelijck de colomne. Eñ hoe wel dat dese tegenwoordige proiecture des capitels/verre buyten den regle Vitruuij gaet/mids datse perpendiculaer is metten Plintho der Basis/niettemin om dat icker ghesien hebbe in sommigen Antiquen/eñ oock int werck hebbe doen stellen vā sulcker sorten/heeft my gedocht dat ickse hier setten wilde tot belieuē des geens diese besigen wilt/hoe wel dat de Vitruuianē (sonder anders de Antiquen gehandelt te hebben) sullen dese opinie loochenē/ mer willēse regardt nemē aen de Abaci vande Corinthia/ welcks proiecture is ghelijcks hanghende aen dat Plinthus der Basis/ en sullen niet so haest sulcken proiecture verworpen.

Van de Dorica.

M dat ick groote differentien vinde tusschen de scrifte van Vitruuius ende de dingen van Rome ende ander plaetsen van Italien/soe heb icker sommige willen toonen diemen noch int werck siet : eñ hoe wel datse van cleynder formen zijn sonder ghetalen eñ maten/ niettemin/zijnse geproportioneert nade grootte/eñ met grooter nersticheyt int cleyn ghesedt . Dat Capitel R / was geuonden buyten R[illegible]me aen een brugge vanden Tyber. Dat Capitel V / is in Veronen op een Arco triumphael . Dat Capitel T / is in Rome aen eenen temple Dorice *Al carcer Tulliano*. Dat Capitel P /was geuonden tot Pesaro/ met meer andere lofwerdige Antijken. Den wtspronck desselfs/ hoe wel dat hy groot is/ niettemin hy is den aensienders bevallijck. Dat Basement/de Basis/ende tcapitel A/zijn in Rome *Al foro boario*. De Cornice/tcapitel/ende de imposta van eenen boghe B/zijn aent Theatre Marcel. De cornice/frise/eñ architrabe A / zijn oock in Rome *Al foro Boario*. Welcke ick ghetoont heb/op dat Darchitect kiese dat hem best beualt. Voorts sallick hier op vervolghende sommighe particulare maten setten den Architect van noode.

R

V

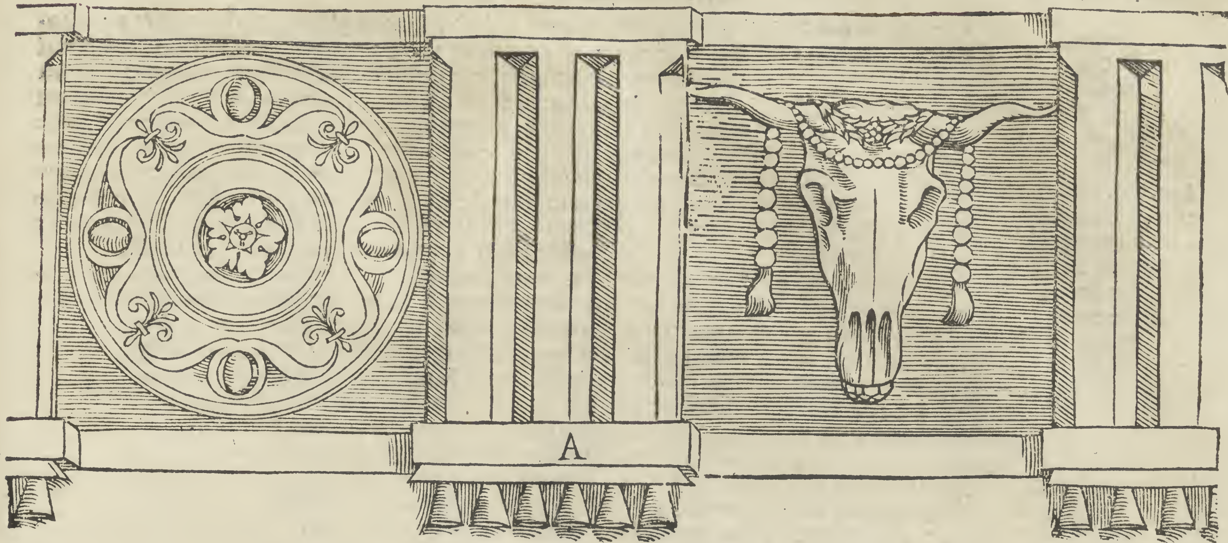
T

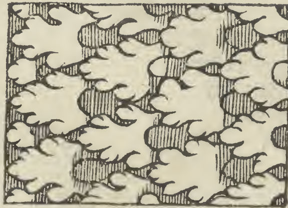
P

A

A

A

B

B

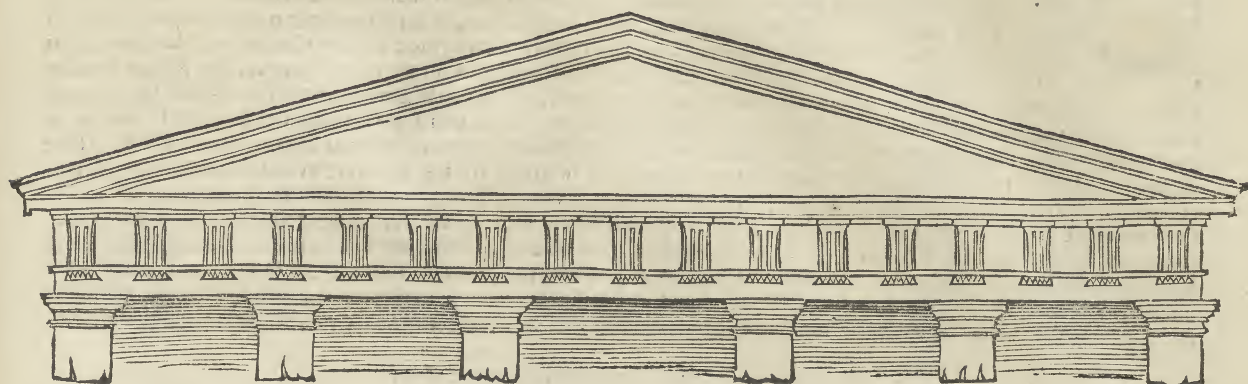
B

A

Van de Dorica.

Sinde de deelinge der Triglipħen ende Methopen in deſe ordine ongheřeet nochtans ſeer van noode/ ſo ſallick arbeydē om die te vercleeren ſo vele als in my is. So ſegghick ten eerſten/dat hoe wel den text Vitruuij ſeyt/ dat de Modellen vanden wercke hexaſtilos/dats van ſeſſe colommen/ willen ghediſtribueert oft wtgedeelt zijn in .xxxv. / ſoe en vinde ick daerom niet dat de deelinge alſo ſtaen mach/eñ dat daeromme/ want willende de middelſte intercolomnie vier Methopen geuen/eñ dander ſpatien drije/ dat gheſeyde ghetal en machs niet wtmaken / maer ſo vele als ick conſiderere/willender .xlij. zijn/ ſoomen in deſe navolgende figure ſien mach eñ rekenen. Alſo oock int werck Thetraſtilos/ dats van vier colommen/ſeyt den text/ dat den voertooch vanden geheelen wercke/ſoude ghedeelt zijn in .xxiij. / dwelcke ſoe niet ſtaen en mach/willende der middelſter ſpatien vier Methopē geuen/eñ dander twee elck drije Methopen: maer by minen auiſe/ behoorender ſeuenentwintich te ſyne/ gelijckmen inde volghende figure oock ſien mach.

Als dan dat voerſte des Tempels in ſeuenentwintich gedeelt is/ twee modellen ſal de colomme dicke zijn. De middelſte intercolomnie ſal van acht Modellen zijn/ dats van vier colommen dicte: die intercolomnien beſyden ſullen elck van vijf en haluen zijn/dats twee eñ een quaert eñ een half quaert: eñ alſo ſullen de ſeuenentwintich ghediſtribueert zijn. Ende bouen elcke colomme zijn Triglijf gheſedt zijnde/eñ de Triglipħen met Methopen gedeelt nade voergegheuen regle/ ſo ſal de middelſte ſpatie vier Methopen hebben/ ende die ter ſyden ſullender drije hebben. De hoochde vande colomme/Capitel/Architrabe ꝛc. ſullen nade voerſ regle gemaect wordden. Maer de hoochde vanden Faſtigio/ oft gheuel / ſy dat negheuſte deel vande lingde der Cimatien die bouen de Corone is: ſettende de mate onder die A. tot bouen aen de onderſte cimatie der Coronen b. Die Acroteria oft pedeſtaelkēs geteekent a/op dat Faſtigium/ ſullen hooge zijn vande helft des Faſtigij oft gheuels/te wetene/ van het effene oft platte dat Vitruuius Timpanum heedt: voer ſullenſe breet zijn gelijck de colomme bouen is/ eñ de middelſte ſy dat achtſte deel hoogher dan dandere. Ende om dat die duere oft poorte vā deſer Dorica oock quaet te verſtaē is/ ſo ſal ick in ſcrifte eñ figuren toonen ſo vele als icker af verſtae. Den text Vitruuij ſeyt dat van den pauimente tot de lacunarij dat is van opdē terdt der galerien tot ond dat welfſel oft den hemel ond A. gedeelt wordde in drij deelen en half/ eñ twee deelē ſullē voerde hoochde des lichts zijn / alſo ſeyt den text na mijn duncken. Maer om datmē in cleyne figuren niet ſo wel toonē en mach de particulaer matē/ ſoe ſal ickt int nauolgende blat grooter eñ perfecter ſetten.

a

b

Tympane

a a

A

Van de Dorica.

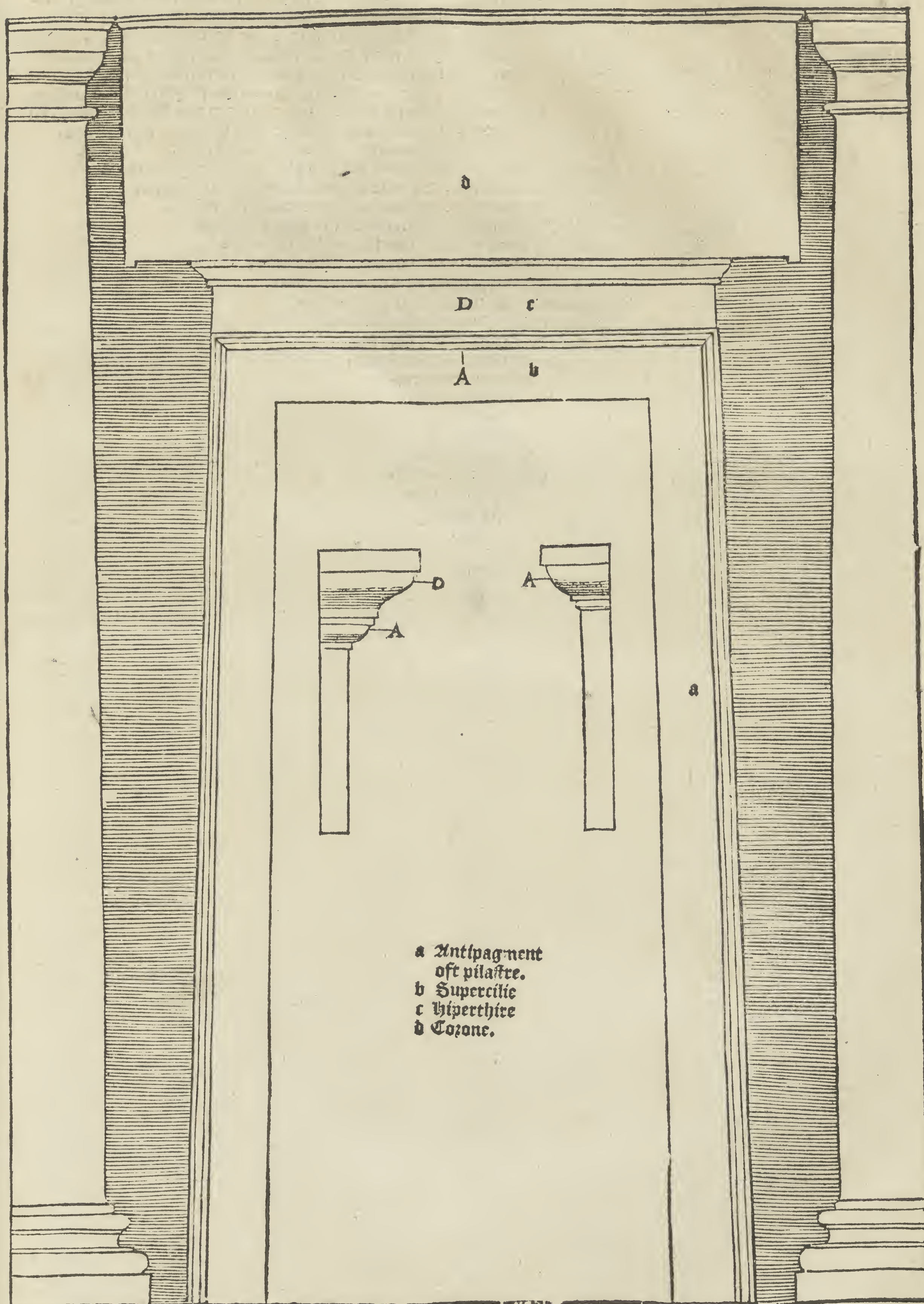

hemaect hebbende also geseyt is drÿe deelen en halue van beneden tot bouen/ twee deelen sullen voer de hoochde des lichts zÿn/welcke hoochde gedeelt in twelfuen/een deel sal dat Antipagmentum oft den Pilastre breedt zÿn/eñ vÿf deelen en halue sal dat licht breedt zÿn: eñ is dlicht onder van sestien voetē/ in dat bouenste deel/salt dat derdendeel des Pilasters gemindert worden/eñ den seluen Pilastre worde bouen oock ghedunt zÿn veerthienste deel. Dat Supercilium oft Architrabe sy vander seluer hoochdē/ inde welcke is te maken dat Cimatiū Lesbium metten Astragalo : welcke Cimatie / sal vanden sesten deele des Supercilÿ zÿn/Jck meyne dat Astragalum Lesbium/also getoont wordt inde figure A. Het schÿnt wel dat den text alleen de Cimatie bouen dat Supercilium meyndt/maer also ickt inde Antÿken ghesien hebbe/soe heb ickt omme Dantipagmentum willen maken. Op dat Supercilium/in plaetse van Phrise salmē dat Hiperthirium setten oock also hooge : int welcke/seyt den text/snÿdtmen dat Cimatium Doricum/ende dat Astragalum Lesbium/ inde Sima sculptura/ welcke passaige seer confuys is. Maer hier in gheue ick my seluen te verstane dat den text gecorrumpeert is: eñ daer hy seyt/ Sima Sculptura/ dat hy seggē wilt/sine Sculptura/dats sonder Sculpture oft snede/ te wetene dat Cimatiū Doricū/eñ dat Astragalum Lesbium/waeraf de forme eñ proportie inde figure A. eñ D is. Ende om dat den text oock seyt/dat de Cimatie vande Corone si verghelcken/oft van hoochden ghelÿck dbouenste des Capitels/ eest also/ so compt de Corone seer groot te syne/der welcker ick (naden text) so veel proiecturen ghegheuen hebbe/als de hoochde des Supercilÿ is. Hoe wel dat sulcken croone nimmermeer in werck voegē en soude/ niettemin/om te tracteren vandē ornamentē/hebbick hier willen myn goetdunckē seggen eñ in figuren bethoonen.

¶ Correctie S. Serlÿ op tghene des voers is.

ICk heb die passagie van Vitruuio naerder ondersocht ende ouersien/daer hy seyt vande Cimatie Dorique/eñ Dastragali van Lesbien/inde Scima sculptura : also dat ick beuinde dat Scima sculptura/ wilt verstaen zÿn van platter sneden/niet seer verheuen : eñ midts dat ick vele derglÿcken inde Antÿken gesien heb/te wetene/ dat die Astragalen/bladeren ende eyeren ꝛc. seer lutter proiecturen ende oock verheffingen hebben/so houdick daer oock voere naerder correctie des ouersetters aengaende der dueren.

☞ Midts dat onse Aucteur dese correctie ouer de Cimatie eñ Dastragal hier geset heeft/daer na mÿn dunckē lutter aen leyt: soe dunckt my goet den text noch wat te helpene aengaende der dueren/ daer meer aen gelegen is : want daer Vitruuius seyt/datment vanden paueytsele tot onder de Lacunarÿ/in drÿen en half deelen sal/dat machmen verstaen tot bouen dat Timpan geteekent b : ende dan soude de duere wel commen/ ende de croone soude moghen den Plintho vanden Capiteele gelÿcken : ende midts dat de texten in ander plaetsen oock soe verscheyden zÿn/ gelÿck int duitdeelen vanden Modellen/ daeraf dat Cesarianus seyt : hoe dat hy wel drÿe oft vierderley ghetalen vonden heeft/so machmen te min twyfelen/dit en is oock qualick verstaen. Dit heb ick/met oorloue/willen hier by setten op datmen de edificie niet onvolmaect en late/ ghelÿckse ons Aucteur verlaet/want hoe wel dat hy meer ander dueren figureert/soe en seyt hy niet hoese inde voergaende edificie staen sullen.

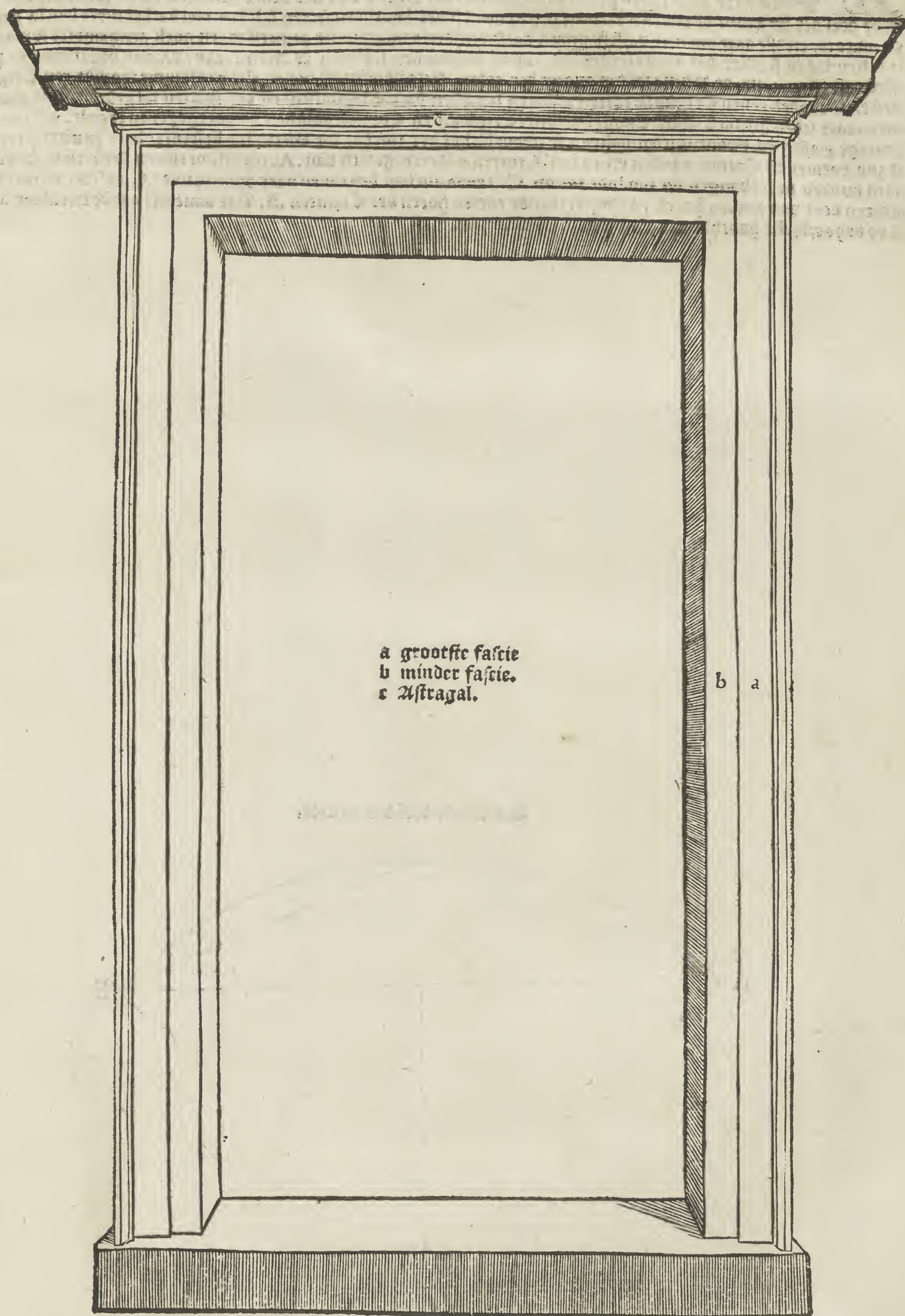

d
D c
A b
D
A
A
a
a Antipagment oft pilastre.
b Supercilie
c Hiperthire
d Corone.

Van de Dorica.

M datmen voerwaer in onsen tijden/ die bouen gheminderde poorten oft dueren niet en costumeert ghelijck de Antijken deden/dwelcke ick om sekere redenen niet en blamere/ niettemin/sommige verstandighe Architecten hebbender ghemaect de welcke der meester menichten niet bevallen en zijn. Wilt dan de Architect een Thiromatum oft duere simpelijck met lutter vercieringen maken/ nade maniere der Dorica/so mach hy die ordinantie ende mate van dese nauolgende figure houden. Vande welcke dat licht/ oft tghene datter open is/sal tweemael so hooge zijn als breedt. Dat Antipagmentũ oft den pilastre/sal dat seste deel der breedden des lichts zijn: buyten om Dantipagmentum/salmen een Echine maken met twee lijstkens/ die welcke sal van dat vijfste deel des Pilasters oft Antipagmentum zijn/hoe wel dathet aen de ghepasseerde poorte van dat seste deel is/ niettemin/ om dat ickt int Antijcx ghesien hebbe aen een middelbare poorte van tvijfste deel/ soe hebbickt hier oock ghevolcht. Ende also voerseyt is/dit Echinus en salmen niet maken van dat vierde deel des cirkels/ maer de helft platter oft leegher/ welck
ghelidt Vitruuius Cimatium Lesbium heedt. De reste vanden Pilastre sy in neghen
ghedeelt/ ende de vijf sullen der grootster Fascien ghegheuen wordden/ ende de
vier der minster fascien. Bouen Dantipagmentum (te weten dat Su-
percilium) wordde de Cornice ghesedt/ van sulcker hoochden als
dat Supercilium is/ ende wordde in drije ghelijcke deelen
gesedt : dat eerste deel sal voer de Cimatie met den
Astragalo zijn/ dat tweede deel voor de Co-
rone met haer Cimatie/ende dat derde
voer de Scima. Maer daer wor-
de noch dat achste deel toe
ghedaen/eñ de pro-
iecture/sallie/
oft dat
ouersteken/
sy nade voerghe-
gheuen regle int be-
ghintsel van de-
ser ordi-
nen.

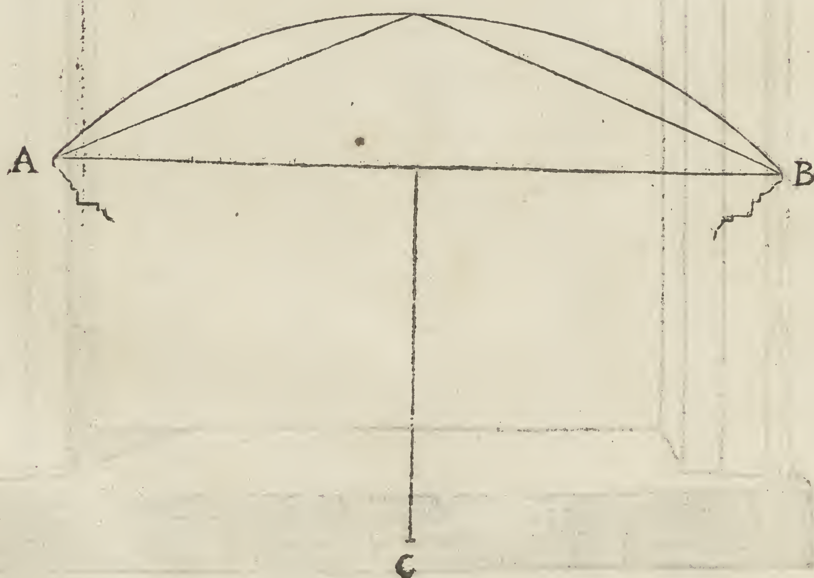

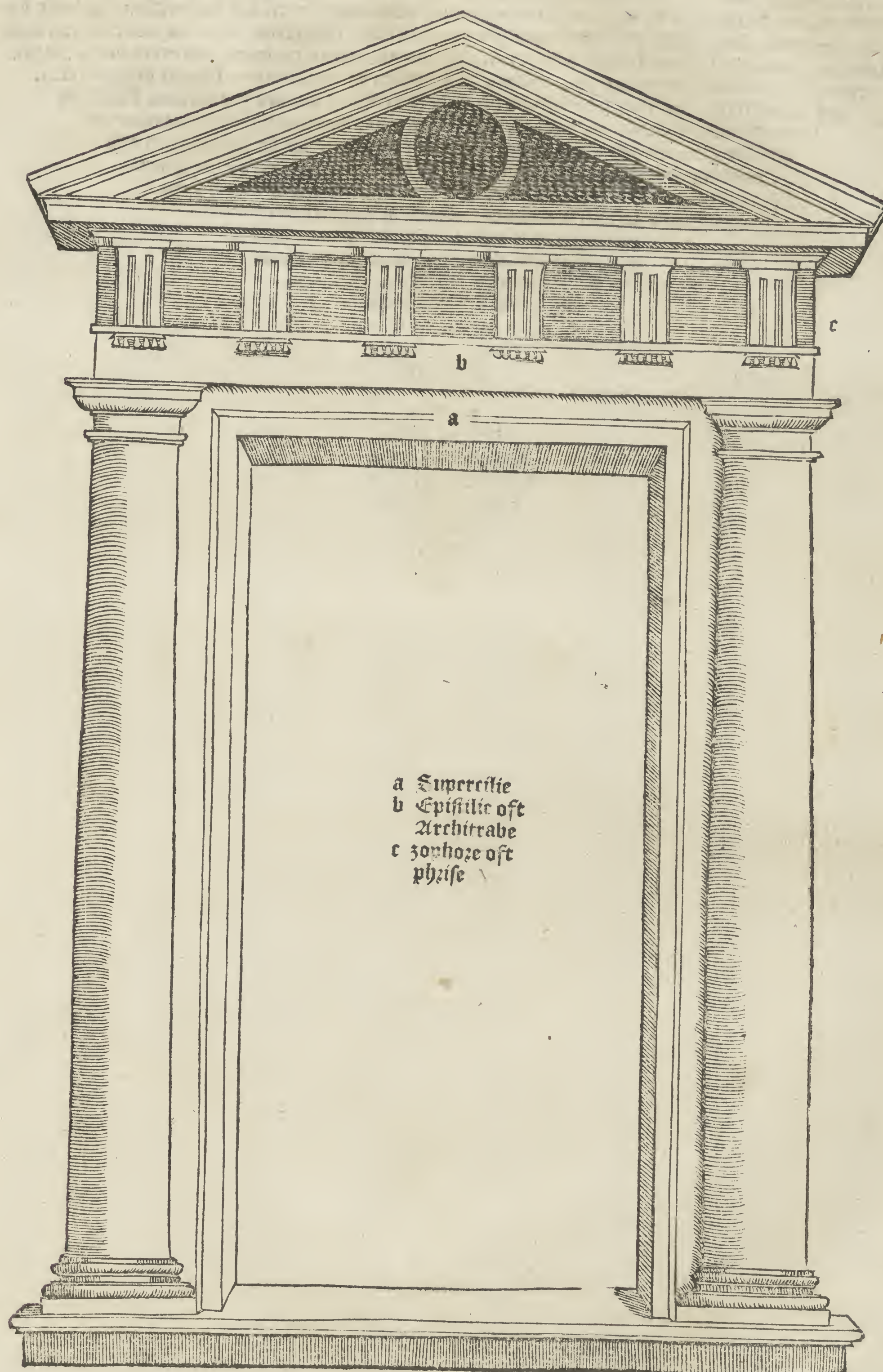

a grootste fastie
b minder fastie.
c Astragal.
b
a
c

Van de Dorica.

AL eeſt dat Vitruuius inde ordine der Dorica/alleen van een poorte oft duere mentie maeckt/ eñ donkerlijck ghenoech (na mijn duncken) alſo voor ghetoont is/ſo duncket my redelijck te ſyne/ datmen niet alleene een ſorte vſeren en ſal/ maer veelderhande manieren/ om een werck te vercieren/ eñ diuerſche gheeſten te payene. Daeromme alſinen eenege degelijcke poorte wilt maken/ machmen deſe maniere volgen/ obſeruerende dees regule/ die is Datmen de breedde des lichts tweemael ind hoochden ſette ende haren pilaſtre worde van dat achtſte deel des lichts gemaect/ eñ de colomme van dat vierde deel der breedden/de welcke datmen negen mael inder hoochden ſetten ſal/ hoe wel dathet meer dan de gegeuen mate is/ en iſſe daer om niet valſch/ midts datſe eenſdeels inden muer gemetſt is/ eñ oock aengemerct ſommige Antijken die in ſulcken val noch teerder zijn : op de Colommen ſedtmen dē Architrabē / vander hoochdē des Pilaſters oft Supercilij: de Phriſe ſal drij quaert der colom.dicte houden/eñ bouen elcke colomme worde een Triglijf gheſet/eñ vanden eenen Trigliphe totten anderen wordden drije Trigliphen/ eñ vijf ſpatien wtgedeelt. Die andere particulare leden ghelijck Baſe/Capitel/Phriſe/Triglyph/eñ Cornice/volghen de voergegeuen regule. Eñ om dat ſommige Faſtigien/Frontiſpicien/daken oft gheuels/hoogher zijn dan die Vitruuius beſcrijft/ haer gemeene regule ſal zijn/datmen de Cornice vanden eenen hoeck totten anderen/gelijck van .A. tot .B. in tween deele/eñ de helft ſal inden middelt nederhangen op zijn loot tot op .C. / ende als dan den eenen voet opden punct.C.geſedt/ eñ met den anderen voet van aenden hoeck .A. omtreckende totten hoeck der Cornicen .B. Dat bouenſte vande circulaer linie ſal de behoorlijcke hoochde des Faſtigij oft gheuels zijn.

Dat vierde deel des cirkels.

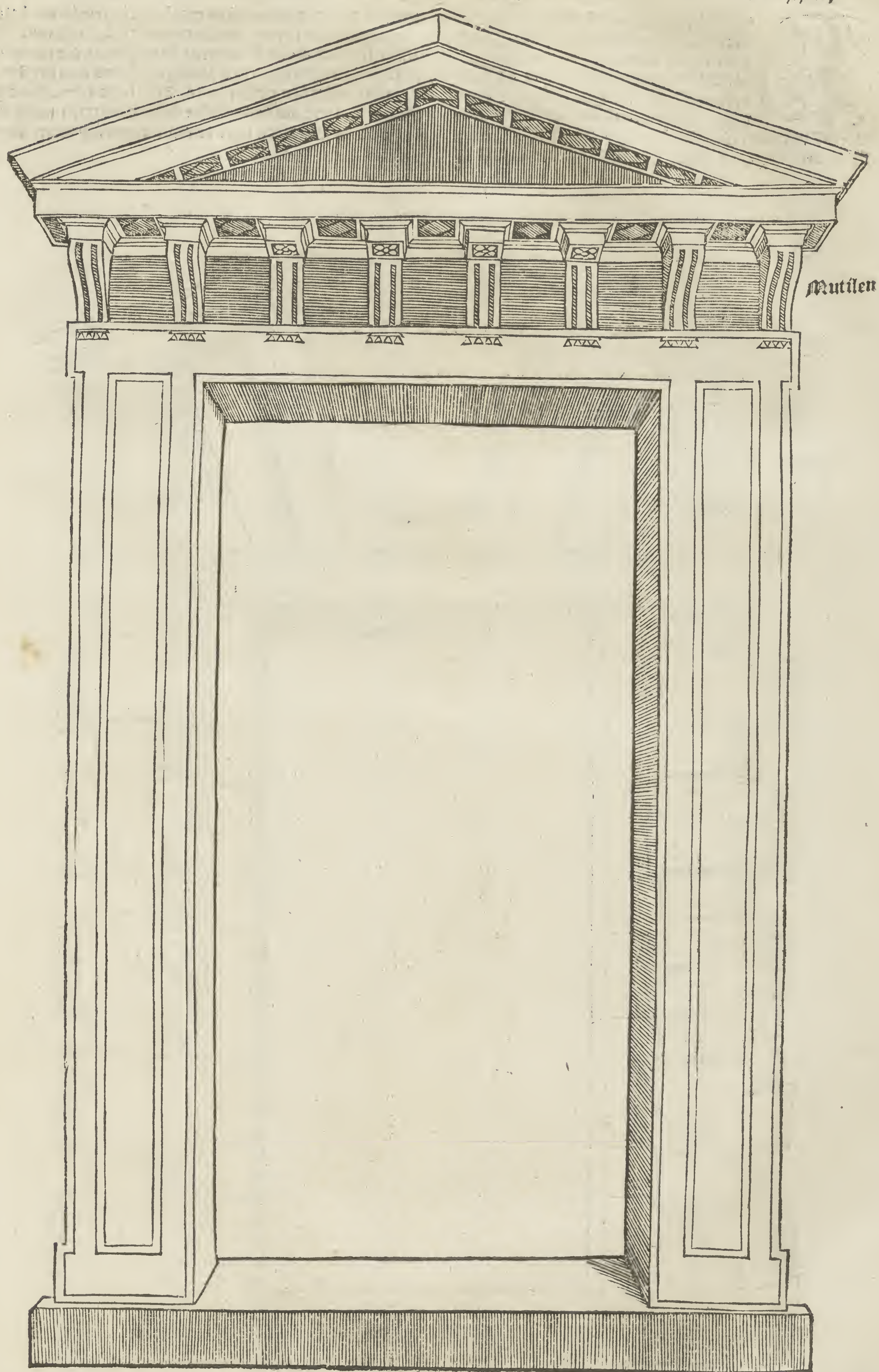
a Supercilie
b Epistilie oft Architrabe
c zophore oft phrise

Van de Dorica.

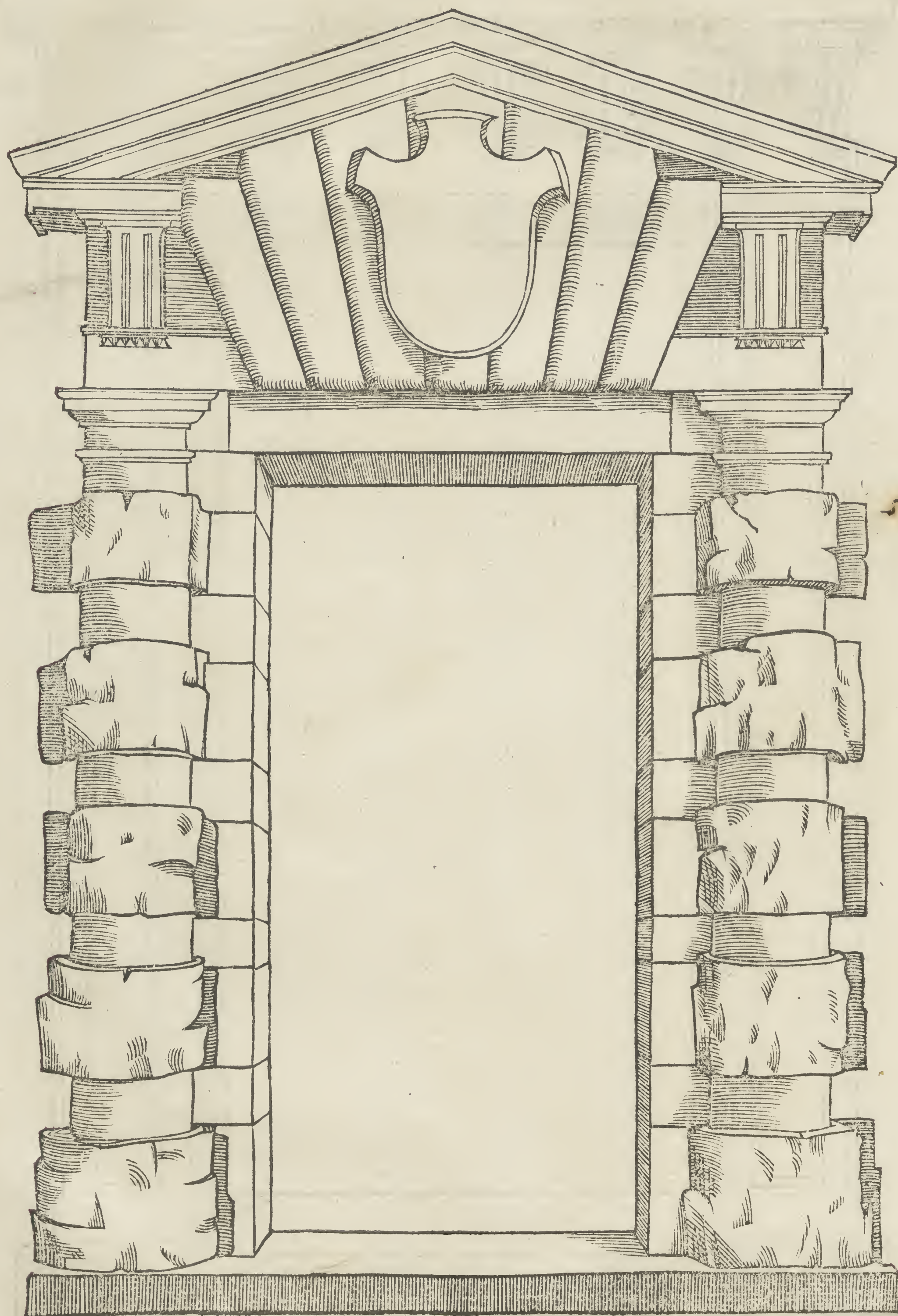
En veranderinghe/valt somtijts lieffelijcker int aensien/dan een puere simpelheyt in haer eyghen natuere/ waeromme dattet dan te lofelijcker is/ als van diverschen leden/nochtans van ghelijcker natueren/ een stuck wercx ghemaeckt wordt/ ghelijckmen inde navolghende figuere sien mach: inde welcke zijn Trigliphen en̄ Mutilen in een ordine/dwelck ick in effecte noch int Antijck/noch scrifte gevonden en hebbe. Maer Balthasar van Sienen/ een dalder wterste ondersoecker der Antijcken/ mach daer by avontueren ict af gesien hebben/oft is selve de vinder geweest/settende de Trigliphen boven de duere om datse min lijden/ ende de Mutilos/boven dat vaste der pilastren/de welcke dragen al tghewichte des fastigij. Dwelcke na mijn duncken voeghelijck is/ ende was seer ghepresen van Clement .VII. de welcke sekerlijck die alder verstandichste was in allen consten. Dese poorte sal dlicht oock dobble geproportioneert hebben/maer den pilastre sal van dat sevenste deel der hoochden zijn/en̄ dat Supercilium de helft daer af. De breedde vande Trigliphen ende Mutilen/ is vande helft des Supercilij/ ende de hoochde een dobbel breedde/makende also twee Mutilen op eenen pilastre/ende vier Trigliphen boven de duere: de spatien sullen al tsamen viercant zijn. Boven de Mutilen en̄ Trigliphen/ salmen de Capitellen oft Abaci setten/ welcker hoochde oft dicte sal tvierdedeel minder zijn dan dat Triglijph breet is/ en̄ de Cimatie dat derdedeel van Dabacus. De hoochde der Coronen met haerder Cimatien sy ghelijck dat Trigliph breet is/ ende de Scima oock also vele: dat overstteken der coronen voren/ sal so vele houden als de spatie vanden eenen Abaco totten anderen/ also dat inden gront perfecte vierranten commen. Maer de proiecture oft oversteken ter rechter ende ter slincker syden/ sal half soe groot zijn als voren; de proiecture van de Scima ende die Cimatie sullen elck gelijck haer hoochde zijn. Dat fastigium sal int bovenste hooghe zijn dat vijfste deel der wijden/vanden eenen hoeck der Scimen/ in rechter linien tot den anderen.

Mutilen

Van de Dorica.

HOewel datmen in dese Dorica veelderley manieren van poorten maken mochte/niettemin/om datmē hedensdaechs de niewicheyt begheert/bysonder alsse met redenen gemaect is/al ist dat colomne/frise ende ander leden metten bocrachtigen gemengt syn/nochtans sietmen al haer formen daer inne. Eñ al hebbick geseyt/datmen dat Rustyck aende fortressen ghebruycken soude/nochtans mochte dit dienen om een veranderinghe/maer buyten niet om tvatten des geschuts ꝛc. Dat licht hier af is oock dobbel inder hoochden: de Colommen tweemael so breet als den pilastre/hooge veertien modellen. Met Capitelle/trigliphen/fastigium ꝛc. doet also voerseyt is. Voorts latict den leser te wille/want my dunct datter luttel aenhangt/ eñ is voren genoech geroert.

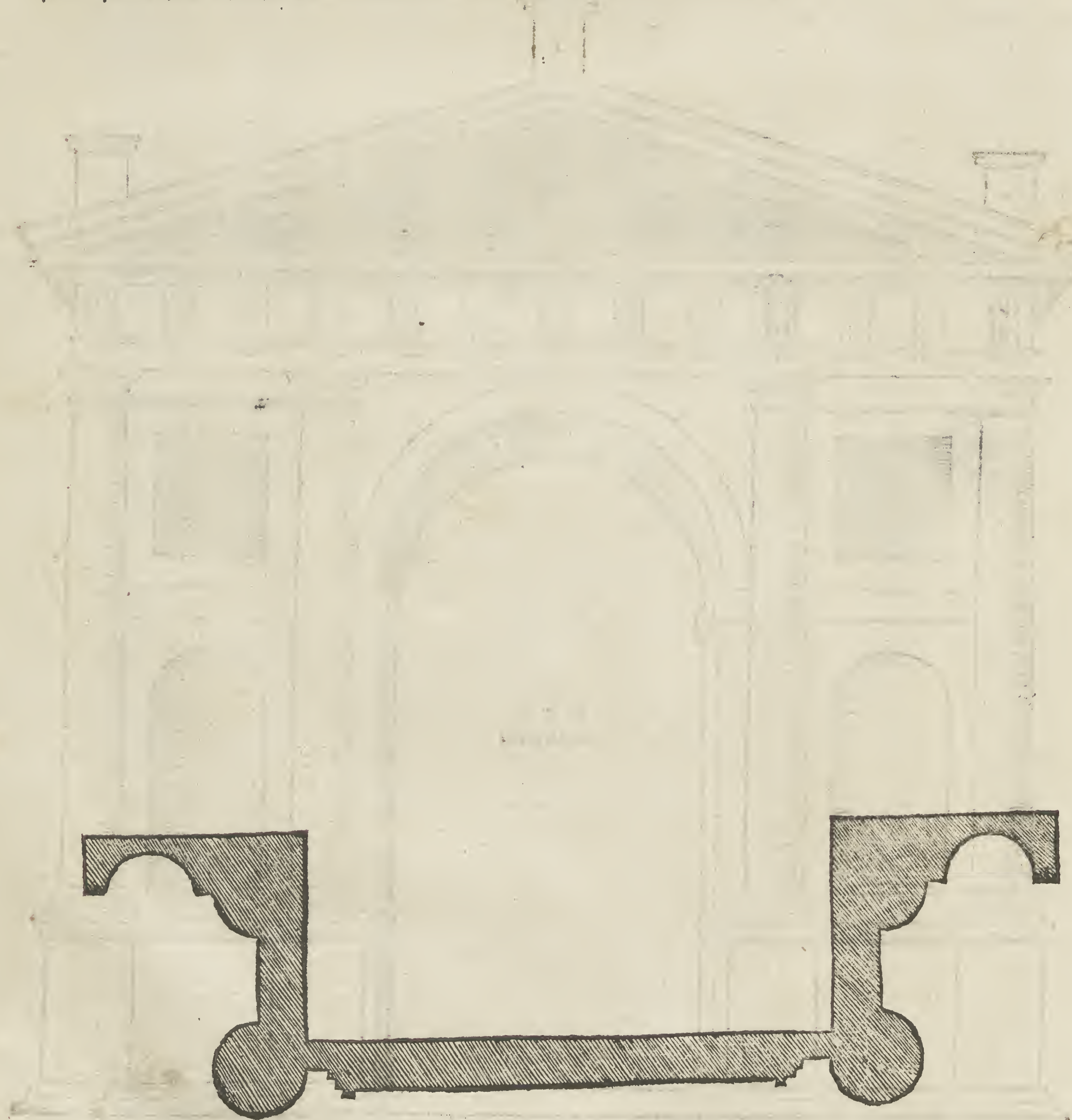

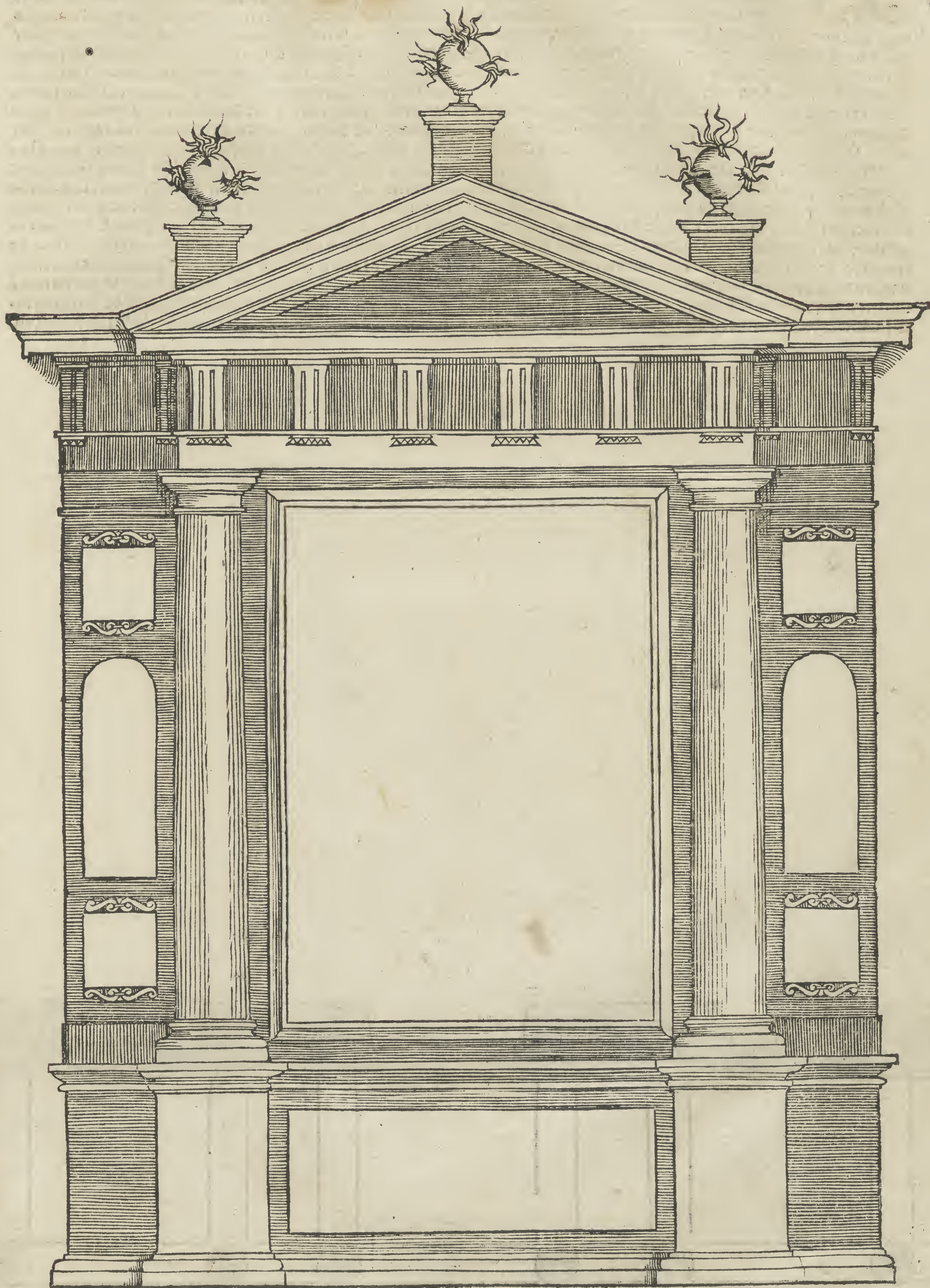
Mijn gedachte was int beghinſel/dat ick in dit vierde boeck alleen vandē ornamentē der vijf manierē van Edificien tracteren ſoude/als van Colom. Pedeſtal. Epiſti-zopho. Corni. poorten/venſtren/nicchen/en ſulcken ſtucken. Maer daer na benick gedelibereert (om dit volumen te cieren) te toonen diverſche facien oft aenſichten van edificien/als templen/huſen/palaiſen ꝛc. Eñ want de Colomnē als ſij benedē opden gront ſtaen/prijſelijt ſijn/ ſo cōmet nochtans ſomtijts datmen de colomnē niet dick eñ lanck genoech en heeft na ſijn begeerte/alſo dattet van noode is het pedeſtal daer onder te ſetten: Daerom hebick deſe navolgende ordinantie gemaect/welx proportie ſal ſijn/dat de wijdde dobbel inder hooch den geſedt worde: den pilaſtre metten boghe houde vander wijdden een twelfſte deel: de colomne noch ſo dicke: die intercolomnie vande helft der wijdden des lichts: de wijdde der nicchen twee colom. dicten/eñ vier inder hoochden: dat pedeſtal hooge vier colommen dicten: zijn breedde eñ reſte alſo voerſ is: de colom. met baſe eñ capitel/ſal negen deelen hooge zijn: depiſtilium de halue colom. dicte/ oock dat triglijf vander ſeluer breedden/ eñ twee mael ſo hooge met den capitel: de trigliphen geſedt alſo ghy ſiet/de corone eñ reſte ſalmen maken ghelijck voerſ is. De hoochde des geuels gaet wat buten ſcreuen Vitru. want ſulcken ende hooger hebick in dantijck gheſien/ ſy is gemaect van tſeſte deel der coronen lingden. Dacroteria ſullen breet eñ hoogh zijn gelijck de colomne bouen is/ſonder cornicen/ eñ dmiddelſte tſeſte deel hoogher/al is oock de colomne van negen deelen/ſy is inden muer ghemetſt.

Van de Dorica.

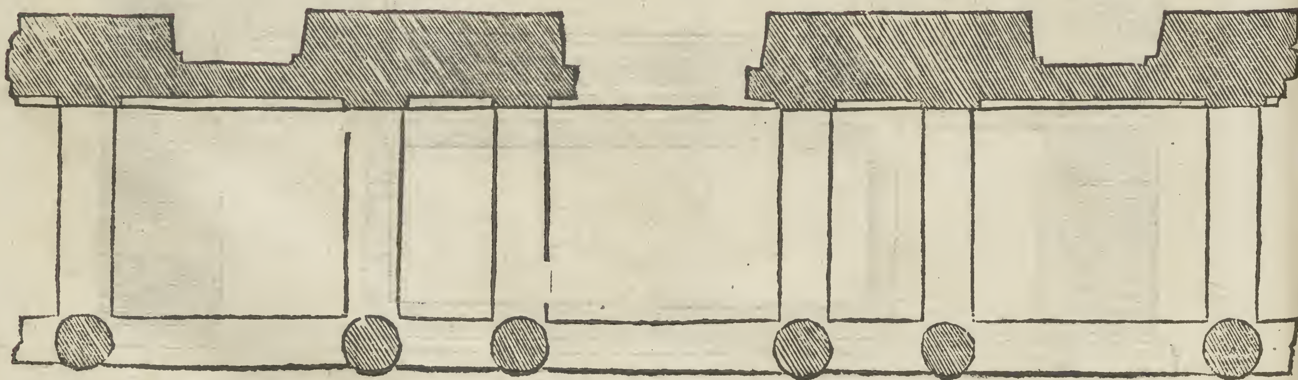
DEſe navolghende figure mach de verſtandige Architect gebruicken tot diuerſche dinghen/ eñ machſe veranderen nade accidenten die hem ouercommen. Sy mocht oock dienen om een ſchilderie te vercieren op eenen outaer/ghelijckmen nv in veel plaetſen van Italien vſeert. Voer een Arco triumphale mochtſe oock dienen/alſmen dat baſement inde middelt wech name. Dergelijcken mochtmẽ een poorte daer met vercieren ſonder de vlueghelen ter ſijden/ende oock met de ſelue/ eñ ſomtijts voor cieraet van een venſter/oft van ees nicche/oft tabernacle/oft dergelijcken dingen. Welcke proportie ſalmen aldus makẽ/dat de openheyt oft het ledighe inde wijdde wordde geſedt in vijf deelen/ ende een van dyen ſal de dicte der colomnen ſijn: de Faſcie oft lijſt rontomme ſy vander helft der colomnen dicte; de hoochde der openheyt ſal van ſeuen colommen dicten ſijn: ende alſo/ſijn Baſe ende capitel tſamen een colommen dicte / ſalſe in als van acht deelen inder hoochden commen te ſine. Dat pedeſtal ſy hooge drij colommen dicten/eñ de breedde oft voertooch gelijck dat plinthus onder de colommen. De intercolomnie vander ſyden ſal van een colommen dicten ſijn/ ende inde hoecken ſal tvierdedeel van een colomne ſtaen. De vluegelen ter ſyden daer de nicchen in commen ſullen van een eñ een halue colomne ſijn/ maer de nicchen een colomne breet/ende drij hoogh. Darchitrabe ſal de halue dicte hebben: eñ dat triglijph oock ſo breet/ maer ſijn hoochde ſonder dat capitel ſal een viercant ſijn eñ twee derdendeelen/waer duere/ſettende de triglijphen ter rechter eñ ter ſlincker ſyden recht bouen de colomnen/ eñ tuſſchen beyden noch vier triglijphen eñ vijf methopen/ de wtdeelinge oprechtelick commen ſal/te weten dat de ſpatien ſullen recht viercant comẽ. De Corone eñ de Frontiſpice/ende alle de ander leden/ſo wel beneden als bouen/ſullen gemaect worden gelijck van beghintſel geſeyt is. Ende om dat de Trigliphen op de ſijden hem verwremden vanden ſcriften Vitruuij/hoe wel dat icker vanden Antiquen gheſien hebbe opde hoecken ſtaen / dit ſy nochtans totten belieuene des Architects/die te makene oft niet. Ende al en was ick niet van ſinne in dit vierde boeck eenege gronden oft platte formen te ſetten midts dat ick in dander boecken daer af tracteren ſal/ nochtans aen ſulcken voertooghen die ſwaer te verſtaen ſijn ſullen/ſallick haer ichnographie oft plante daerby ſetten tot meerder verlichtinge.

Van de Dorica.

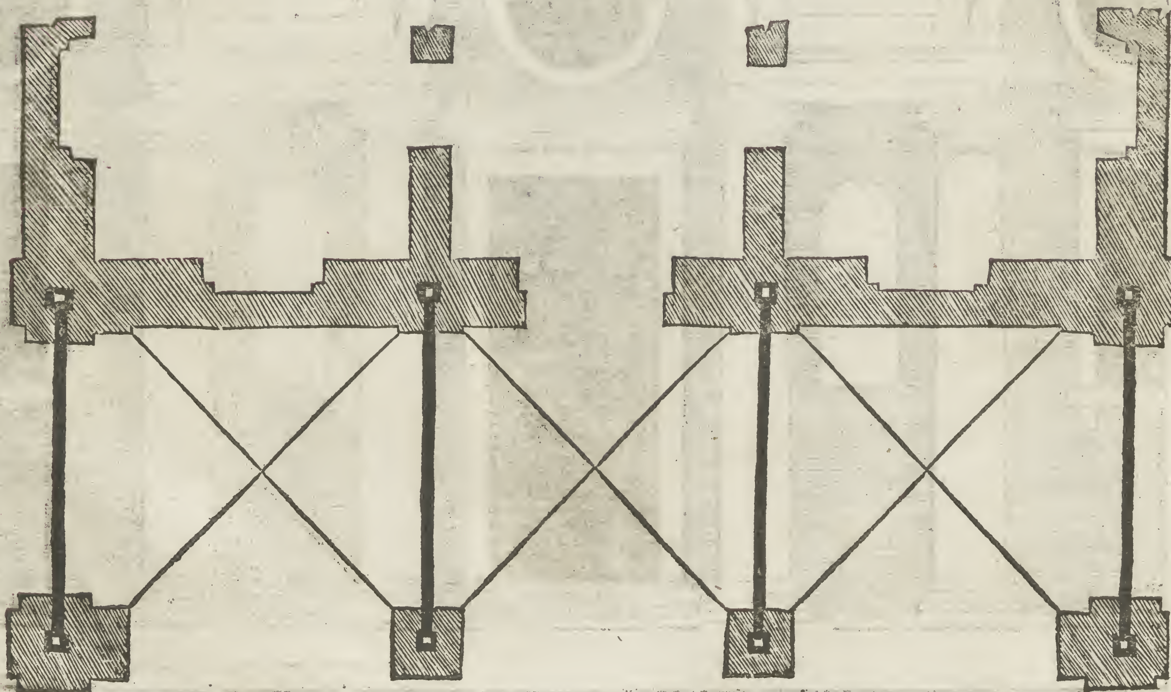
Al en hebben de Antijken (so veel alsmen siet) als sij de Epistilia op de ronde Colommẽ gesedt hebbẽ/ niet anders dan dat Fastigium daer op gesedt/ vserende sulcke ordinantie alleene aen templen eñ aen andere edificien niet/so en willick nochtans niet laten eenege maniere van huysen sonder bogen te makene. Want willen wij bogen maken met haren viercanten pilaren/eñ de ronde colom. daer voere tot meerder verchieringe/begherende dan een lichte galerie/ de pilaers metten boghen souden te veel lichts benemen. Eñ willen wij alleen op de ronde colom. de bogen setten dat sal valsch zijn/om dat de vier hoecken des boechs dat ronde oft dlijf der colommẽ passeren sullen. Eñ daerõme/niet alleene van deser ordinen/ maer oock vanden anderen/meynick/sommige huysen eñ ander Edificien sonder bogen te maken: dese sal dan aldus gemaect wordden/Dat de grootste intercolomnie van vier colom. dicten sy/eñ de cleynste van eene eñ een halue : de hoochde der colom. sal van negen deelen zijn met basen eñ capitellen: de Architrabe/Frise/Cornice &c. sullen naden ouden reghel gemaect wordden. De wijdde der vensters/sy van twee colom. dicten : de hoochde een viercant eñ twee derdendeelen/eñ haer pilasters van dat seste deel des lichts/hebbende de Cornice bouen gelijck metten capiteele. De duere sal breet zijn van drije colom. eñ haer hoochde van seuen/ also sal dlicht der vensters eñ der dueren van ghelijcker hoochden zijn. De Trigliphen eñ Methopen sullen gedeelt zijn alsomen siet. De tweedde ordine sal minder oft corter zijn dat vierdedeel/ (nade leeringe Vitruuij) eñ also sullen Architrabe/Frise/ eñ Cornice/ oock dat vierde deel gemindert worden : de vensters daeraf met den pilasters/ sullen breet zijn gelijck de benedenste: de ornamenten der nicchen sullen in perpendicule der colommen staen/eñ also sal dat holle der nicchen breet zijn gelijck de intercolomnie: haer hoochde sal van twee viercanten eñ een half zijn. De derde ordine sal corter zijn dat vierdedeel dan de tweedde. de Architrabe/Frise/Cornice/na aduenant : maer tsamen in drijen gedeelt zijnde/een sal voer darchitrabe/ dander voer de Frise met den Mutilen oft modiglions/ eñ tderde voer de Cornice zijn. Hieraf suldy de particulare maten achtere byde Composita vinden. De vensters sullen oock breet zijn gelijck de benedenste/maer de nicchen sullen dat vierdedeel minder dan dander zijn. Haer hoochde van twee viercantẽ en half/de reste suldy lichtelijck vinden.

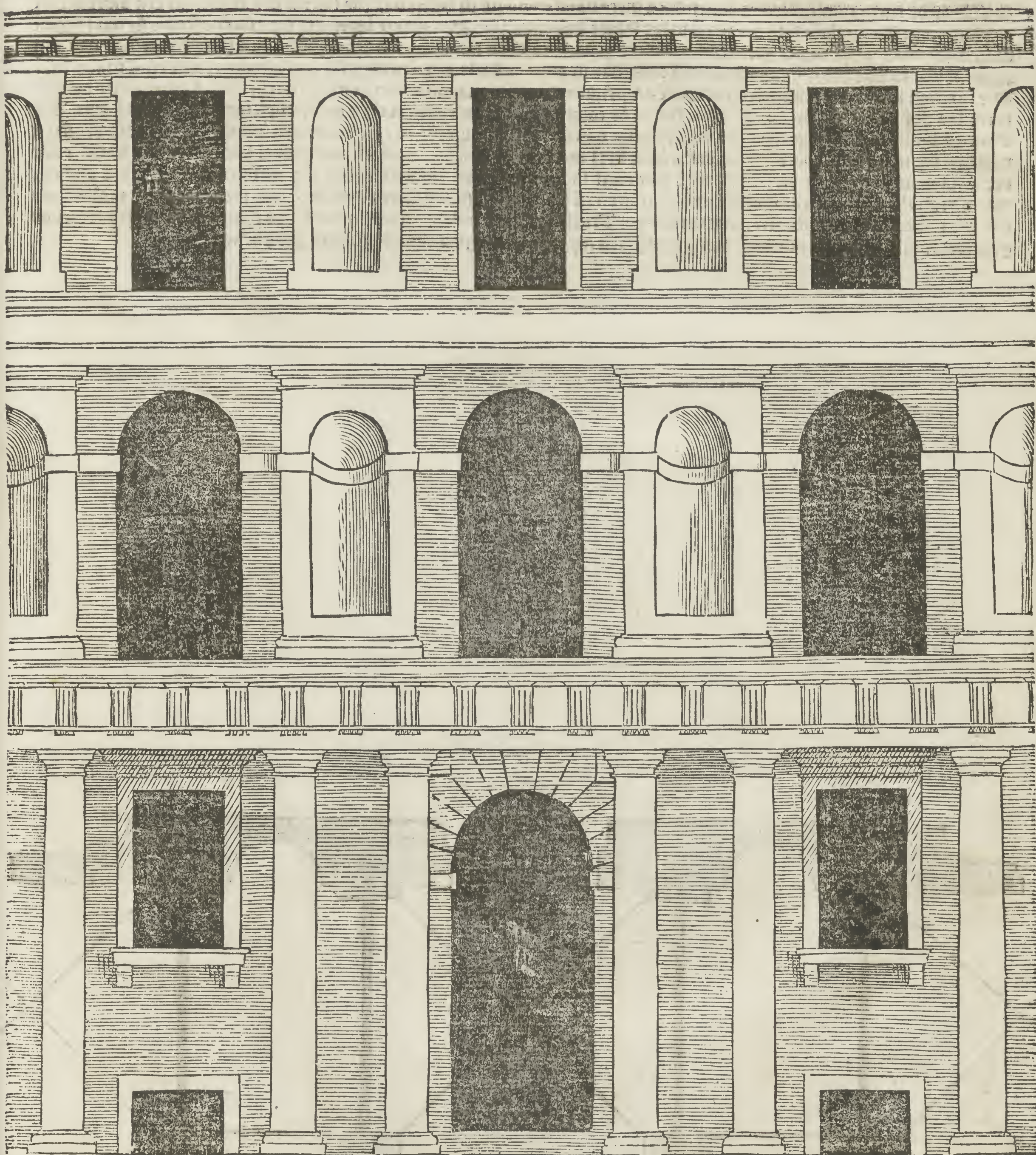

Podie.

Van de Dorica.

M dat somtijts iemant sal willen altemael bogen inde logie hebben/eñ om dat wij vore gesept hebben dathet confuys is/bogen op ronde colommen te setten/so machmen daer wel viercante pilaren onder maken met Basis eñ Capitel gelijck dandere. Eñ hoe wel dat dit huys geheel is/dwelck lutter ware voer eenen die veel eruen hadde/so machment wt setten in vijue eñ somtijts in seuen bogen. Welcx dee linge zijn sal/dat elcke intercolomnie van vier dicten sy/de hoochde der colom.met base eñ capitel/van ses deelen/eñ daer bouē den boge gesedt breet voren vande halue colomne/het opene sal in dobbel proportie commen. Bouen die bogen setmen Architrabe/Phrise eñ Cornice: de hoochde van al sal van twee colom.zijn/ Eñ gedeelt in drij deelen en halue/een sal Darchitrabe zyn/een en halue voer de Frise/eñ een deel tot die Cornice. Vande ander leden salmen de voorgegeuen Regle volghen. Die duere sal twee colom.wijt zijn / den pilastre van dat seste deel des lichts : maer die cornicen der dueren eñ vensters sullen die forme eñ hoochde vanden capitellen hebben. De vensters sullen een colomne eñ een half wijt zijn/ eñ haer lingde oft hoochde worde in Diagono genomen. Die hoeckcolommē sullen breet zijn gelijck dandere/maer haer hoochde sal vā acht deelen en half zijn. De tweede ordine bouen dese sal dat vierde deel minder zijn: de hoeckcolom.met Architrabe/Frise/eñ Cornice/gemindert na aduenāt: de vensters bouen die boghen met den pilasters/sullen wijt zijn ghelijck dander beneden/ maer de hoochde van twee viercanten/die Frise bouen die selue sal breet zijn gelijck dat Supercilīū/eñ die Cornice oock so vele. Die cleyne vensters daer bouen zijn gemaect om twee saken/ten eersten is die stagie also hooge gelijckse van buyten schijnt/so sal de camer eñ oock dat welfsel te lichter zijn/ten anderē willende tot gherief eenige hangende camerē daer in maken/ so soudemen dlicht daer duer scheppen. De derde ordine oft stagie sal minder dan die tweede zijn dat vierde deel/eñ daerna die selue in vijue ghedeelt/een deel sal voer darchitrabe/phrise/eñ cornice zyn gedeelt in drijen/ gheuende een deel der architraben/een der phrisen/dat derde der cornicen/Eñ inde Phrise sullen die Mutilen oft modiglions ghedeelt zijn alsomen siet. Dat licht vande vensters sal zijn gelijck die andere/ maer sij sullen dat twelffte deel hoogher zijn/midts datse voorder van tgesichte zijn. De pilasters/phrise/eñ cornice/ sullen zijn gelijck dandere. De Frontispicen eñ bogen salmen maken gelijck byde dueren der Dorica gesept is. Tot vercieringe eñ om noch een ordine bouen al te voegene/so machmen dees Acroterien oft pilaerkens daer op setten/eñ die best te passe commen machmē tot roockgaten nemen. Die spacien tusschen de vensters die wit bliuen/ zijn gelatē om daer in te schilderen na wille des Architects eñ des patroons vanden huyse. Ende tot meerder sekerheyt der Fabrijcken salt goet zijn die ijseren geerden daer in te leggene ten minsten dwers ouer de galerie oft logie/ gelijck ghesept is.

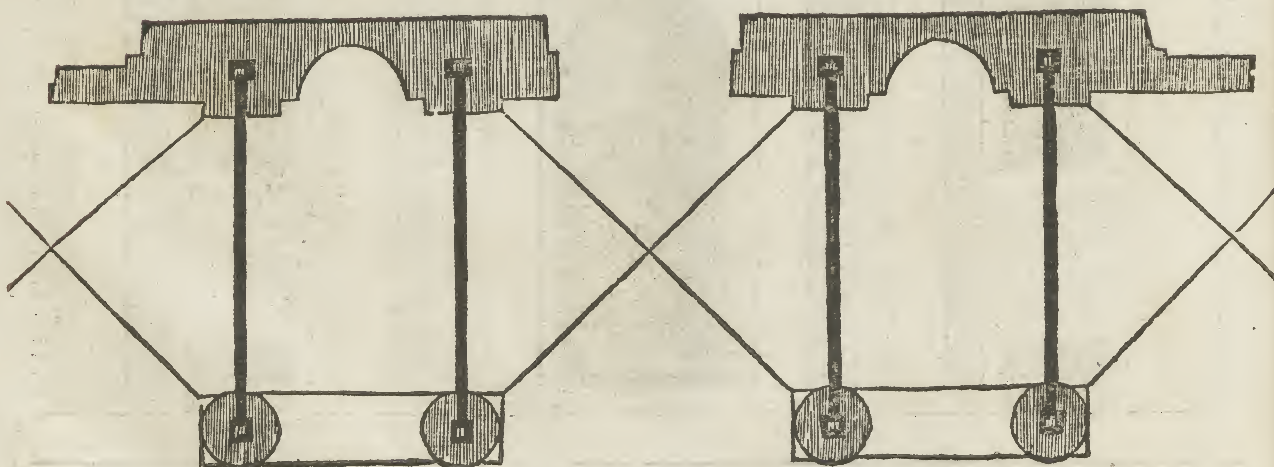

Van de Dorica.

Oe wel dat ick in dordine Thuſcane inde facie.13. geteckent/getoont hebbe een ſulcke inuentie/ deſe is daeröme different/om dat dees logie oft galerie wilt ront gewelſt ſijn/eñ daer de bogen ſijn/willen die crocieren gemaect worden alſo ghi inden gront ſiet. Eñ om dat de colomnen die ſyden welcke altijt af dringen/niet en ſouden mogen onderhouden/ ſo ſalmen bouen de colomnẽ inde ſijden yſeren geerden leggen/alſo ghi inde platte forme ſiet: maer van metale ſullenſe gedueriger ſijn.

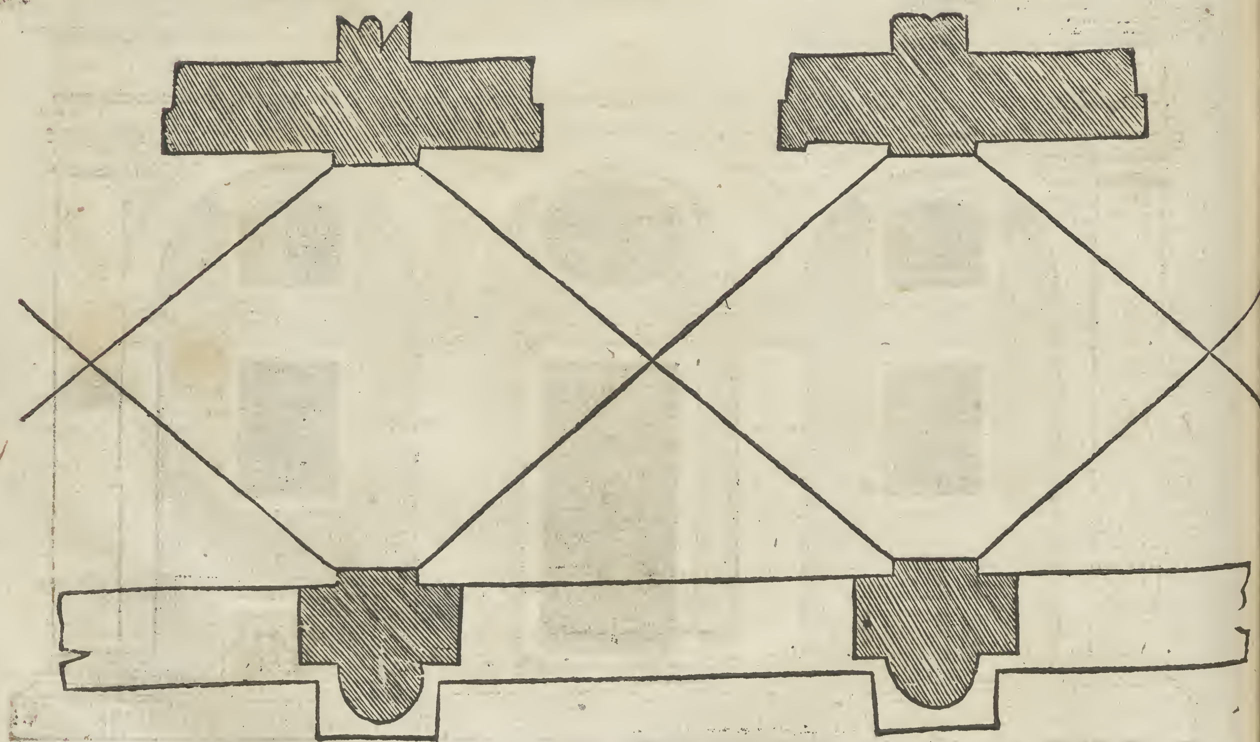
De proportie van deſe facie ſalmen aldus maken/dat de grootſte intercolomnie van vier colom.dicte ſy/eñ de minſte van twee. De hoochde der colomnen met baſe eñ capitel/ſal ſeuen dicten hebben. Depiſtilium vã drij quaert der colom.dicte / bouen dwelcke ſal gemaect worden eenen haluen circkle/eñ die ſal voor breet ſijn een halue colom.dicte: opde bogen ſedtmen de Corone vander hoochde des Epiſtilij. Tuſſchen beyden de bogen ſy een manier van venſtre gemaect welcx wijdde gelijck die intercolomnie daer onder zijn ſal/eñ de lijſte oft boort/vander breedden des boegs. Dat cauet oft trochille eñ dechine bouen de venſters een deel der Cornicen / ſullen nochtans tot vercieringen bouen de venſters wat wtſpringen. De wijdde der duerẽ ſal van twee colom.eñ een quaert zijn. Den pilaſtre oft dantipagmentũ ſal van dlicht hebben dat ſeſte deel: de hoochde des lichts ſal den Supercilio volghen tot onder tcapitel der colom. welcke forme van capitellen ſal bouen die duere eñ die venſters volgẽ. Die venſters ſullen breet zijn int licht twee colom.dicten/ maer dees dicte bouẽ genomẽ in deſen val: de lingde des lichts ſal een viercant eñ een half zijn: die nicchen ſullen oock vander ſeluer hoochdẽ zijn. Die ordine bouẽ/oft die tweede ſtagie ſo wij ſeggen willen/ſal minder oft corter zijn dat vierdedeel gedeelt in dees maniere: Dathet Podium oft borſtweringe van een colom.dicte eñ een halue hooge ſy/de reſte wordde in vijue gedeelt/een van dien ſal Architrabe/Friſe eñ Cornice ſijn. Die nicchen metten ornamenten ſullen in perpendicule commen bouen die venſters tuſſchen die bogen/maer vander breedden vijf deelen ghemaect/de twee ſullen de colom.hebben/de reſte ſal voer de nicchen metten pilaſters zijn. Die Cornice bouen die nicchen houde ghelijck eene van dien colom.breedt is / eñ die Baſen vander helft. Die venſtren tuſſchen die nicchen ſullen int licht dat vierde deel min houdẽ dan die duere/eñ van dobbel hoochde/maer vande reſte der ornamenten (om dat dit werck wat gemengt is) ſalmen byde Jonica eñ byde Corinthia meer beſcheets vinden. Die Trigliphen in dees compoſitie/tuſſchen deen eñ dandere/en ſullen haer Methopẽ niet recht viercant maken/om dat ick bouen elcke venſtre eñ elcke nicche drij Trigliphen heb willen ſetten/ gelijckmen ſien mach inde figure/ende gebreecter eenige ander mate/altoos gedraghick my aen die Regle inden beghinne ghegheuen.

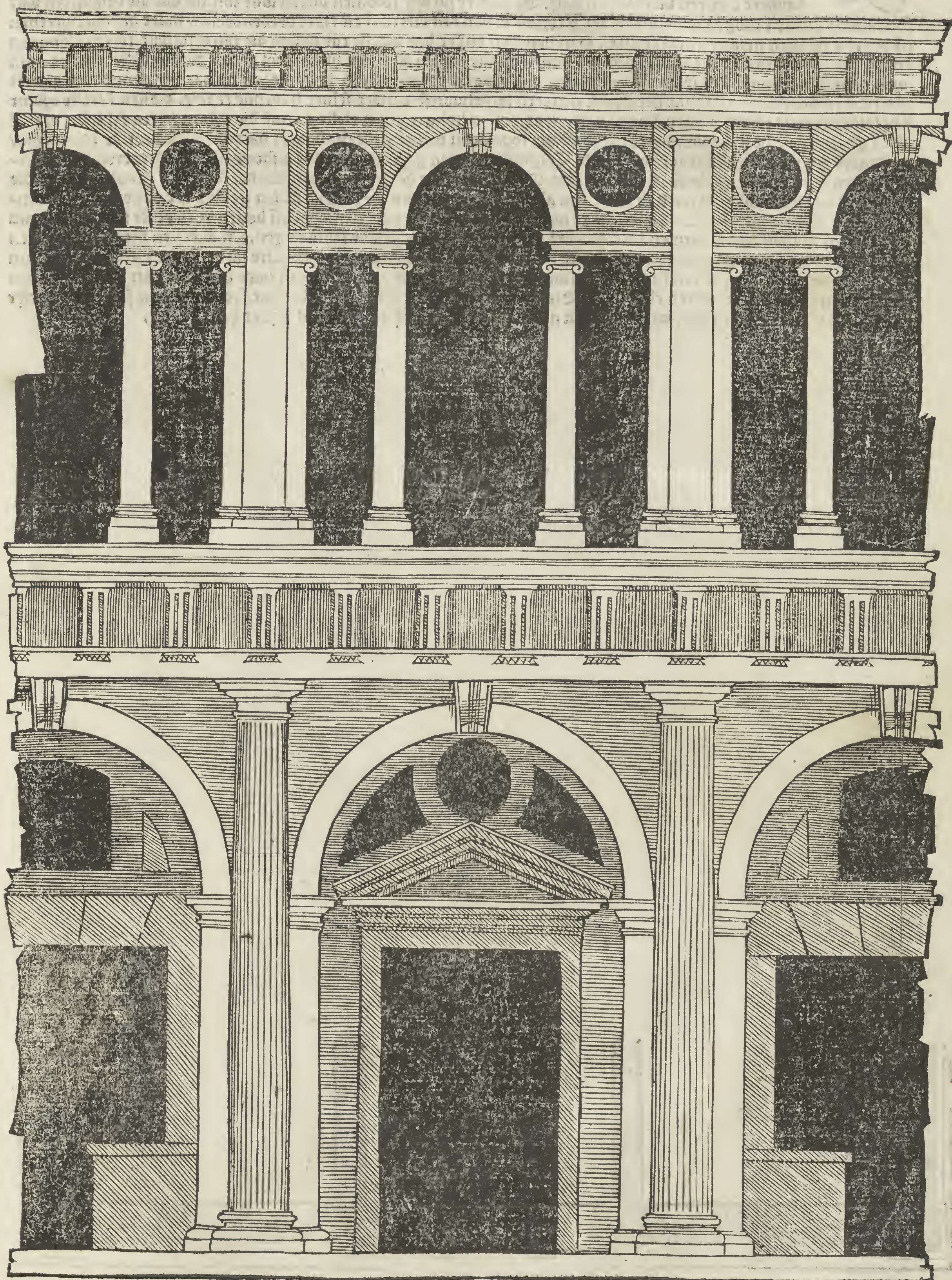

Pilastren

Van de Dorica.

IN de edele stadt van Venegien/om datse nauwe gehuyst zijn/moeten haer licht scheppẽ waer datse connẽ/ also dat haer timmeringe seer different is by die van Italien. Nochtans also ghy sien moecht/machmen hem lichts genoech geuen/obseruerende dantijck/welcx deelinghe sal aldus zijn. Datmen die wijdde van eenen boghe in twee en half deele/ende een deel sal voer de breedde des geheelen pilaers zijn/welcx dicte sal vander helft zijn/ eñ die ronde colom. oock soe vele. Die hoochde des boechs sal van een viercant eñ twee derdendeelen zijn: oock machmense van twee viercanten maken hoogende die reste na aduenant. Die imposta/oft capitel onder die bogen sal de halue dicte der colom. hebben/ beseghende die selue welcke voer ghetoont is vant Theatrum Marcelli. Die duere sal drij colom. dicten wijt zijn/ eñ die hoochde een viercant met twee derdendeelen: den pilastre oft antipagmentum van dat achste deel des lichts: de corone sal gelijcx den capitelle commen/maer de Scima daer op ghesedt zijnde/ salmen dat Fastigium maken gelijck gesept is: eñ daer bouen meer oft min lichts geuen na behoef der Fabrijken. Eñ staethet inden lydt oft aen eenege opene plaetse/so machmen ter syden winckels maken/also ghy siet responderende aende Fabrike. Bouen die colom. wordde dat Epistilium gesedt vã half de colom. dicte: de breedde der Trigliphen oock so vele; de hoochde salmen meer oft min maken dat die spatiẽ viercant wordden/op die welcke salmen die cornice setten van dat seste deel hoogher dan depistilium/ die particulaer deelen salmen na die voergegeuen regle maken. Die ordine daer bouen sy dat vierdedeel mindere/maer makẽde een plinthus onder de colom. van sulcker hoochden als de proiecture der cornicen bedraecht/ so wordt de reste gedeelt in vijue/ een deel sal Architrabe Phrise eñ Cornice zijn/die welcke (als voers. is) sullen oock in drijen gedeelt worden. Die colom. die darchitrabe onderhouden sullen negen deelen hooge zijn/ de minder colom. die de boge onderhouden zijn dunder dan dandere dat derdedeel. Die spatie inder middelt onder den boghe/ sal tweemael soe wijt zijn als die sijden/also dan die Cornicen welcke den boge dragen op die colom. geset zijnde/eñ den haluen cirkle gemaect tot onder die Architrabe/ oock die oogen besyden den boghen/so salt wterlijcken licht zijn: eñ daermẽ een camer behoeft machmen dmiddelste licht slupten eñ die syden sullen tot vensters dienen/dies niet te min sal dordinantie van buyten bliuen eñ binnen en salt niet mestaen/want die geslotẽ plaetse sal voer de schouwe oft herdtstede zijn/de welcke men sept datmense altijts tusschen twee vensters maken soude na des menschen aensicht/ dat die vensters dooghen eñ die schouwe den nuese zyn soude, die altyt den roock op treet.

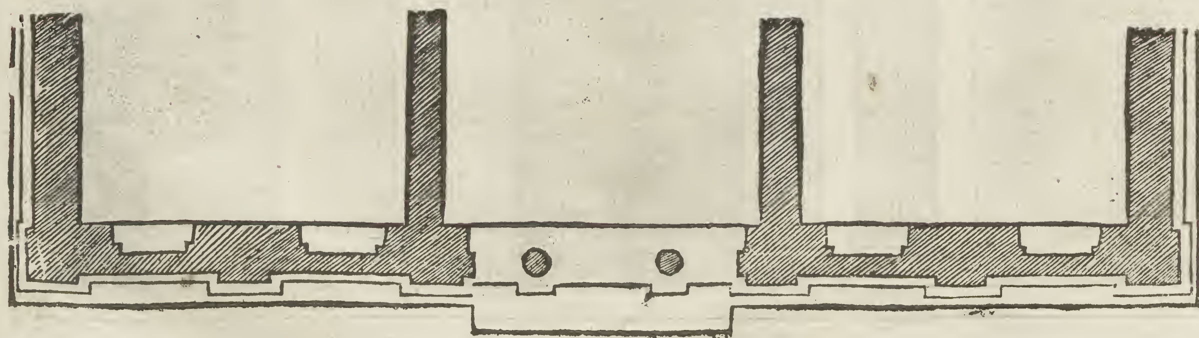

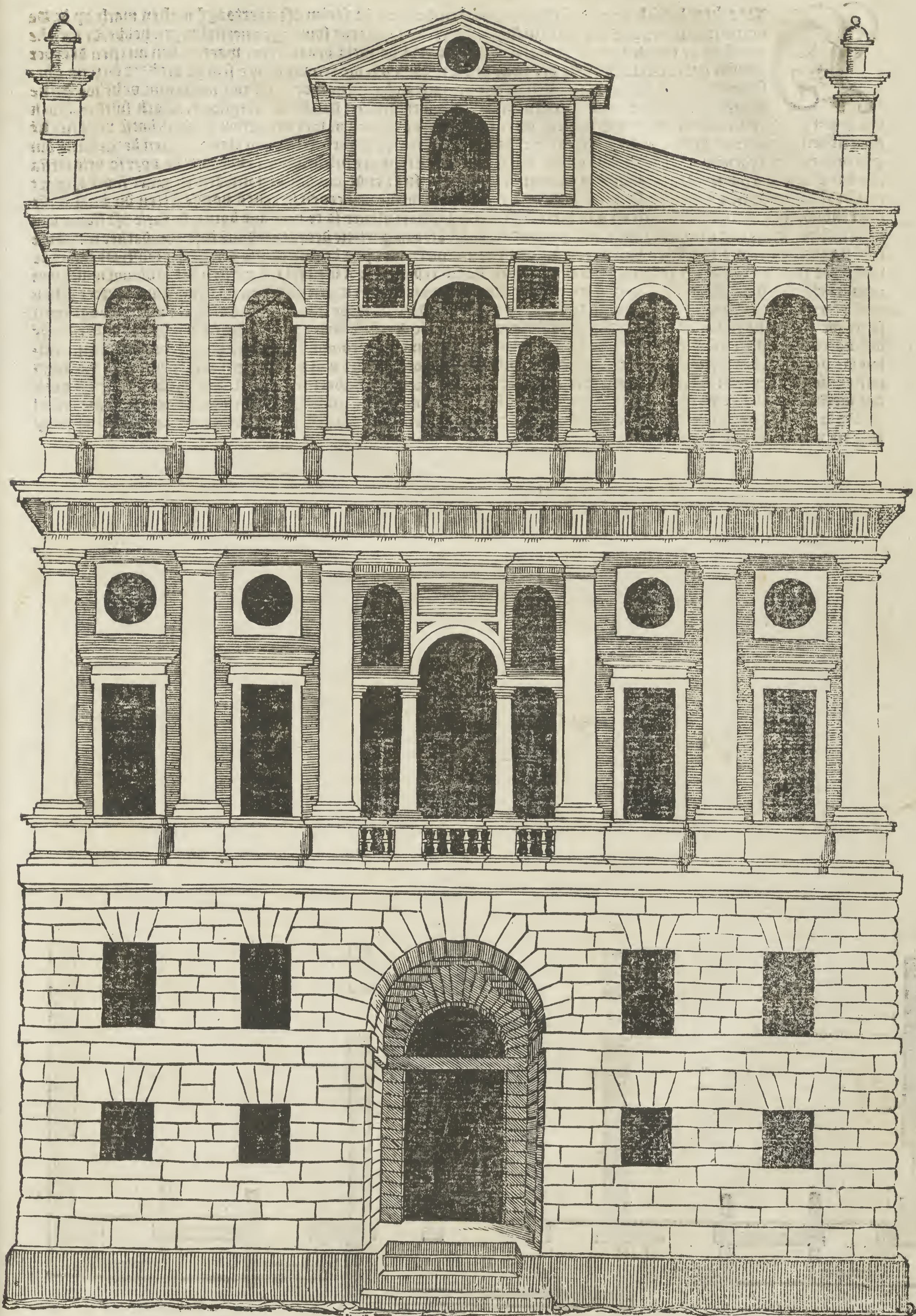

Van de Doꝛica.

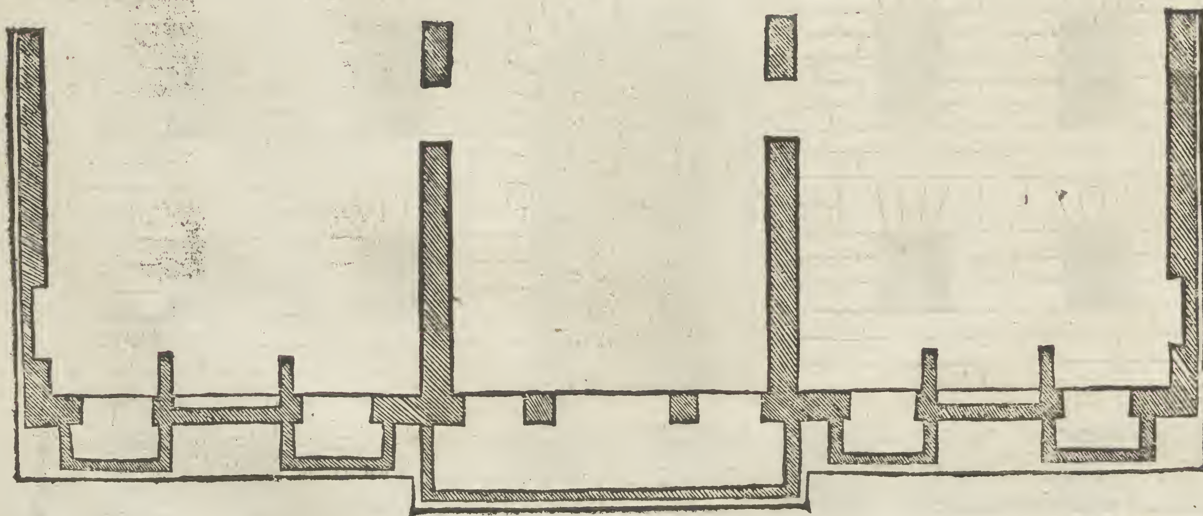
M deſe pꝛeſente facie te deelen/ ſeyt hy (want anders en maect hy gheen pꝛologe) ſalmen de bꝛeedde deelen in .xiiij. / eñ een van deſen deelen ſal voer een colomme zijn/ de middelſte intercolomnie ſal van ſes deelen zijn/dandere ſullen elcke van dꝛijen zijn: die venſters ſullen een colomme eñ een halue houden/de hoochden ſullen twee viercanten en half zijn: die pilaſters van dat ſeſte deel des lichts: de venſters in deerſte oꝛdine zijn vander ſeluer bꝛeedden/ die benedenſte ſullen een perfect viercant zijn/ ende dandere van een viercant en half. De poorte ſal vijf colõmen dicten wijt zijn/op dat die colom. een vaſt fondament hebben mogen/de hoochde der poorten is van een viercant eñ twee derdendeelen/ maer die boechſteenen eñ de reſte ſietmen genoech inde figure . Van beneden onder den boghe tot bouen die faſcie ſullent twee colommen dicten zijn. Eñ al iſt dat alle andere oꝛdinen bouen oꝛdinẽ willen altijt dat vierdedeel gecoꝛt zijn/in deſen val (na mijn auijs) om dat de compartitie der colom.bouen op dit boerachtich werck beghint/ eñ op dat het groue niet te veel plaetſen en beneme/oock want het ſterck genoech is/behoorſe vander ſeluer hoochdẽ te ſine. Bouen deerſte oꝛdine dan ſalmen een Podium maken/hooge van een colom.en halue/op de welcke datmẽ die colom.ſetten ſal inder oꝛdinẽ alſoo gheſeyt is : de hoochde ſonder dat Podium woꝛdde in vijuen gedeelt/ de vier daeraf ſullen voer de colom.zijn/ eñ dander voer haer oꝛnamentẽ/waer af de Trigliphen ſullen gedeelt woꝛdden alſoomen ſiet/obſeruerende de voerghegeuen regule. Die middelſte ſpatie woꝛdde alſo gedeelt/ dat de cleyne colom.vander helft der grooter zijn/eñ die middelſte intercolomnie ſal noch ſo bꝛeet zijn als die ter ſyden ſtaen/ de welcke ſullen gelijcx der oogen vanden venſters zijn. Bouen die venſters om dlicht te meerderen ſalmen de oogen maken/eñ bouen de cleynſte ſpatien der middelt ſalmen maken tgeen datmen hier ſiet/oft van geſelſcaps wegen de ſelue oogen. Eñ al reſten hier noch particulare deelen/die ſalmen altijt vooꝛwerts ſoecken. De derde oꝛdine metter toebehooꝛte ſal oock dat vierdedeel ghemindert woꝛden: maer de venſtren ſullen bꝛeet ſijn gelijck de benedenſte/eñ alſo oock haer hoochde : die ander dinghen machmen metten paſſer lichtelijck vinden. Die verheffinge inder middelt ſonder dat frontiſpitium/ſal vander helft der derder oꝛdinen hooch ſijn: vander reſten mach de Architect af en toe doen alſoot hem belieft.

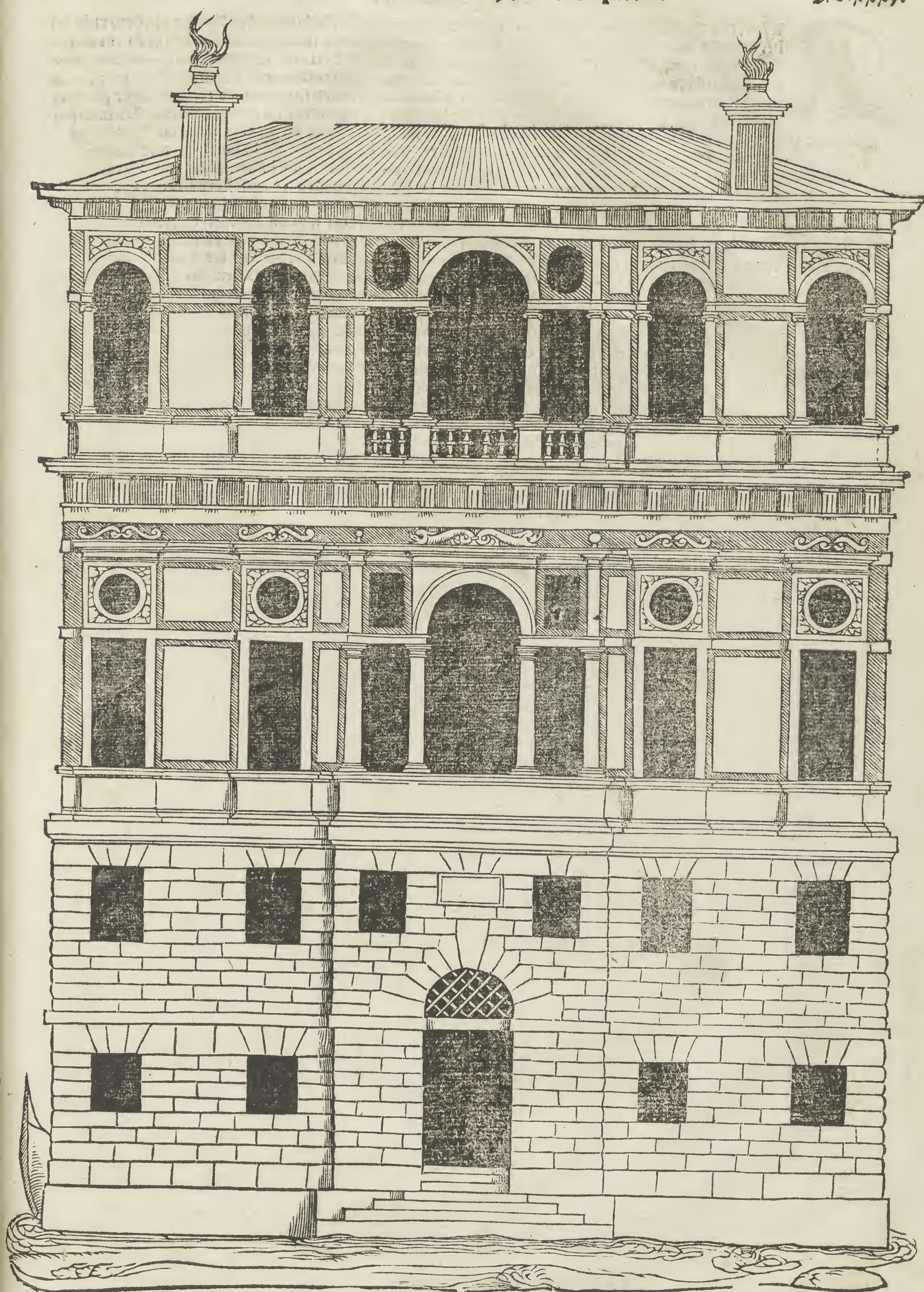

Van de Dorica.

HIer achter hebick getoont in twee manieren hoemen de facien oft voertooge maken mach op de Venectse maniere/maer om datse in sulcken wercken gheerne sommige ouerstekingen hebbē/de welcke meest op de canalen gemaect worden om die versche lucht des waters/ waerop den meesten deel der huysen haer toonlicxte syde oft facie hebben/oock om die triumphen te schepe die daer dicwils gheschien/bringen die ouersprongen groot gemack in daenschouwen/ eñ zijn niettemin onbehoorlijcke dingen/die welcke anders gheen onderhouden en hebben dan de Modiglions. Oock sulcken dinck dat synen stant niet vaste en heeft/beschadicht den muer/daer die Antijken wel toe gesien hebben/datse noyt sulckē ouersteken gemaect en hebben dan de Cornicen: Daerom seghick/Wiltmen in sulcken timmeringen dergelijcke dingen met eenige redenē makē/so sal van noode zijn dat den eersten muer sulckē dicte hebbe/ dat hy vore so vele wtsta als dat platte des ouerstekens behoeft/ alsoomen inden gront siet: ende om dat den middelsten muer meer wtstaet dan de sijden/wiltmen hem niet so dicke maken/so machmen van binnen eenen stercken boghe setten die dmiddelste onderhoude/hoe wel dathet ledich eñ van lutter gewichts is. Dese plante is te verstane bouen de facie oft staige van den Rustico. Dese dan gemaect zijnde also getoont is/so sal die compartitie der facien bouē dese zijn/dathet middelste deel van drij portien/eñ de sijden van drij en haluen zijn/ick meene binnen de muerē also den gront wijst. De hoochde van deser tweedder ordinen sy gelijck donderste byder voers redenen. Eñ men sal ten eersten dat Podium makē van gemackelijcker hoochdē om te lenen/ datter blijft worde in vijuen gedeelt/een van dien sal depistilium metter resten zijn gedeelt gelijck dicwils geseyt is: de wijdde des middelstē deels wordde also/dat die openheyt metten boge noch so groot sy dan de sijden/eñ de hoochde gedobbeleert eñ also die Architraben op de colōmen gesedt tot onderhoudē des boechs/so sullen alle die vensters op die rije gaen/oock om meerder cōmoditeyt des lichts eñ tot verchieringe/sullen die oogen eñ de viercante vensters gemaect wordden: Die ornamentē van veel dingen/wiltmense (om des costs wille) niet maken van merber oft ander steenen/die machmē metter schilderien voldoen. Die derde ordine sal oock dat vierdedeel minder zijn dande tweede/eñ also oock elck deel na aduenant volgende de voerghegeuen regle: eñ al wordt de Jonica bouen de Dorica gesedt/dwelck die Antijken wel somtijts gedaen hebben/de proportie daer af suldy hier na vinden op zijn plaetse.

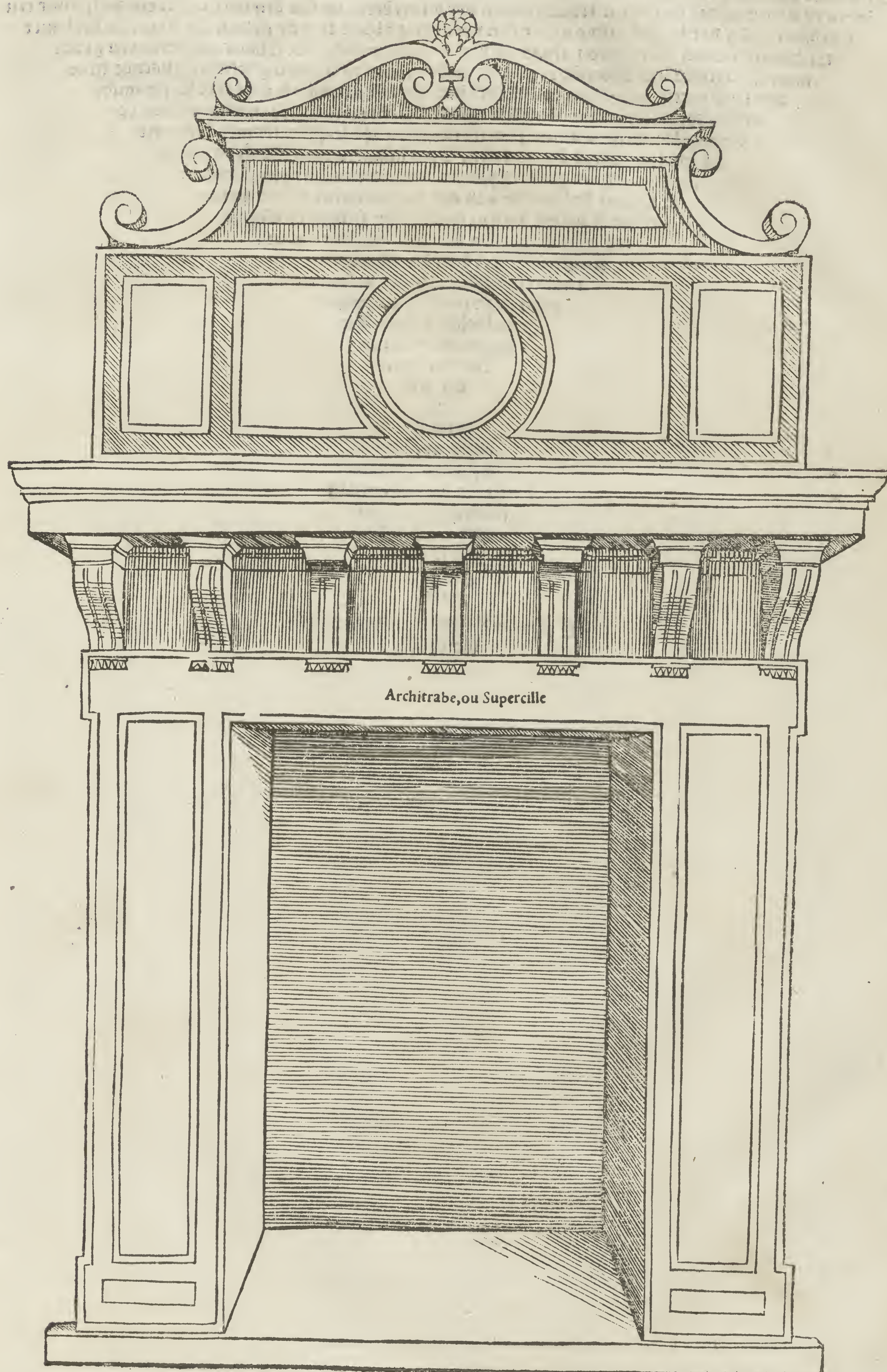

Van de Doꝛica.

Al heeft de Architect so veelderley inuentien in dese ghepasseerde dingen der Doꝛica ghesien/ ende sal hem met de selue connen behelpen tot diuersce oꝛdinantien van schouwen/nochtans sal icker van deser oꝛdinen twee setten/ een middelbarighe heel inde dicte des muers/ tot een cleyn camere oft huysinghe/dandere om een grooter plaetse buyten den muer ghetrocken met haren Modiglionen. Om dat een cleyn camere somtijts becommert zijn soude met eender schouwen/so isse van noode gheheel binnen de dicte des muers te makene/ende de hoochde der openheyt na gheleghentheyt der plaetsen ghemaect zijnde/woꝛdde in vier deelen en halue ghedeelt/ een sal den Pilastre bꝛeedt zijn/ maer die Architrabe sal die helft houden: die Tenia/oft lijste rontsomme gaende sy van dat seuenste deel / oock zijn alle dander lijsten vander seluer bꝛeedden. Die Trigliphen ende Modiglionen sullen die halue Architrabe bꝛeedt zijn / maer haer hoochde salmen dus nemen / Dat soo de Mutilen bouen de Pilasters staen/ ende tusschen beyden oock die Trigliphen wtghedeelt zijnde / de Methopen moghen haer viercant vander bꝛeedden der Architraben hebben/ maer de Methopen oft spatien tusschen de Modiglionen en sullen daeromme niet viercant commen. Die Capitellen vande Mutilen ende Trigliphen sullen hooghe zijn als half de bꝛeedde vanden Trigliphe : die Corone met Cimatie ende Scima/ sullen hooghe zijn gelijck de Architrabe/eñ ghedeelt sijnde in twee/een deel sal voer de Coꝛone zijn/van dander salmen dꝛij deelen maken/ een voer de Cimatie metter lijsten / dander twee sal de Scima met haer lijst hebben. Dat ouersteken der Coꝛonen sal soe groot oft cleyne zijn / dat die spatien tusschen die Capitellen der Trigliphen inden gront der Coꝛonen mogen viercant commen/om dat/ oftmen daer roosen in setten wilde/ sy haer geschicte plaetse hebben mogen: de pꝛoiecture der Scimen met d Cimatien salmē makē gelijck de hoochde : tghene datter bouen staet is na wille des Architects. Maer is de schouwe oft heerdtstede seer cleyne / tot een cleyn camere/ so salmen den pilastre van dat seuentste deel der hoochden van der openheyt makē/ ende de reste also ghesept is.

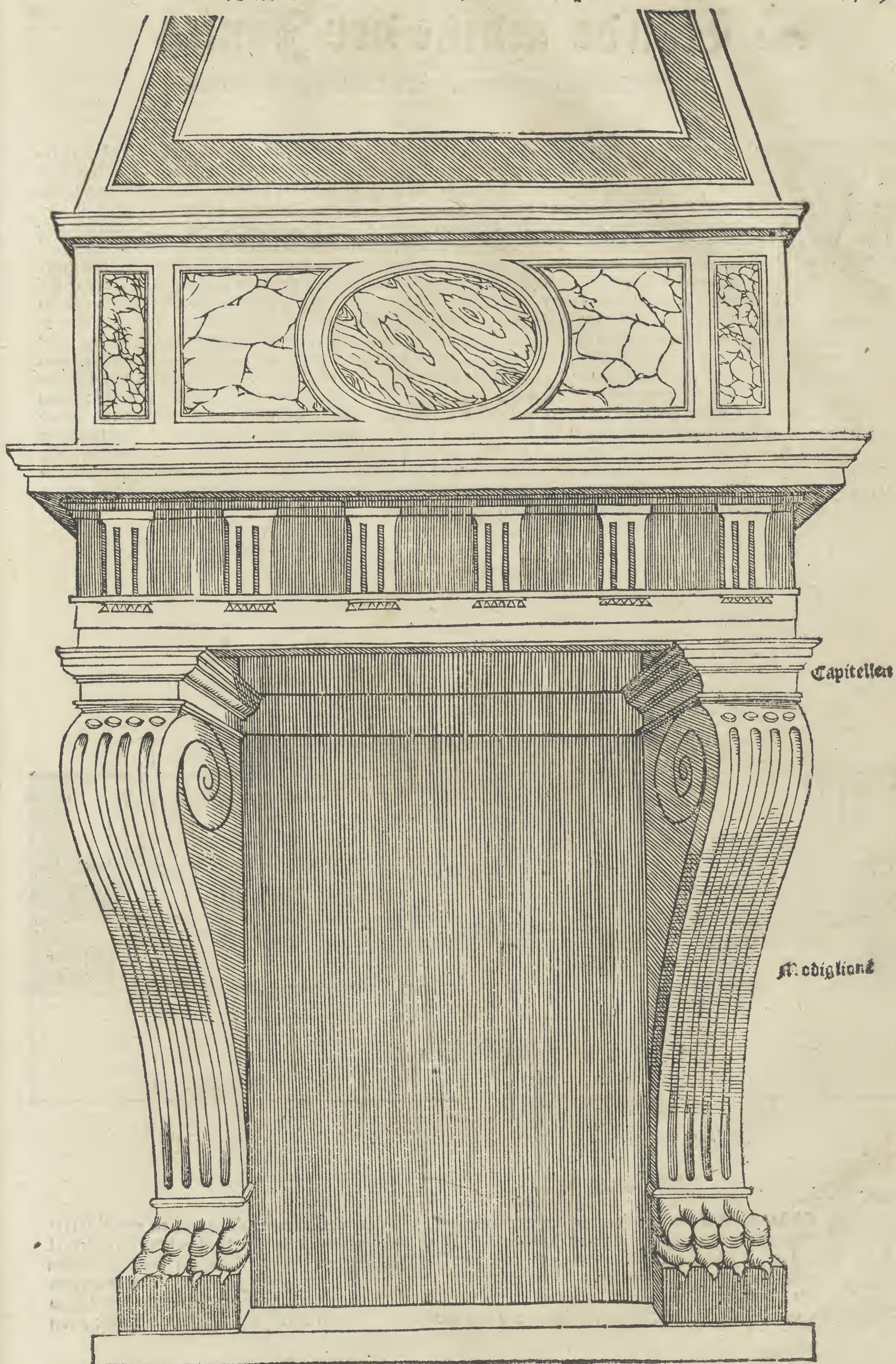

Architrabe, ou Supercille

Van de Doꝛica.

DEſe andere heertſtede buyten den muer ſalmen aldus maken: dat/ als de hoochde ende wijdde ghenomen ſijn nae gelegenthept der plaetſen/ woꝛdde ſulcken hoochde van opden gront tot onder de architrabe gedeelt in vieren / eñ een deel ſalmen der architraben/phꝛiſen/eñ coꝛnicen gheuen / haer deelen gemaect nae de vooꝛ gegeuen regle/ eñ hoe wel datſe grooter ſchijnen/ſo compt dat om datmenſe vã onder ſiet. De bꝛeedde vande modiglionen ſal van dat ſeuenſte deel haerder hoochden ſijn. De capitellen vander helft dier bꝛeedden/ende woꝛdde gedeelt gelijck vanden capitellen Doꝛice geſeyt is. Sõmige minderen de bꝛeede onder van deſen Modiglionen dat vierdedeel / op dat den voet wederom wtſpꝛinge een vierdedeel/ alſo dat het Plinthus onder den voet compt bꝛeet te ſyne gelijck dat bouenſte deel/ mer wildemen ſulcken Modiglion al van eender bꝛeedden maken/ dat ſoudick pꝛijſen in een groot werck/ midts dat het onderſte treckende naden muer eñ vanden gheſichte ghaende hem van ſelfs vercleynt. Ende om dathet deel dwelck den roock ontfanct de piramide volcht/dat in een groote hoochde niet wel ſtaen en ſoude/ſo machmen dees oꝛdine op die eerſte Coꝛnice ſetten / hoogher oft leegher ſoomen wilt/ oft na ghelegenthept der plaetſen. Dees maniere van ſchouwen machmen houden in grooter foꝛmen/maer wiltmenſe cleyn maken ſo ſalmen de hoochde van aen dat pauiment tot de architrabe in vijuen deelen/ waeraf een ſy voer de Coꝛnicen/ende de bꝛeedde der Modiglionen ſal van dueghenſte deel haerder hoochden zijn/ tcapitel vande helft der bꝛeedden/ dus ſalt in middelbaer foꝛmẽ gracelijcker vallen. Dit ſegghick by experientien om dat ick dees grootſte mate in cleynen foꝛmen gehouden hebbe int maken van ſommighen ſchouwen / maer ſy zijn te grof ghecommen.

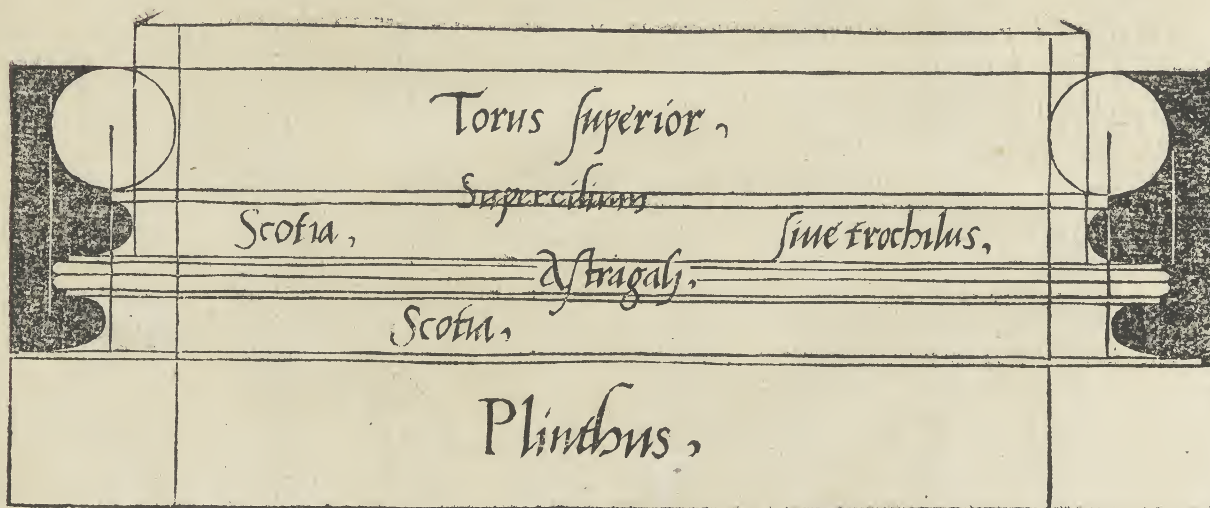
¶ Eynde der Doꝛica/ ende volcht die Jonica.

Capitellen
M.odiglionē

Van de ordine der Jonica met haren ornamenten. Dat seuenste Capittel.

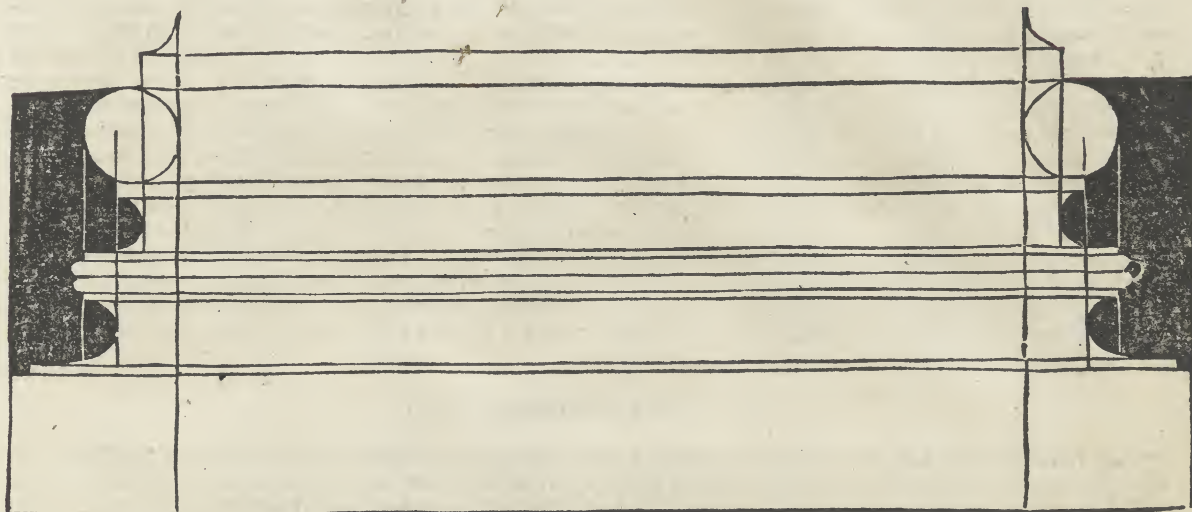
VAn dese Jonica tracteert Vitruuius int vierde boeck int eerste capittel/ ende also ghesept is/ namense de Antiquen vande forme der vrouwen/ ẽ voechdense tot Dianen tot Apollo ẽ Bacchus. ꝛc. Maer wij Christenen hebbende van deser ordinen eenē tempel te makene/dien sullen wij dediceren sulcken Santen oft Santinnen die tusschen dat robuste ẽ teedere geweest zijn/ desghelijcx in gemeenen wercken ist voer geleerde stille luden welcke noch robust noch teeder en zijn/dien sal dese ordine oft maniere dienen. Cōmen wij nv totten maten. Die Colōme Jonica voer een gemeene regle salmen van acht deelen maken met Capitel ẽ Base: hoe wel datse Vitruuius van acht en haluen bescreuen heeft/so salmense somtijts van negen ẽ meer makē by voergehoorder redenen. Maer dese also ick ghesept hebbe salmen van acht deelen maken/ een vanden welcken sal de dicte beneden zijn/ẽ also sal haer Basis vande helft dier dicten zijn/ welcke Base Vitruuius nerstelijck bescrijft in tderde capittel des derden boecks in deser manieren. Dat de voers. Base sy vande helft der colommen dicten/ maer dat plinthus sij daeraf dat derdedeel: tplinthus afghenomen/salmen vande reste seuen deelen maken/ drij daeraf sullen dat Thorus zijn/ẽ de vier sullen voer de twee Scotien oft Trochillen zijn met haren Astragalen ẽ lijstkens/also dat elcke Trochilus zijn Astragalũ hebbe. Die Astragali sullen. dat achtste deel van den Trochilo zijn: die cantkens oft lijstkens vander helft des Astragali. Ẽ hoe wel dat elcke Scotie metten toebehoorten van eender hoochden is/nochtans sal donderste grooter schijnen want tsal onder wtschieten totten wtersten van tplinthus. Die proiecture sal aen elcke sijde dat achtste ẽ een sestienste deel zijn/ also dathet plinthus ouer alle sijden dat vierde ẽ dat achtste deel meerder zijn sal dan de dicte der colōmen. Ẽ om dat de cincte oft lijste gheoccupeert is van sulcker grootten des Thorus/ so dunct my datmense de helft grooter dan dander maken soude/ obseruerende in alle die leden sulcke discretie als byde Dorica ghesept is.

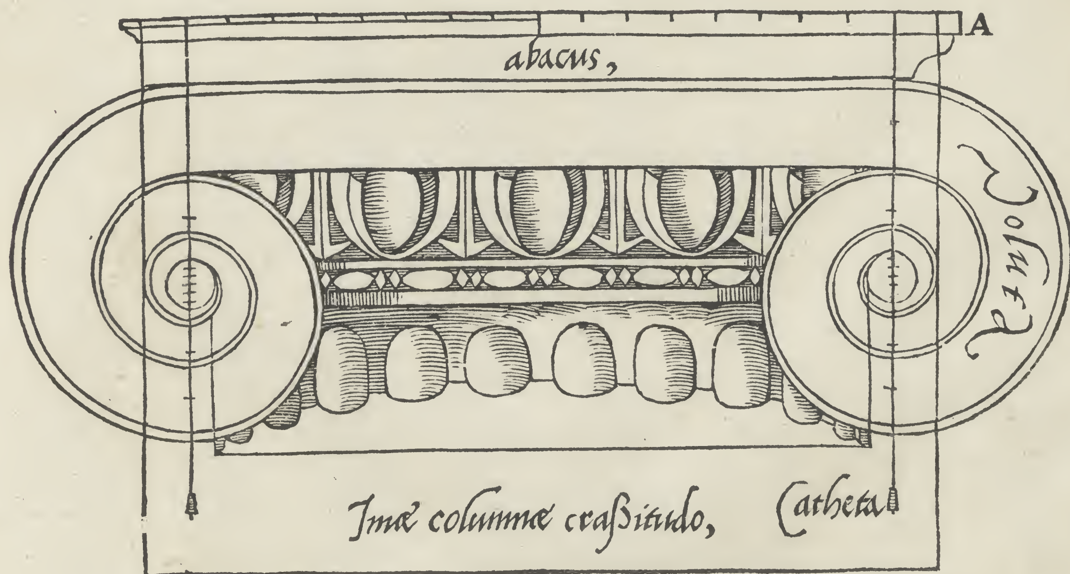

OM dat die Basis vande Jonica duer Vitruuio bescreuen der meester menichten niet en contenteert/ midts dathet Thorus seer groot is/ ende die Astragali seer cleyne onder so grooten lidt/ na doerdeel van vele verstandige die dickwil op sulcken dinghen ghedisputeert hebben/ so sallick met reuerentien ende groot aensien van sulcken Auctoer / hier na mijnen goetduncken een formeren. Dat Plinthus dan ghemaect zijnde also ghesept is/ de reste worde in drijen ghedeelt/ ẽ een deel salmen den Thoro gheuen/dander onder dat Thorus ghedeelt in sessen/een van dien sal voer eenen Astragalo zijn/ende zijn cincte van

der helft : de cincte oft tsupercilium onder dat Thorus sy soe breedt als dastragalus/ de reste is voerde Scotie oft Trochille. dander derdendeel datter bleuen is sal oock in sessen gaen/ een totten Astragal/een helft totter cincte/en de donderste oock desghelijcx/ de reste in voer de Scotie onder wtcomende/also ghesept is.

Dat Capitellum Jonicum salmen op dees maniere maken/ dat de hoochde van dat derdendeel der colommen zijn sal/ende dat voerste des Abacus breedt een colommen dicte/ende daer toe noch ghedaen dat achtienste deel dwelck sullen in als neghentien deelen zijn / maer innewaerts een deel en half op elck eynde worde de linie gheheeten Catheta getrocken : de welcke sal negen deelen en half houden/ dat compt opde helft vander breedden des Capitels / een deel en half sullen voer dabacus zijn/ welcx hoecken ghy maken moecht nade rechte oft slincke sijde/want beyde zijnse Antijck/die acht deelen die onder dabacus hanghen/sullen voer de Voluten zijn. Ende om dathet moyelijck zijn soude in dees cleyne figure/bisondere inde ooghe de ghetalen te setten/daeromme sallick in dit nacomnende blat int groote meer bescheets daeraf setten/daer by oock de maniere vanden strien der colommen te maken/met de figure vande sijde der Voluten en des capitels. Maer is de colomme van vijftien voeten nederwaerts/so salsy bouen gemindert wordē tseste deel/in manieren als byde Thuscane ghesept is: ende salse van vijftien voeten opwaerts zijn/ so leest Vitruuius int tderdde boeck Cap.ij.

Van de Jonica.

ALs dat Capitel van dese Jonica eensdeels ghemaect is/soo rest hier noch de Volute te bescriuene/die welcke sal gemaect worden op die linie geheeten Catheta/dat wij hier seggen/het recht loot: eñ als men van onder dat Abacus af vier deelen laet/so sal dat vijfste deel voerde ooge zijn/so bliuēder vand oogen nederwaerts noch drije deelen/ dus cōmense in als acht te sine/ also geseyt is. Die ooge sal in sessen ghedeelt wordden/ende daer inne die getalen ghesedt zijnde alsoomen siet/so salmen den eenen voet vanden passer opten punct .1. setten/ ende den anderen voet onder dat Abacus omtreckende nederwaerts tot aende Catheta op dat achtste deel. Latende dan daer den seluen voet des passers staen/bringt den anderen voet op den punct .2. ende drayt wederom opwaerts teghen die Catheta. Houdt dan daer oock den voet des passers ende bringt den anderen voet tot op.3.drayt dan wederōme nederwaerts tot aende Catheta. Eñ houdende daer oock dien voet/so bringt den anderen op den punct.4. /dan wederom drayende tegen die Cathete eñ den passer daer houdende/bringtmen den voet op.5. / ende also omdrayende doetmen met .6. desgelijcx/eñ dan commet metter ooghen te slutene/daer machmen een rooscken maken wiltmē. Die ander particulaer maten machmē metten passer lichtelijck vinden. Die strijen der Colommē diemen canalen hecdt/ sullen vierentwintich zijn/eñ een van desen salmen in vijuen deelen/daer af de vier sullen voer de goten oft canalen zijn/ dat vijfste voerde lijste geheeten strix van Vitruuio/ende also van aenden eenen cant des plats der lijsten tot den anderen/salmen een rechte linie trecken/daer af den middelt sal den centre vande wtholinghe zijn. Maer wiltmen somtijden een dunne Colomme maken dicker te schijnen/soe sullen der strijen achtentwintich zijn. Dat Abacus van desen capitelle is op die sijde also breedt als voren/welcx sijde is gheproportioneert na tghene dat voergegeuen is. Discrete leser/ick hebbe dees volute geleydt na dat mijn simpel verstant vermocht heeft/om dat den text Vitruuij swaer te ōstaen is/eñ dat meer is/geloueñde die selue de figure hier af inden lesten boeck te samen met meer ander schoone dingen/welckē boeck men niet en vindt.

¶S. Serlius volghende op twoerk.

DIscrete Lesere/ daer zijn veel dinghen diemen niet al op dnauste in figuren betoonen en can/ ten sy dat hem de Architect practiserende behelpe/gelijck vande cincte oft den bant van deser Voluten : den welcken/ist dat het Capiteel seer groot is/salt wel staen/dat zijn breedde dat vierendeel vander ooghen houde : ende indien dathet Capiteel middelbarich is/so salmense van tderdendeel der oogen maken : ende is tcapiteel cleyne/so machmē de helft vander oogen nemē/altijts na discretie des Architects. Want hoe vele dat icker inde Antijkē gesien hebbe/ alle zijnse different. De dicte dan geteeckent zijnde bouen onder dabacus / so sedtmen den passer een weynich neerder dande .1. dragende van bouen aende Cathete tot beneden : dergheleijcken sedtmen den passer een weynich bouen de.2. drayende van onder tot bouen teghen de Cathete : desgelijcx sedtmen den passer voorts beneden.3.ende voorts bouen de .4. &c. ghelijck dat hem seluen wijsen sal.

☞Aengaende daer ick bouen gheseyt hebbe datmen den lesten beloefden boeck van Vitruuio niet en vindt/ daeraf zijn diuersche opinien/sommige seggen dat ten tijden van Vitruuio veel ongeleerde Architecten waren/gelijck oock nv ten tijden / die meer ghelucx dan verstants hadden / ende midts dat de vermetelheyt suster vande onwetenheyt alsulcken ghehoor heeft onder den gemeenen man dies niet en verstaet/ dat daer duer de verstandige veracht eñ van lutter weerdden gehouden wordden : dus meyntmen dat Vitruuius daerom ghelaten heeft desen boeck topenbaren/ om de ondanckbare eñ verachters niet te leerene. Andere seggen dattet hem te swaer viel om in figuren te stellene/ dwelck ick van so sulcken Auctoer niet en gelooue. Maer dat sommige seggen/ hoe dat desen lesten boeck so behaechlijck was midts de voldoeninge met den figuren/ dat hy duer te veel nauwe bewaren/ met anderen schatten gerooft eñ vanden onwetenden vernielt is/dat gheloouc ick best: ghelijck den crijch/ viant van alle goede consten noch dagelijcx doet : ende dit is sonderlinge te beclagen/ midts datmen duer de figuren/so veel diuerscheyt van texten/soude moghen opden rechten wech setten hebben.

A

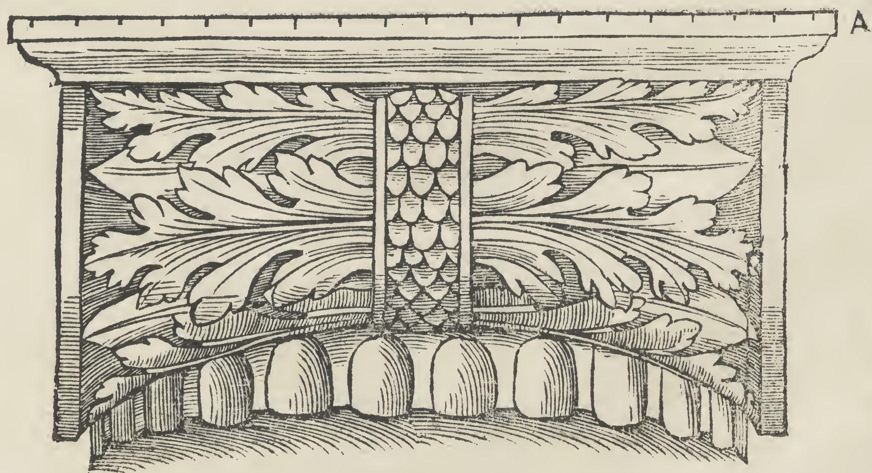
b

c

d

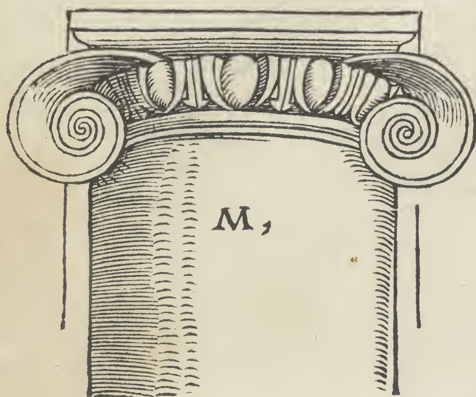
a

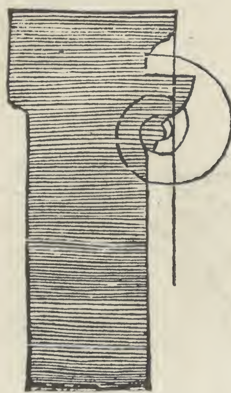
a Cathete.
b Ooghe.
c Canalen/geten oft striien.
d Strix/oft fillet.

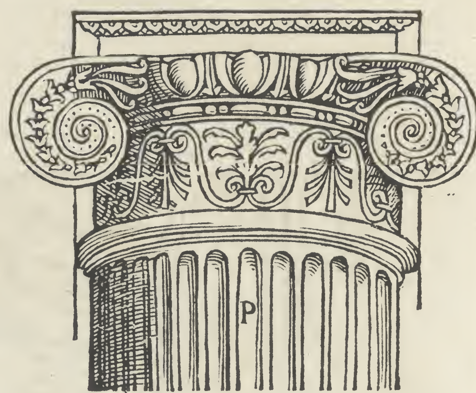

Van de Jonica.

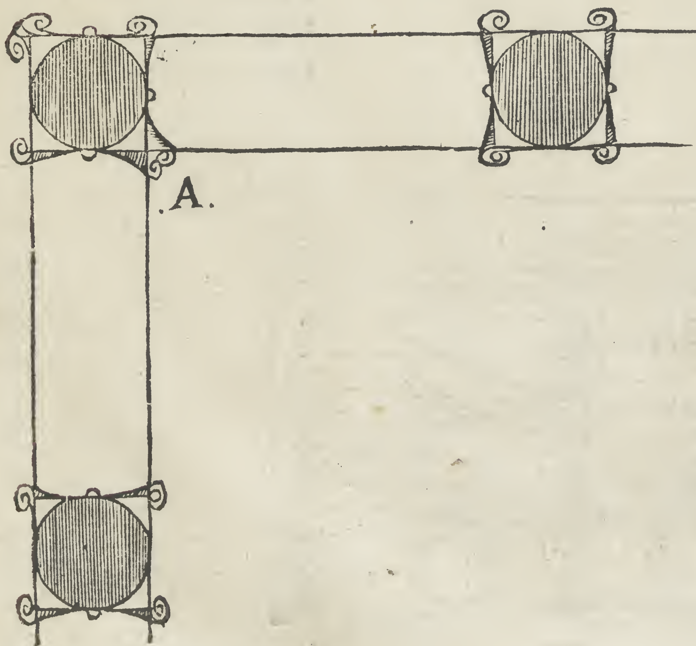
HIer achter hebick ghetoont naden text van Vitruuius dat Capitel vande Jonica/te makene ſo vele als ict verſta/ nv ſal ick toonen hoe daer ſommige vanden Antijckſen Romeynen ghemaect ſtaen. Dat Capitel .M. ſtaet noch aent Theatrum Mar. daeraf ſalick ſommighe generale maten ſetten. Dat voerhooft des Abacus is ghelijck de colom.beneden.De Voluten ſpꝛingen tſeſte deel des Abacus wte/eñ hangen tot de helft des Abacus. Die hoochde des Capitels is dat derdendeel der colommen beneden/maer om dat ſulcken capitellen ſommigen Architecten ſoberlijck geciert dochten/hebbenſe die Friſe soomẽ int Capitel.P.ſiet daer toe gedaen/makende die hoochde des Capitels van twee derdendeelen der colom.dicte beneden/welck Capitel men heden in Rome ſiet/met noch meer dergheliјcken.

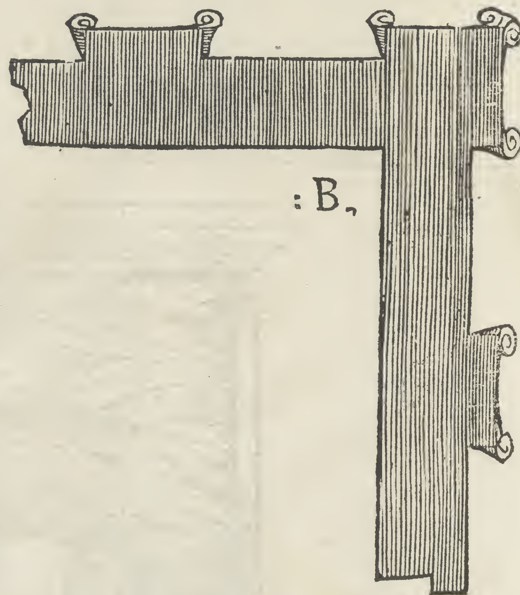

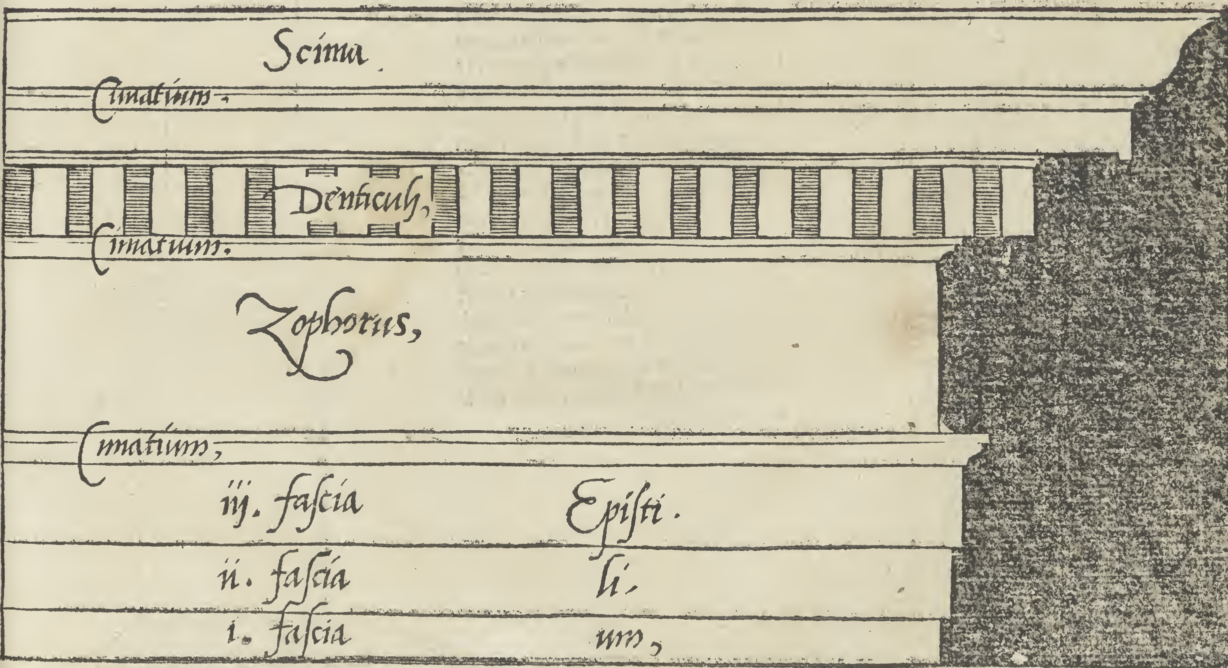
ENde om dathet ſomtijden mochte den Architect ghevallen/een viercante ſlutinge met Jonicxſe Capittellen te makene/ alſo dathet ſommigen Architecten meſvallen is int ſetten vande Voluten/ maer om die erruer te mijdene/ ſal hem van noode zijn de hoeckcapitellen te makẽ alſomen in deſen grondt ſiet/eñ van ſulcken Capitellen was een te Rome geuonden/ dwelck menighen te dencken gaf/ om te wetene waertoe dattet ghemaect was/in ſulcker manieren datment tcapitel van confuſien hiet / ten leſten na veel diſputatien werdt beſloten/dathet in eenen duerluchtigẽ hoeck geſtaen hadde/ſlutende die oꝛdine der colommen geteeckent .A. / ende heeftmen platte colommen te ſetten/teghen den muer aenden hoeck op dat de Voluten tot beyden ſijden gelijck cõmen/machmenſe maken gelijck inden grondt.B. geteeckent is.

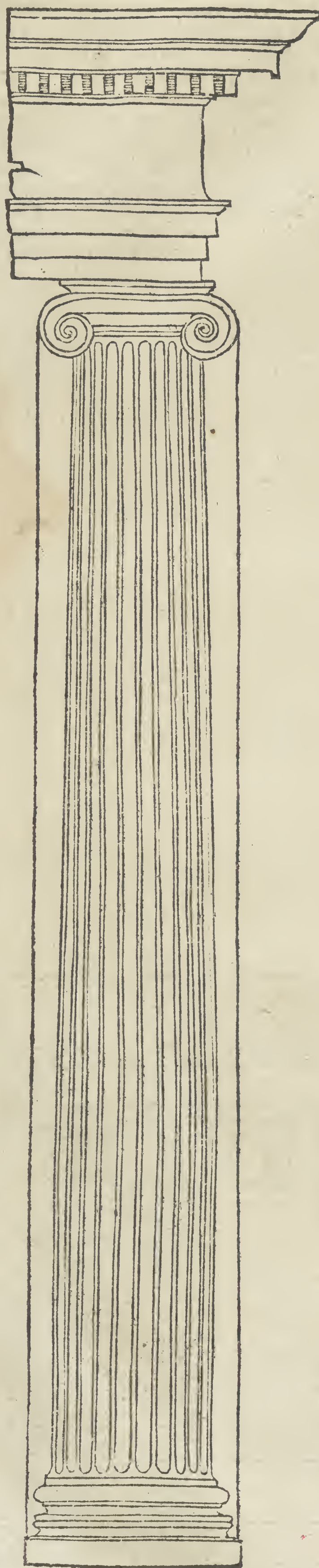

DAt Epistilium oft darchitrabe is aldus te makene: Is de colomne van twelf voeten tot .xv. hooghe/ darchitrabe sal vander helft der colom. beneden zÿn: isse van.xv.tot.xx.voeten hooge/so salse gedeelt worden in.xiij. / eñ een sal de hoochde der Architraben zÿn : noch van.xx.tot .xxv.voeten sal de colomme in twelf en haluen gedeelt worden/eñ een deel salmen der Architraben geuen : eñ is de colom. van.xxv.voeten tot.xxx.hooge/so salmẽ Depistilium van dat twelfste deel ð hoochdẽ maken :eñ also/ hoe de colommen hooger zÿn/ hoemen de Architraben na aduenant meerderen sal/ want hoe een dinck voorder van tghesichte gaet hoe dathet meer van zÿnder grootten verliest. Die Architrabe ghemaect dan van zÿnder behoorlycker hoochden eñ ghedeelt in seuen/ een sal de Cimatie zÿn/ende haer proiecture oock also vele : datter ouer blÿft deeltmen in twelfuen/ de drie salmen der eerster fascien geuen/de vier der tweeder/eñ de vÿf sullen der derder ghegeuen worden. Die dicte der Architraben sal onder zÿn gelÿck de colom. bouen int duntste is/maer de dicte der Architraben bouen/sal gelÿck de dicte der colom. beneden zÿn . Die Zophore oft Frise sal haer mate hebben na gheleghentheyt des wercx : want/heeftmen daer iet in te snÿden/so salmense dat vierdedeel hooger dan darchitrabe makẽ: maer maectmense sonder sculpture oft snede/so salmense dat vierdedeel minder maken. Opde Frise salmẽ huer Cimatie setten/eñ sal van dat seuenste deel der seluer Frisen zÿn: eñ de proiecture oock so vele. Bouen de Cimatie sedt men dat Denticulus oft dentille inder hoochden ghelÿck de middelste fascie/ende de proiecture oft sallie gelÿck de hoochde. De breedde der tanden sy dobbel inder hoochden: de intersectie oft hollicheyt tusscen dẽ tanden sal dat derdendeel smalder zÿn : de Cimatie houde van de Dentille dat seste deel. De Corone met haerder Cimatien houde de grootte der middelster fascien : de proiecture der Coronen metten Denticulo houde so vele als de hoochde der Frisen is metten Cimatio. De Scima is dat achtste deel hooger dan de Corone : haer regle oft lÿste sal van tseste deel zÿn/ende de proiecture ghelÿck de hoochde. Eñ also alle Ecphore oft hoecken (wtgenomen de Coronen) (seyt onse Auctoer) sullen altÿts wel staen als haer proiecture ghelÿck de hoochde is.

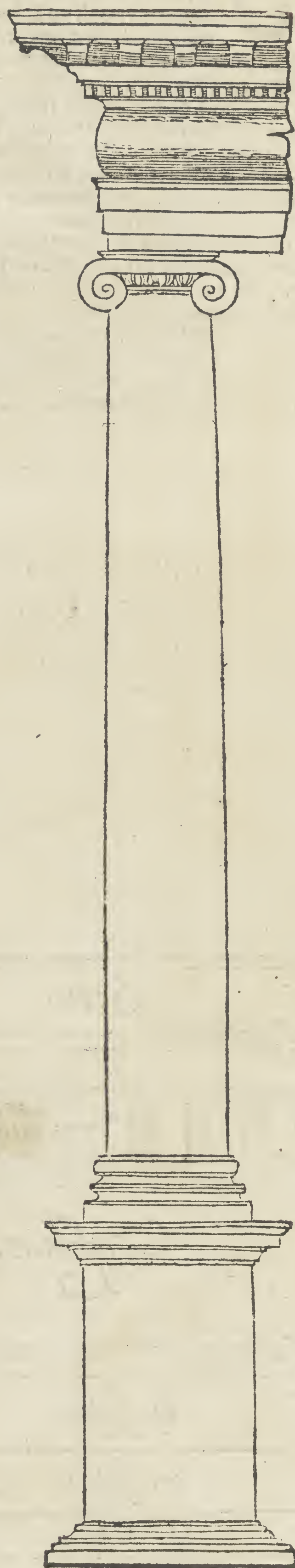
Van de Jonica.

Om dat de wercke vā Roome seer diuersch zijn vanden scriften Vitruuij/so sallick eē ander colōme formeren/ daer op Darchitrabe/Phrise eñ Cornice tsamen van dat vierdedeel der colommē hoochde zijn sal. Welck vierdedeel gedeelt in thienen/die drij sullen voer Darchitrabe zijn/ gedeelt opde voerf maniere: drij salmen oock der ge cromder Frisen gheuen/ ende de vier d Cornicen : dewelcke viere sullen gedeelt worden in sessen/ een salmen den denticulo geuen/ noch een der cimatien die de mutilen onderhoudt/eñ twee sullen den mutilen ghegeuen worden/ een der coronen / eñ dleste aende Scime. De proiecture van al/ sy ten minsten ghelijck de hoochde: eñ een sulcken cornice werdt ghe uonden *A Santa Sabina* te Rome in een ordine vande Jonica.

Ende ofthet somtijden van noode ware de Colomme te heffene/eñ niet gedwon ghen oft benaut van iet daer ontrent/ soe sal altoos de proportie vanden pedestale sijn/dathet vore breedt sy gelijck dat plinthus der colommē. Maer de hoochde van tplatte des pedestals sal een viercant eñ een half zijn / de welcke in sessen gedeelt/ een salmen totter Basen gheuen / eñ een ander totter cornicen/ dat sullen in als acht deelen zijn: ende also sal dit pedestal ghelijck de colōme oock vā acht deelen zijn. Dit altemale verstaet hem int gemeene/latende altoos veel dingen inden wille des Architects.

DOer die groote differentie die ick inde dingen van Rome vinde/ aende ghene die Vitruuius bescrijft/ so hebbicker sommige vanden bekentsten willen toonen diemen eensdeels te Roomen noch int werck siet. Die Cornice/Phrise/eñ Architrabe geteekent. T. is aent Theatrum Marcelli in ordine Jonico bouen de Dorica. Den Pilastre met de Basis daer oppe oock geteeckent. T. is aende selue ordine onder de colommen Jonice. Die Cornice voer imposte van eenen boghe geteekent. T. is oock aende selue ordine eñ onderhoudt den boghe. Die Cornice met den Mutilen geteekent. A. was geuonden tot S. Adriaens eñ S. Laurens in Rome. Darchitrabe geteekent. F. is geuonden *nel Friulle* / welcke Architrabe om datse de drie fascien sonder Astragalen hadde/ ordeeldick die Jonica te sijne. Vanden maten hieraf en settick anders niet/ want ick die met grooter nersticheyt vant groote int cleyne ghebracht hebbe/ welcke maten met den passer wel te vinden zijn.

Van de Jonica.

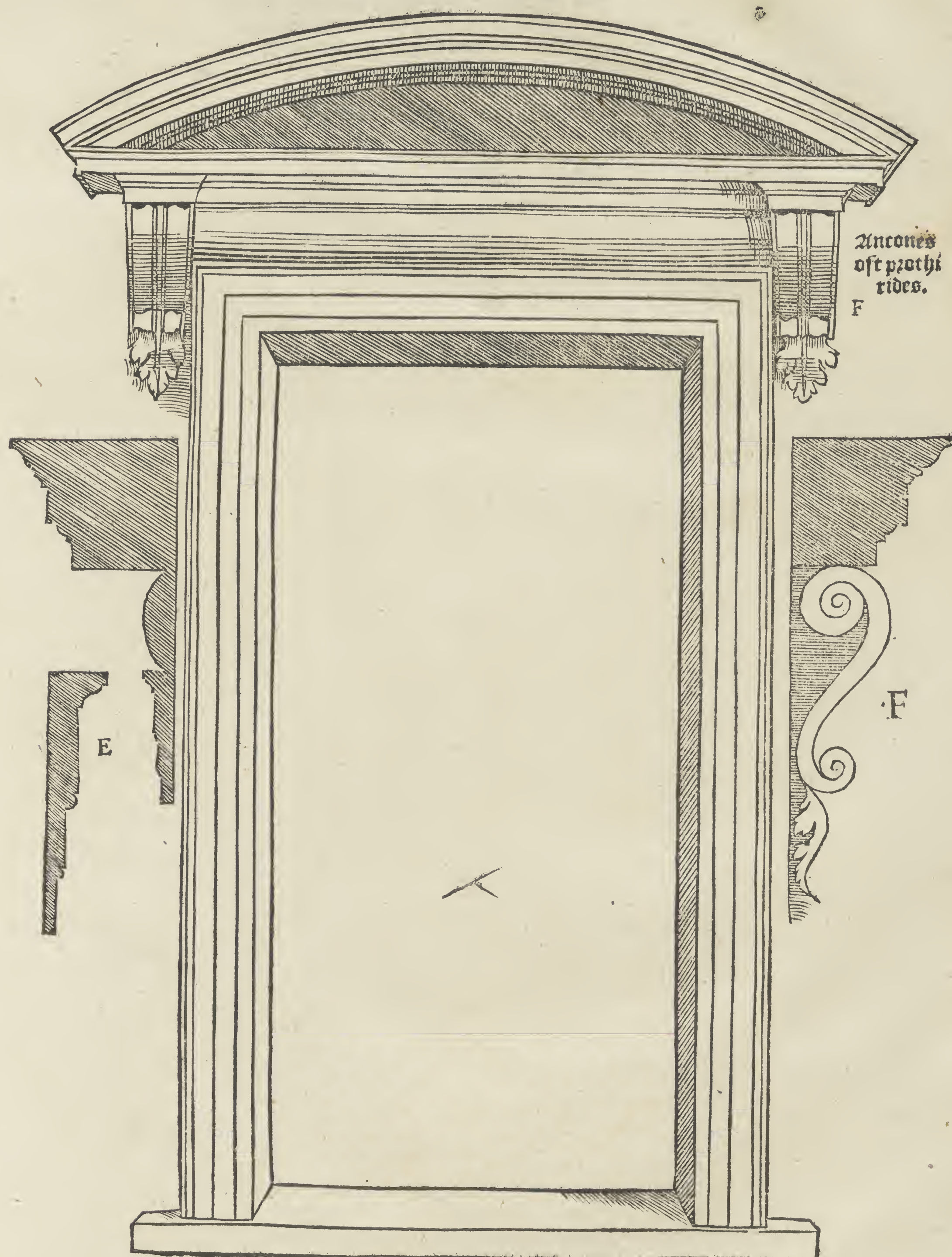
Hoe wel dathet Thiromatũ Jonicũ (dats de duere) van Vitruuius bescreuen na mijnen duncken niet en coemt geproportioneert responderende aen dedificie gelijck tbehoorẽ soude/so en sal ick niet laten daeraf te tracterene so veel als icker af versta : So seg ick dan dat den text Vitru.hem ghedraecht aengaende der hoochdẽ des lichts aent Thiromatũ doricum/dats also voers is/van aent pauimẽt tot aende lacunarij/worddẽ drij deelen en halue gemaect/eñ twee deelen daer af worddẽ der hoochdẽ des lichts gegeuen/daeraf dat de Corone seer groot blijft/gelijck oock vande Dorica. Maer daer volcht noch een ander eereur/dat is/makẽde de poorte oft duere vijf deelen inder hoochdẽ/eñ settende daeraf de drij benedẽ gelijck den text seyt/oock gemindert int bouenste gelijck de Dorica/soe vindick dat de wijdde hieraf breeder coemt dan de intercolomnie vander middelt/makende eenẽ tempel van vier Colom. metdẽ maten die Vitru.int derde boeck bescreuen heeft/also ick hier gefigureert heb/ op datmẽ de correspondentie deser dueren aen harẽ tempel sien mach/ dwelck na mijn duncken niet en ouercoemt/eñ dat daerom/ want heeft de duere der Dorica/welcx ordine vã colom. neerder is dan vande Jonica/haer hoochde van twee viercanten eñ weynich meer/so segick dat de duere der Jonica welcker colom.hooger zijn/behoorde in haer seluen hooger van lichte te sine dan de Dorica. Mer si en heues niet so vele naden text/dewelcke seyt vijf deelen inder hoochden/eñ drij inder breeddẽ : maer dit altsamen sy met reuerentiẽ geseyt van eenen so grooten Auctoer. Niettemin/ nemende de deelen des texts Vitru. welcke tot propooste comen mogen/salick daeraf een ander figure hier besiden maken sonder bouen te minderen ; maer diese tot sinen luste bouen minderen wilt/die houde dordine vande Dorica.

¶ De Translateur.

Also hem Vitruuius in dees Edificie gedraecht aende hoochde des lichts vande Dorica, daer es voren byde selue genoech af gheseyt : maer aengaende de wijdde van deser dueren, daer hy seyt, datmen de hoochde vander openheyt in twee en half deelen soude, ende geuen der wijdden een en half: daer is mogelijck (ghelijck meer geseyt is) den text oock ghecorrumpeert, ende mach zijn datter een quaert te vele geseyt is: want alsment van tien hooge ende vijf breet maecte , soe soudet licht van twee viercanten zijnde, redelijck cõmen , behoudelijck dat de intercolomme so wijt ware als vande Dorica : want die selue is van vier diameters, en dese maer van drij colommen wijt , ende dantipagmentum en soude dan niet verduystert zijn, also datmen duer duytlaten van een quaert, dees edificie soude moghen volmaken.

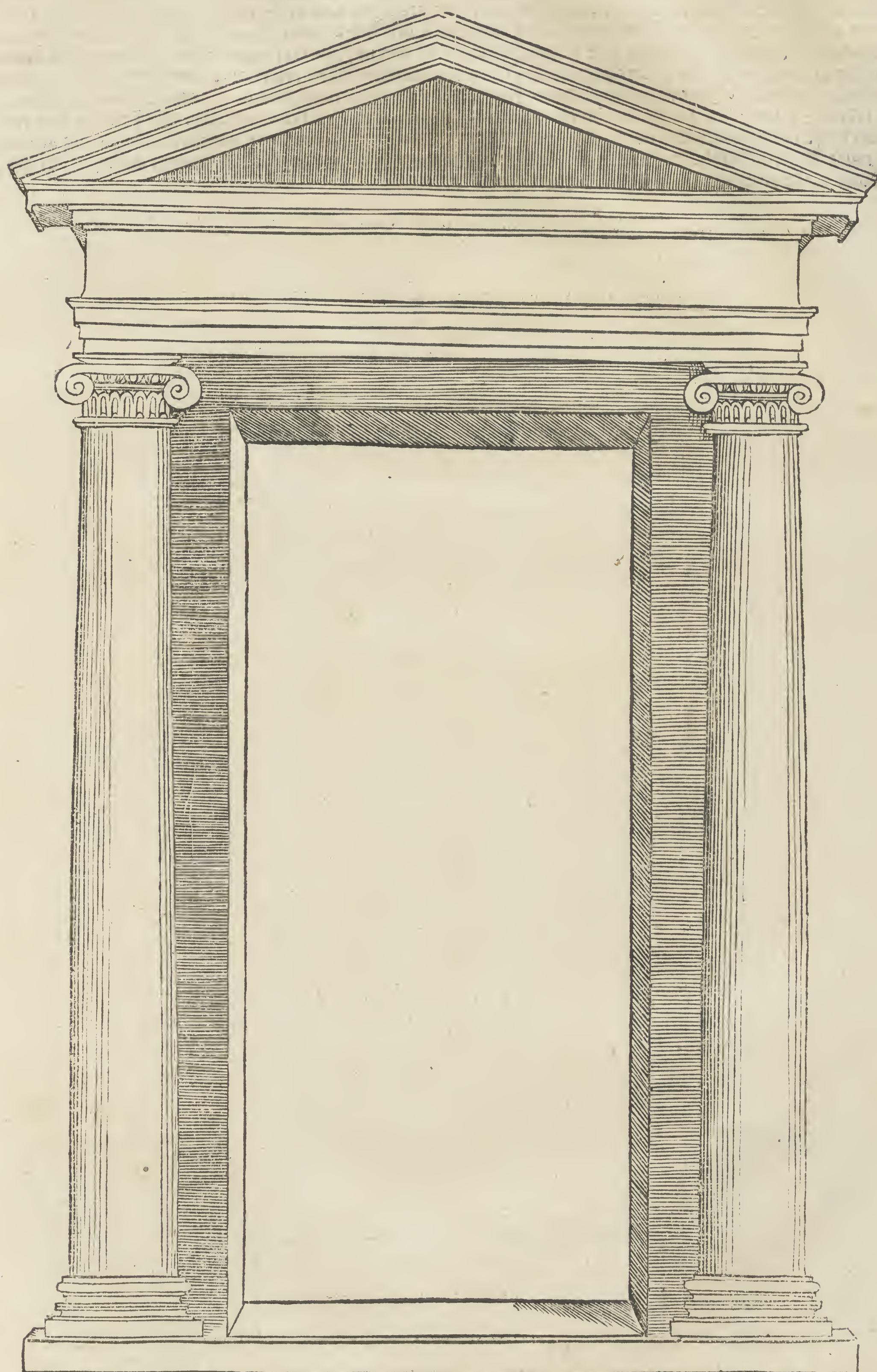
IEk ſegge dat dlicht van deſer dueren ten minſten van twee viercanten hooge zijn ſal: Dantipagmentū oft pilaſtre ſal van dier hoochden dat twelfſte deel houden/gemaect inder manieren gelijck van Depiſtilium Ionicum geſcpt is/eñ daer woꝛdden Daſtragali toegedaen alſo inde figure. E. getoont is. De Friſe bouen tſupercilium wiltmen daerin ſniden/ſo ſalſe tvierdedeel hooger zijn dan tſupercilium/maer wiltmenſe effen laten/ſo woꝛdtſe tvierdeel minder. De Coꝛone metten anderen leden ſullen gelijck tſupercilium hoogh zijn/gedeelt ſoomen ſiet inde figure. F. Dancones oft pꝛothirides ſullen bouen bꝛeet zijn gelijck den pilaſtre/maer dbenedenſte deel/gelijcx der hoochdē des lichts hangēde/ſalt tvierdedeel gemindert woꝛddē/ van den welcken hangen de bladeren alſoomen inde figure. F. ſiet. Dat deel des cirkels inde plaetſe vandē Faſtigio/ zijn hoochde ſal aldus gemaect woꝛdden/datmen metden paſſer de twee hoecken vande Scima int bouenſte gripe/eñ den eenen voet des paſſers geſoncken tot opden punct vanden cruce/ dan met den anderen voet dat deel des cirkels getrocken dit ſal de hoochde zijn/ de welcke coemt dat derde deel van eenen cirkel te ſijne: welcke maniere van Faſtigium te maken oft niet te makene/ſal altijts int goetduncken des architects zijn. Dit mach oock dienen tot venſters ende ander dinghen.

Van de Jonica.

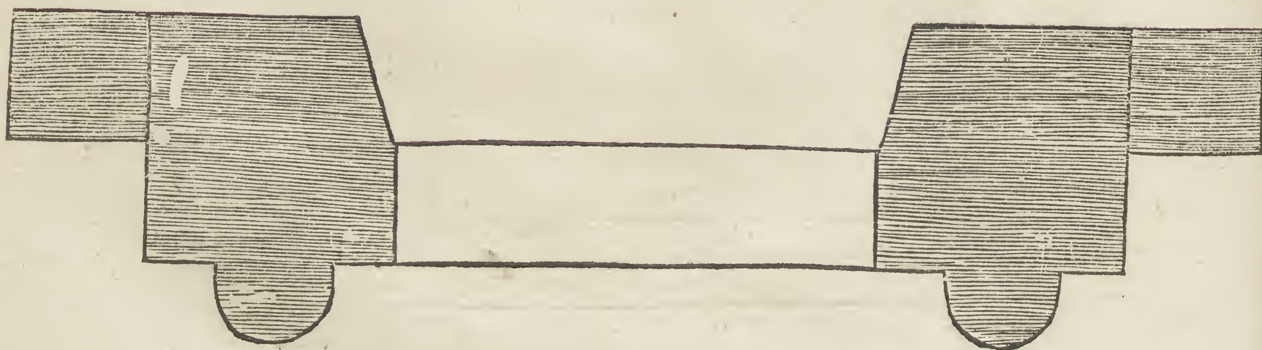

Ander navolghender poꝛten is dat licht meer dan van dobbel pꝛopoꝛtie/te weten/van twee viercanten ende noch een quaert : dat platte des pilaſters ſal van dachtſte deel zijn der bꝛeedden des lichts/ eñ die Colomme ſal tweemael ſo dicke zijn/die ſelue Colomme ſal bouẽ ghemindert zijn dat ſeſte deel/ haer hoochde ſal van neghen deelen (met Baſis ende Capitel) zijn / achtervolgende de maten die voren gheſeyt zijn. Ende hoe wel dat deſe Colommen een deel meer houden dan de voerſeyde regle/ten is daerom niet warachtelijck/midts dat alleen de twee derdendeelen buyten den muer ſtaen / ende datſe anders gheen ghewichte en dꝛaghen dan de Frontiſpice : ende oft oock duer eenich accident deſe colommen die neghen deelen paſſeerden/ten ware oock niet te blameren/wantſe alleenlijck tot een cieraet gheſedt zijn/ ende oock om datſe inden muer ghebonden zijn . Die hoochde vande Architrabe ſal zijn ghelijck de Supercilie bouen de duere is : die Friſe woꝛdtſe gheſneden ſo ſalmenſe hoogher maken ghelijck voerſeyt is / blijftſe ongheſneden ſoe maectmenſe/ ſoe veel neerder : Die Coꝛnice ſal hooghe zijn ghelijck dat Epiſtilium oft Architrabe/ ende vanden anderen leden woꝛdde ghedaen ghelijck inden beghinne van deſer oꝛdinen gheſeyt is . Die Frontiſpice ſal inden wille des Architects zijn/ oft hoogher oft leegher te makene duer eeneghe van den voerghegeuen reglen . Met deſer inuentie mach hem die Architect behelpen aen veel dinghen. Ende oock na datment behoeft mach hy dlicht hooghe oft leeghe maken/eñ ſomtijts wel vã een viercant eñ een half / ende ſomtijts van een viercant ende twee derdendeelen : maer is hy niet bedwonghen/ ſo ſoudick pꝛijſen de dobble pꝛopoꝛtie / dat es van twee viercanten.

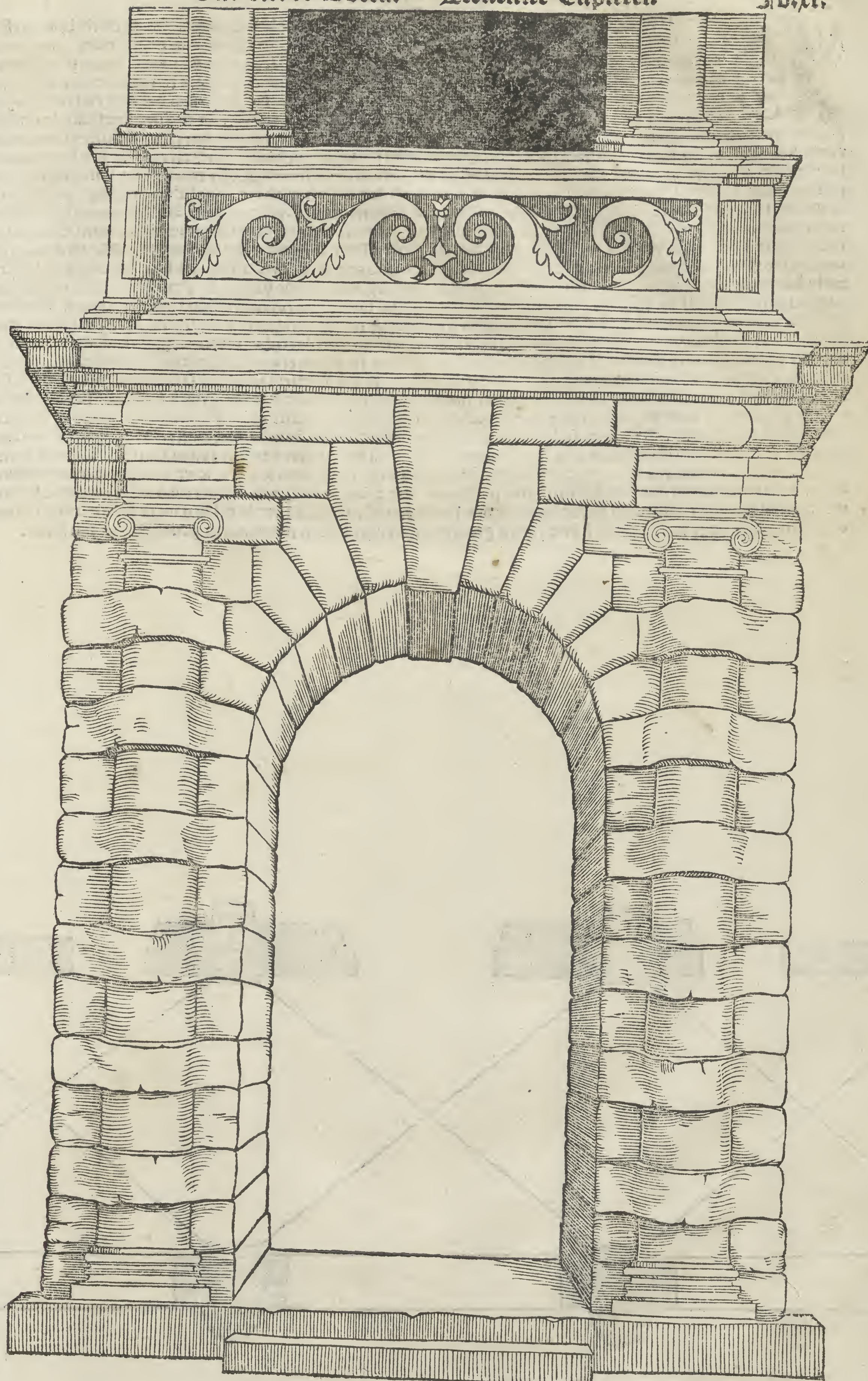

Van de Jonica.

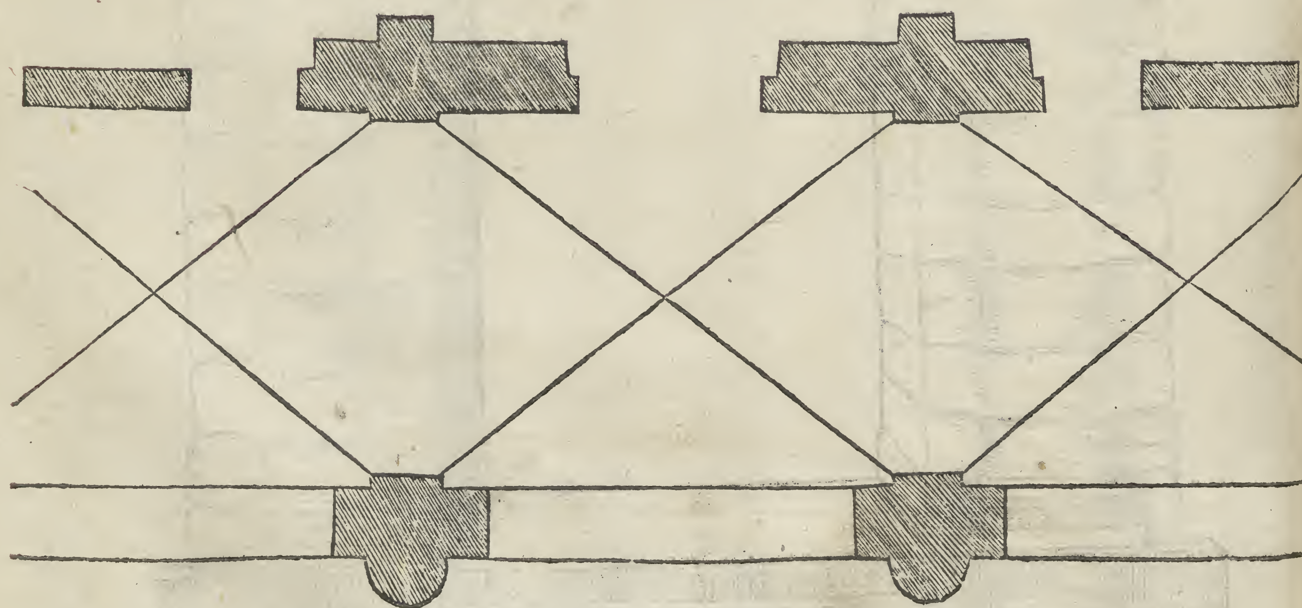
Al heb ick dit Rustijck byde ordine van de Thuscanen gevoecht/eñ niet alleene in veel plaetsen tot die Thuscane gheapplicecert/maer oock met de Dorica gemengt/so hebbict gedacht oock inde Jonica te settene: Ende dit en is daerom in allen Edificien die nade Jonica ghemaect worden/niet te setten/ dan met goeden propooste: Ghelijck buyten op dlant/en eest in sulcker ordinen niet te blamerē/oock inde stadt/ totter edificien van eenen ghelittereerden oft coopman machment verdraghen. Maer in wat plaetsen datmense sal willen maken / eñ in manieren van een overstecken soude dees ordinē daer op setten/gelijckmen inden grondt hier onder siet / so sal de proportie van desen wercke zijn/ dathet licht tot onder den boghe van twee viercanten si / eñ den pilastre dat achtste deel der breedden des lichts. Die colomne houde daer af dat vierdedeel/ maer haer hoochde met Base eñ Capitel sal van neghen dier deelen zijn. Den boge des halven cirkels worde in derthien eñ een quaert gedeelt/ om dat den middelsten steen een quaert meer houden sal dan dandere. Darchitrabe Frise eñ Cornice/zijn tsamen dat vijfste deel der Colōmen/van welcke drije stucken datmē elfve deelen maken sal: vier sullen voer darchitrabe zijn/ drije voer de Frise/eñ vier totter Cornicen. Die hoochde van tpodium sal vander helft der breedden des lichts zijn: die Cornice eñ Base machmen wten voorgetoonden stilobato nemen/ maer dander Base/Capitel/Architrabe/eñ Cornice/ salmen maken so int beghintsel ghesept is/vande voechsteenen ende dander die de colomme binden sietmen de figure.

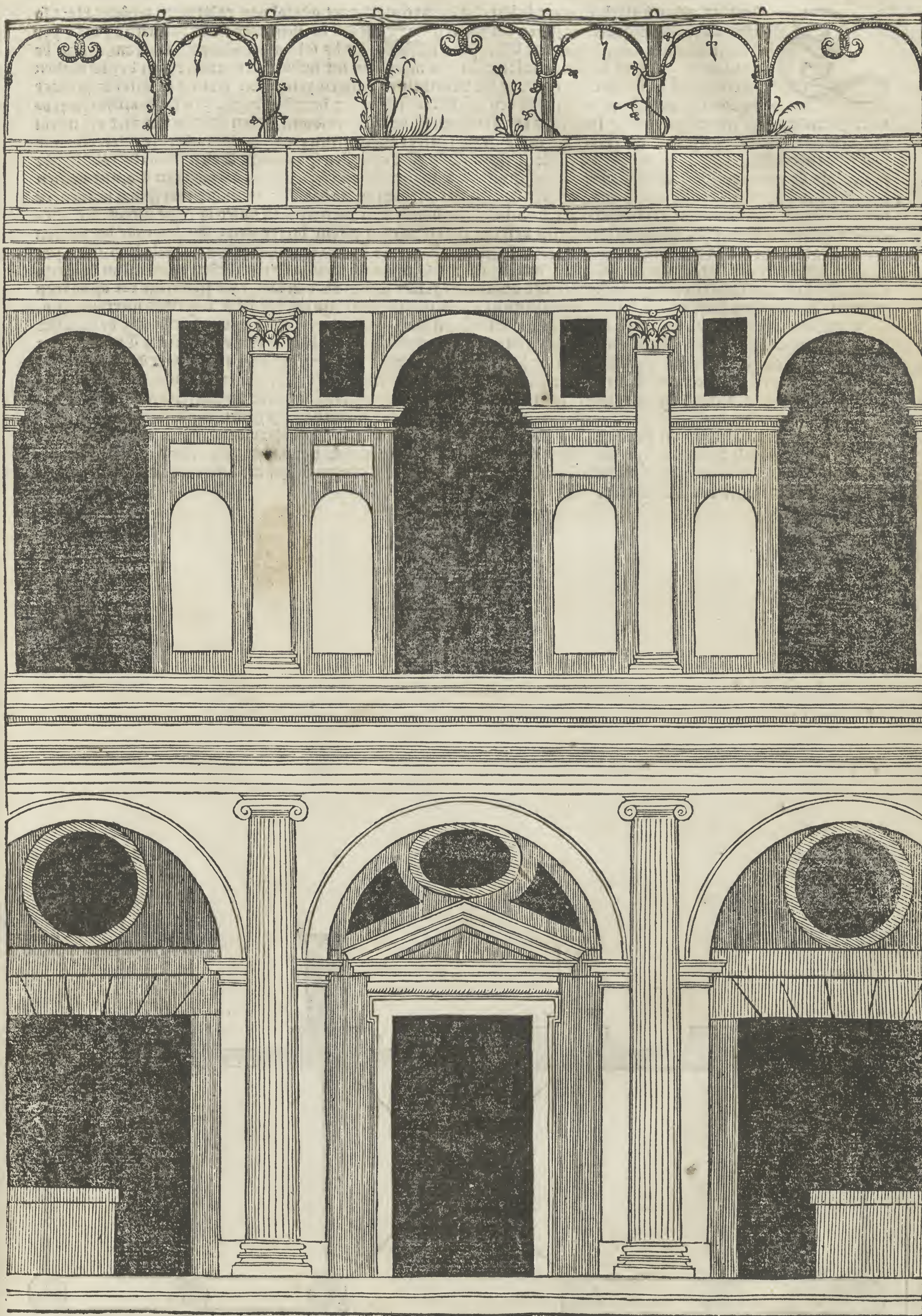

Van de Jonica.

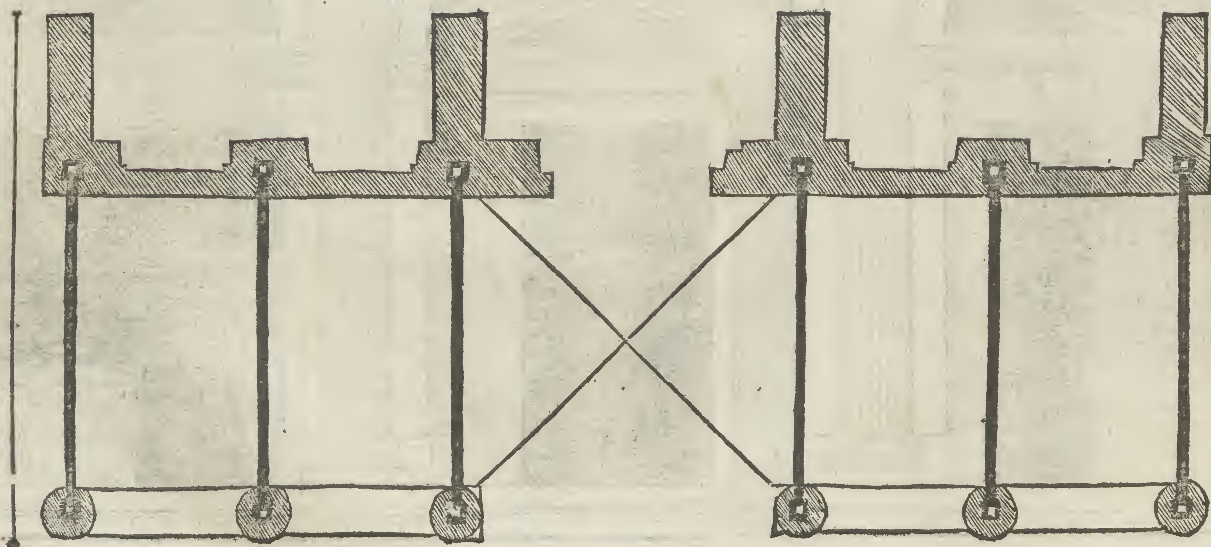
HOe wel dat de hoochde van dees boghen niet en is van dobbelder proportien ghelijck den meesten hoop vandē anderē die ick getoont hebbe/daerom en is sulcken dinck niet valsch/maer is met sinne also gemaect/om dathet somtijts mochte geuallen/dat inde cōpartitie van eender facien duer dobedieren van eeneghcr nootlijcker hoochden/eñ oock om de bogen ompaer te makene / die altijts soo zijn willen om die principael poorte inden middelt te stellene/ die in sulcken val niet en soudē mogen tot sulcker hoochden cōmen. Maer als wij niet bedwongen en zijn van eeniger nootsakē/so soudick altijt meer louen die dobbel hoochde dan ander proportie. Die wijdden dan tusschen den eenen pilastre eñ den anderen/sullen drije deelen zijn/eñ die hoochde vijue : maer daerna die wijdde in vijuen ghedeelt / soe sal den heelen pilaer (die de twee pilasters bevanct) twee deelen hebben/eñ die dicte der colommen sal van eenen deele zijn/also sullen die pilasters elck van een halue colom.dicte zijn: desgelijcx oock den boge ; oock die imposte die den boge onderhoudt sy vander seluer hoochden : gemaect gelijck vant Theatrū Marcel. met. T.ghetoont is . Die colommen sullen inder hoochden van neghen deelen zijn met Basen eñ Capitellen/gemaect nade regle int beghintsel van desen Capittel gegeuen. Die duere inden middelt sal vander helft der wijdden tusschen die pilasters zijn. haer hoochde sal aldus ghevonden worden : Als den pilastre van tseste deel des lichts gemaect is/eñ de Cornice ghelijcx der oogen vande imposte daer bouen ghesedt/eñ daertoe gedaen de Scima bouen oppe/makende daerna de Frise tvierdedeel minder dan dantipagmentū/so sal die hoochde haer seluen vindē/de welcke lutter min cōmen sal dan twee viercanten. De frontispice wordt na een vanden reglen die byde Dorica staen gemaect. De Architrabe Frise eñ Cornice worden inder hoochden van dat vierdedeel der colommen hoochde ghemaect metden voergheś reglen . Die ordine daer bouen sal leegher zijn tvierdedeel/eñ also sal darchitrabe Frise eñ Cornice tvijfste deel van dier hoochdē zijn/dwelcke op tvierdedeel der colommen hoochden cōmen sal : maer vande deelinge der particulaer leden salmen inde ordine Cōposita volmaectelijck vinden. Die vensters dan gemaect mettē bogen/sullen huer breedde gelijck die duere hebben/desgelijcx de pilasters eñ oock de bogen/maer huer hoochden sullen twee viercantē en half zijn/eñ dit is om in de cameren meer lichts te gheuene . De colom.sullen plat zijn/eñ tvierdedeel corter dan de benedenste. De breedde der nicchen tusschen de colom.eñ de vensters is van een colomne en halue/eñ de hoochde van vier colom.dicten. Eñ so wat deelen datter noch resten/daer toe salmen altijt secours halen aen deerste regle zijnd ordinen/want van dese Corinthia salmē die mate int beghintsel haerder ordinen vinden . Bouen dese ordine mochtmen maken (die wilde) een wandelinge wel versekert vanden watre/ eñ dat de hoochde des Podij van ghemackelijcker hoochden ware om te lenen oft met den ermen daer op te rusten/dwelck dier facien groote vercieringe eñ den inwoonders gemackelijck zijn soude.

Van de Corinthia.

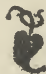
Somtijts alſo ick noch gheſeyt hebbe/ ſal de Architect goet ghetal van colommen vinden/ maer ſo neder datſe niet voldoen en ſullen tot ſinen wercke/ iſt dat hy hem daer mede niet en can behelpen eñ alſulcken leden appliceren tot behoef der edificien die hy ſal willen maken: Daerom/climpt de hoochde der galerien bouen de colommen/ ſoe machmen int midden der facien eenen boghe maken onderhouden zijnde van darchitrabe die bouen die colommen zijn ſal/die welcke architrabe ſal voer impoſte oft onderhouden zijn van een rondt welfſel: maer daer den boghe zijn ſal/wordde een crociere ghemaect alſo ghy inden grondt ſiet/ ende tot ſterckten ſy op elcke colomne eenen ſlueten van yſer oft metal gheleyt/alſo byde Dorica geſeyt is. Maer die deelinge van deſer facien ſal ſulcx zijn/ dat de middelſte intercolomnie van ſeſſe colom.dicten ſy/ eñ de hoochde der colom. met Baſen eñ Capitellen ſy van acht deelen: Darchitrabe houde ſo vele als de colomme int bouenſte dicke is/desghelijcx den boghe: bouen den welcken datmen een Cornice maken ſal/ welcker hoochde ſal tvierdedeel meer houden dan de Architrabe ſonder dat Thorus onder met ſynen lijſtken: de welcke Cornice ſal oock Capiteel maken aen de pilaerkens bouen die colommen/ eñ ſullen de ſelue breedt zijn ghelijck de colomme bouen is. Die intercolomnien beſyden ſullen van drij colom. dicten zijn. De hoochde der dueren ſal zijn/dat die Architrabe onder den boghe voer Cornice ſy bouen de duere/ veranderende eensdeels haer leden gelijckmen gheteeckent ſiet. Onder die Cornice wordde een Friſe geſedt/de welcke ſy tvierdedeel minder dan de Architrabe/eñ tſupercilũ metten pilaſtre vander ſeluer hoochden. Maer ſo veel als van onder die ſupercilie tot op de trappen zijn ſal/ van dyer helft ſal die breedde des lichts gemaect wordden/eñ alſo ſal dat licht van twee vierrantẽ zijn. De venſters ſullen ghelijcx der ooghen ſtaen vãder dueren/eñ haer wijdde ſy van twee colom.dicte/maer de hoochde ſal in Diagono genomẽ wordden. Die tweedde ordine ſal tvierdedeel minder dan de eerſte zijn/eñ als Tpodium van ghemackelijcker hoochden ghenomen is/ datter blijft wordde in vijue ghedeelt / de vier ſullen voer de hoochde der colommen zijn/ eñ dandere voer Darchitrabe Friſe eñ Cornice/obſeruerende de ghegeuen mate van ſulcken ordine. Die breedde vander venſter inden middelt/ is met den Antipagment ghelijck dat licht der dueren wijdt is/maer dat licht ſal dobbel inder hoochden zijn: in dornament bouen ſalmen dergheliјcken ghegeuen regle houden. Die venſters ter ſijden ſullen wijdt zijn ghelijck die beneden ſtaen/eñ haer hoochde ſal ghelijcx der grooter zijn. Die verheffinghe inden middelt bouen de tweedde ordine ſal oock dat vierdedeel corter zijn dan dandre/ende elck lidt ghemindert na aduenant. Vanden lichte hieraf wordde die benedenſte ordine ghehouden/maer deſe derde ordine te maken oft niet/ is inden wille des Architects.

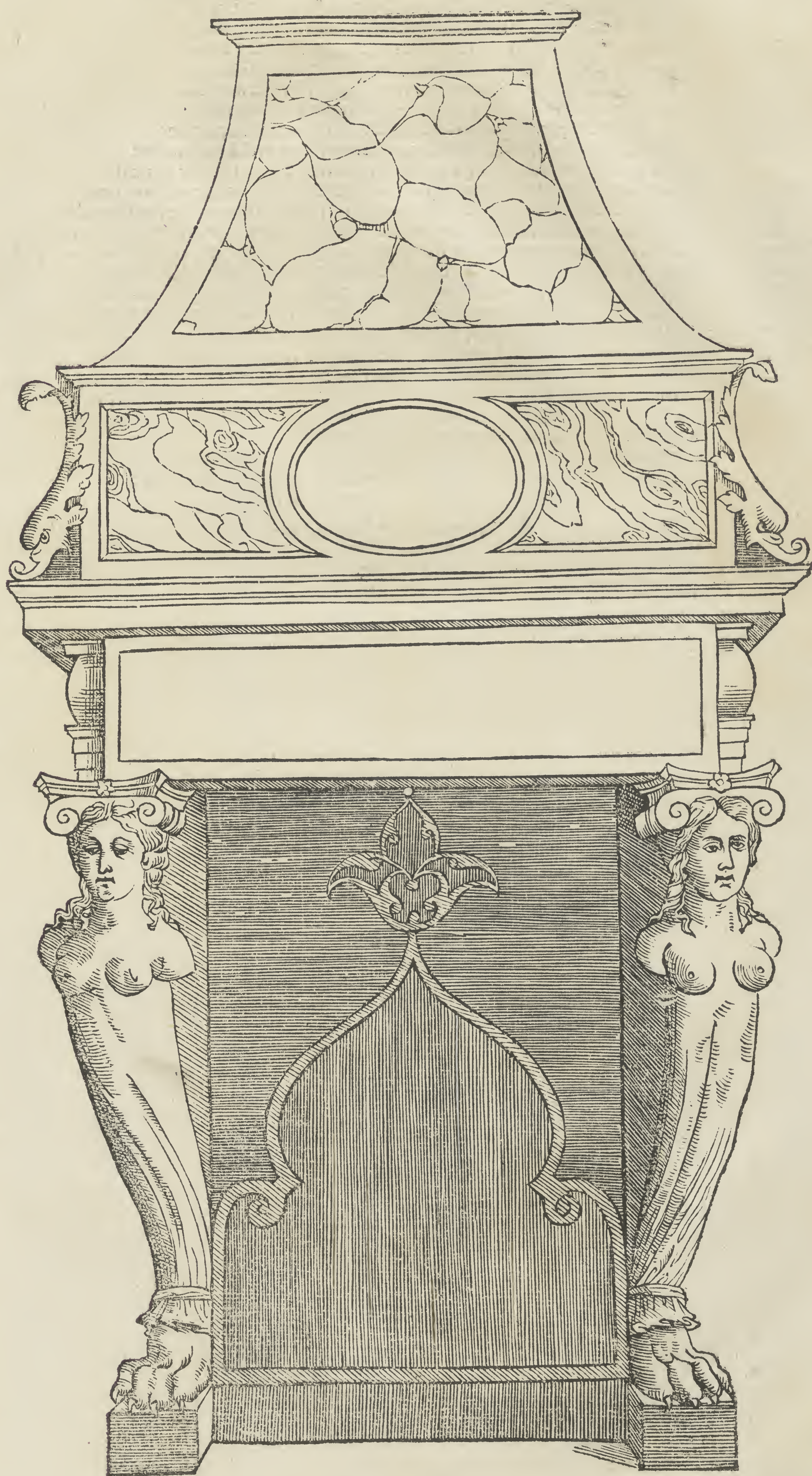

Van de Jonica.

SInde/ alſoe ick in dbeghintſel van deſen boecke gheſeydt hebbe / de maniere vande Jonica naede Matronale foꝛme genomen / ſoe iſt oock noch een gelijckelijcke ſake/hebbende te maken eenighe heertſtede van ſulcker oꝛdinen/datmen ſo veel alſinen mach deſe ſpetie daer in vueghe/ welckx pꝛopoꝛtie ſal deſe ſijn/dat die hoochde der openheyt gheſtelt ſijnde/ſalt vanden ſolder tot onder aen dar chitrabe in acht gedeelt woꝛden/ ende dat ſal nade inſettinge der colummen ſijn/ vande welcke dat men deſe monſtrueſe oft gemengde ſoe wy ſeggen willen trecken ſal / geconfoꝛmeert aen ſulcken maniere die welcke dienen ſal voer Modiglions . Die Architrabe Phryſe ende Coꝛnice/ſy vander hoochden dat vierdedeel / ghelijck voer gheſeyt is. Die Tafle op de Capitellen/die de Architrabe ende Phꝛyſe bedect/gheloouick dat ſommige Antiquen geuſeert hebben/om meerder ſpatie te vinden om in te ſcrijuen / ende oock om datſe der niewicheyt begheerlijck waren : De welcke Tafle te maken oft niet te maken/ſal altijt in den wille des Architects ſtaen. Die tweede oꝛdine met die Delphinen/is om twee ſaken gemaect/deen is om den mont der ſchouwen die den roock ontfanct opender te maken : dander is/om die Piramidael foꝛme te benemen/die den hals vander ſchouwen in een camer van goeder hoochdē maect/ maer altijts ſullen ſulcke dingen inde vꝛyheyt des Architects zijn/ meerder oft minder oft oock niet te makene.

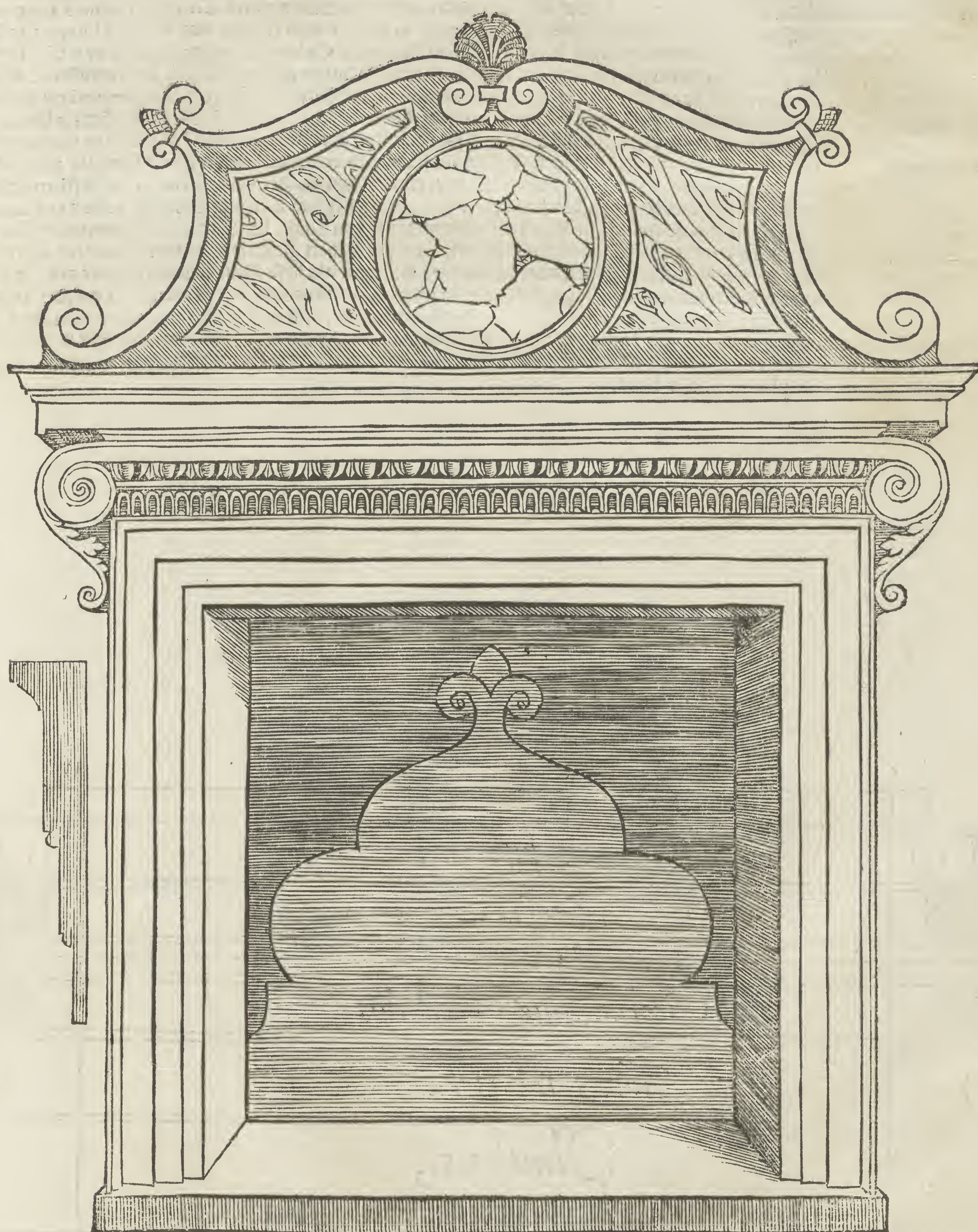

Van de Jonica.

Eſe ander maniere van ſchouwen compt ſeer ghemackelÿck voer cleyn plaetſen / ende men vſeertſe neerder dan des menſchen aenſicht / op dat het vier / dwelck den ooghen ſeer ſchadelÿck is/ den menſche die reſte vanden lÿue verwermen mach. De wÿdde van deſer ſchouwen ſy een volmaect vier cant. Den Pylaſtre ſal vander wÿdden dat ſeſte deel hebben/ende die Cimatie van dat ſeuenſte deel des pylaſters. Van de reſte ſalmen twelf deelen maken: die dꝛÿ ſalmen der eerſter faſcien gheuen: vier der tweeder: ende de vÿf aende derde faſcie. Oock machmen tot meerder vercieringe die Aſtragali maken ghelÿckmen hier aenden cant ſiet. Die hoochde der Voluten ſy ghelÿck die dꝛÿ faſcien/ſonder dat Cimatium/ende van haer ghemaect dꝛÿ ghelÿcke deelen/ een deel ſal voer de phꝛiſe ſÿn met de Canellature / dander ſal vooꝛ Dechine met den Aſtragalo ende lÿſtken ſÿn : ende dat derde ſalmen der Voluten gheuen/die welcke ſal op de ſÿden hanghen ghelÿcx den Cimatio/ maer die bladeren ſullen tot onder aen Darchitrabe hangen. De hoochde der Coꝛonen met die twee Cimatien/ ende die Scima houdde ghelÿck de tweedde ende de derdde faſcie tſamen met der Cimatien : maer de Pꝛoiecture der Coꝛonen/Cimatien/ende Scimen / elck houdde altÿt ſoe vele als die hoochde. Deſe alſulcken foꝛme hebbick int werck doen maken / ende gheualt yeghelÿcken wel : maer ghelÿck by dander gheſeyt is / iſt datſe duer haer vꝛoemheyt te grooten ſpatie neempt / ſoe machmen den Pylaſtre van dat achſte deel der wÿdden maken / ende daer duere ſalſe gracelÿcker in haer ſeluen ſÿn. Dat deel daer bouen op ghemaect tot een oꝛnament / ſal die Architect moghen maken ſoo hem dat belieuen ſal / want deſe ſchouwe verſtaet huer ſeluen geheel inde dicte des muers. Ende dit oꝛnament ſoude wel dienen vooꝛ een duere oft venſtre van ſulcken oꝛdine.

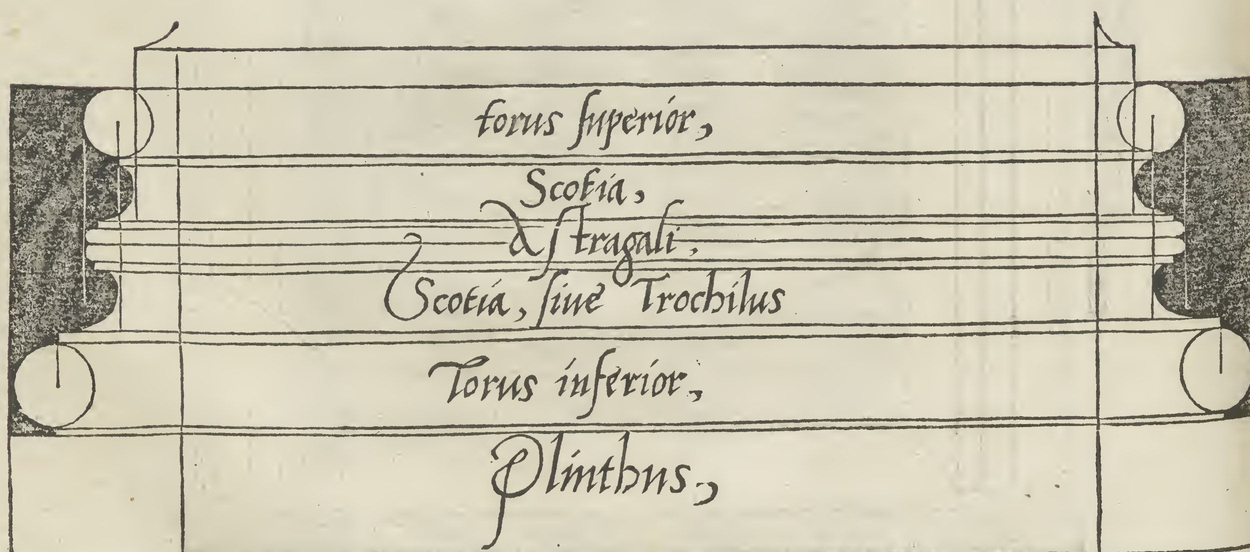
¶ Hier eyndet die Jonica / ende volcht die Coꝛinthia.

Van de ordine Corinthia ende haren ornamenten. Dat achtste Capittel.

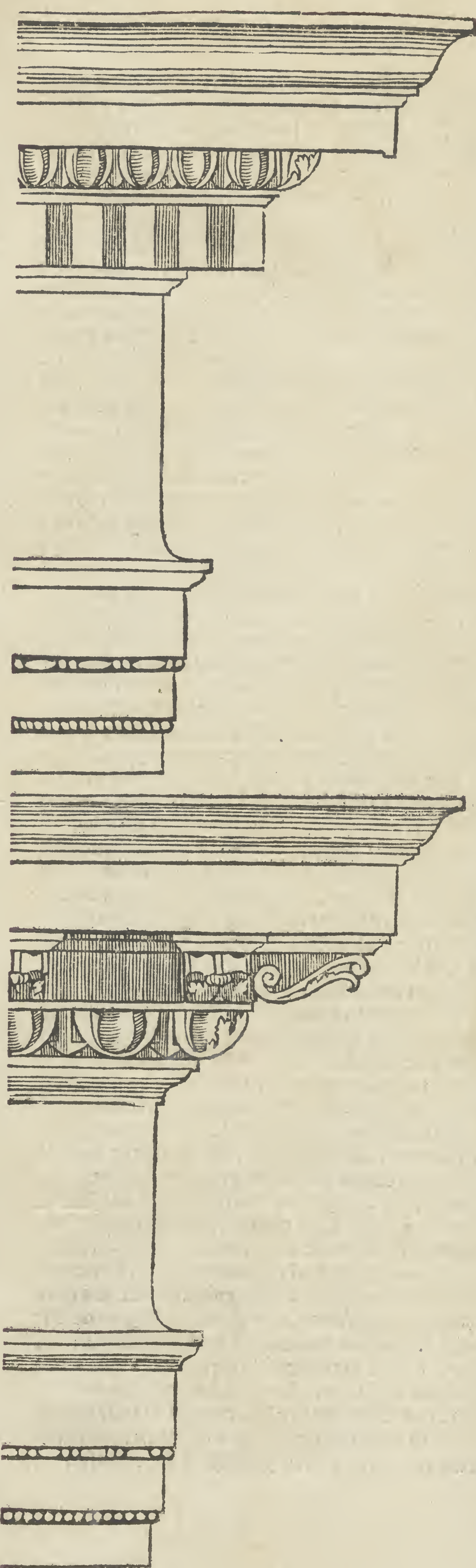
N dese Corinthia tracteert Vitruuius alleen vã tcapitel int vierde boeck int eerste Capittel/ bycans al oft hy segghen wilde/als dit opde Colomne vande Jonica gesedt ware soudet een werck Corinthie zijn : eñ hoe wel dat hy in tweede Capittel noteert dat hercommen vande Modiglions onder de Coronen / daerom en gheeft hy vanden anderen leden gheenderhande regle oft mate. Maer die Antique Romeynen hem seere in dese spetie Corinth. vermakende/ (ghelijck oock vanden anderen) maecten de Base van deser Colommen seer verciert eñ ouer vloeyende van leden: van welcke Basen om eenighe Regulen te gheuene/en sallick niet verswijgen eene vande scoonste Edificie van Rome/dat is het Pantheon genaempt onse vrouwe de rotunde/settende daeraf alle de maten. Die Colomme vande Corinthia salmen voer een gemeene regle met Base ende Capitelle van neghen deelen hooge maken/ vande welcke dat Capitel hooge zijn sal gelijck de Colomme beneden dicke is/maer haer Base sal vander helft dier Colommẽ dickte zijn. Eñ van dier helft oft hoochde der Basen vier gelijcke deelen gemaect/so salmen een den Plintho gheuen/dander drij worden in vijue gelijcke deelen gesedt/ daeraf sal deen voer dat Thorus bouen zijn/eñ dat Thorus ondere sal dat vierde deel dicker zijn. Datter dan ouerblijft worde in twee gelijcke deelen gesedt/daeraf salmen dat een deel tot die Scotie beneden gheuen met haren Astragalo eñ twee lijstkens/dat Astragal sal van tseste deel eñ elck cantkẽ oft lijstken vande helft des Astragals zijn : maer dat lijstken op dat benedenste Thorus sal van twee derdendeelen des Astragals zijn. Also oock salmen dat tweede deel paerten/ dat dastragalus tseste deel eñ dlijstken vander helft si ; maer dat lijstken onder dbouenste Thorus sal tderdedeel meerder zijn dan dandere. Die proiecture vanden Plintho salse bouen een ander ordine van colõmen staen/so salmense gelijck de Jonica maken/maer is den standt beneden opden grondt/so salmen de proiecture gelijck de Dorica maken. Ende oock nade plaetse daer die Basen ghestelt sullen worden/ soe moet die Architect daer af en toe weten te doene/ghelijck voeren ghesept is: want als dese Base beneden der oogen staet so salse wel commen/ maer wordtse bouen dooghe ghesedt/alle de leden die vanden anderen geoccupeert worden midts der distantien/salmen behoeuen grooter te maken dande ghegeuen regule : alsmense oock in meerder hoochdẽ sedt/ hoeftmense van min leden ende vromer te maken : ende in ditte was die Architect vande Rotunde seer versinnich/ dat hy aen die colommen bouen deerste ordine van binnen maecte de Basen wel met twee Scotien/ maer met eenen Astragalo alleene inde plaetse vande twee.

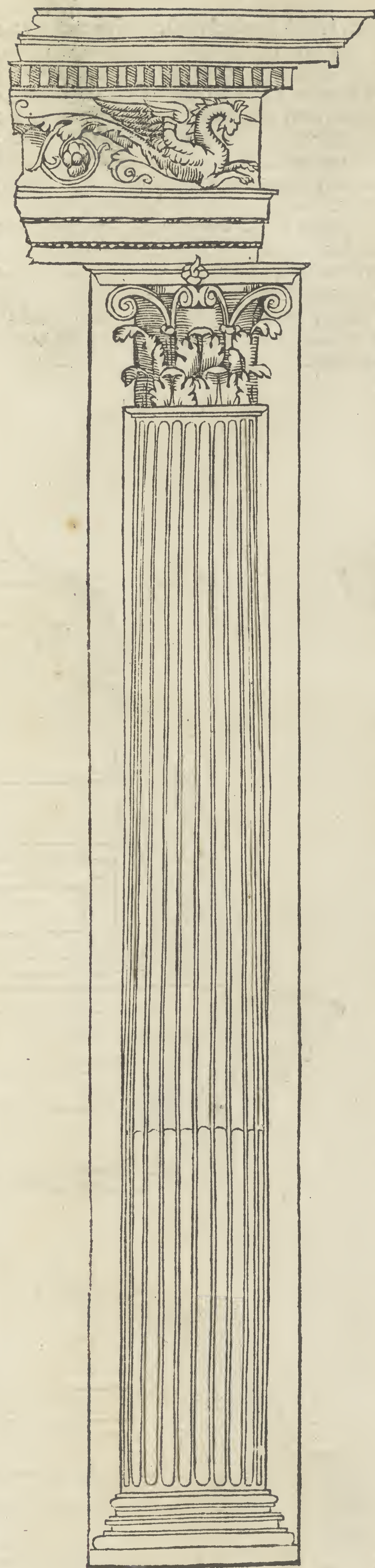
Die deriuatie vanden Capitelle Corinthio/ was van eender maghet van Corinthien: maer om dat Vitruuius int vierde boeck in eerste Capittel haren oorspronck bescrijft / so en sallick my niet moeyen daer anders af te narreren. Ick wil wel segghen dat/hadtmen eenen Tempel tot der maget Marien/oft ander Santen eñ Santinnen van maechdelijcken leuene te maken / oock aen huysingen oft sepulturen tot persoonen van suyueren eerlijcken leuene/ daer mochtmen dese maniere vseren. Van dit Capitel dan sal die hooch de sijn gelijck de Colommen beneden dicke is/ eñ dat Abacus sy dat seuenste deel dyer hoochdẽ:van de reste worden drij deelen gemaect/ een voor die bladeren beneden/ dander voor de bladeren inden middelt/eñ dat derde sy voor de Couliculi oft Voluten so wij seggen willen: maer tusschen de Voluten eñ die middelste bladeren wordde een spatie gelaten tot die minder bladeren/vanden welcken wassen die Cauliculi. Dat bloot Capitel metder B geteeckent / sal onder sijn gelijck de Colommẽ bouẽ dicke is. Onder dat Abacus worde een Cimcta ghemaect / welcker hoochde vande helft des Abacus sijn sal/van welcken Abaco drij deelen gemaect/een sal de Cimatie metden lijstken sijn / eñ de reste voer dat Plinthus. Onder de vier hoeckẽ van dat Abacus worden die grootste Cauliculi gemaect / ende inden middelt vanden Abaco sy een blomme gemaect van sulcker grootten als dabacus dicke is / onder de welcke salmen die minste Cauliculen maken: onder de grootste eñ oock onder de cleynste Cauliculen sal men die Middelbladeren voegen/ tusschẽ die welcke sullen wtwassen de minste bladeren/eñ wt dyen spruyten de Cauliculen oft Voluten. Die middelste eñ oock de onderste bladerẽ sullen elck acht in getale sijn staende tusschen malcanderẽ gelijck de figure C toont. De wijdde van dat Abacus van hoecke tot hoecke sal van twee diameters der colommen benedẽ sijn/den welcken diameter gesedt in een viercant eñ buyten dat viercant eenen Circkle getrocken die de vier hoecken rake / daer nae buyten dyen grooten circkle een ander viercant ghemaect/ eñ gedeelt in diagono/dat is /ouerhoeck/sullen die linien toonen twee diameters lingden te sine/ghelijck den text Vitruuij seyt. Maer vande linie B C / salmen eenen perfecten triangel maken/ende opden hoeck .X. sal den punct sijn om dat Dabacus te cauerene/ ende vander spatien tusschen den grooten circkle ende den cleynen/worde vier deelen ghemaect/een deel sal bouen die. A. bliuen/eñ drij wordendet aldus wech genomen/dat den eenẽ voet vanden passer op. X. ende den anderen op dat punct. A. ghesedt wordde/eñ omdraeyende van. B. tot .C. / daer die crõme linie rakẽ sal aende twee siiden des Triangels/daer sal den termijn vanden hocke des Capitels sijn. Dexempel is inde figure D. /eñ in dees maniere sal dat Abacus in perpendicule commen metten Plintho vande Basis.

AEngaende de Architrabe Phriſe ẽ Cornice van deſer Corinthia/ghelijck ick in dbeghintſel van deſen Capittel geſeyt heb/ſo en geeſter Vitruui⁊ geenderhande mate af/ hoe wel dathy die afcompſt der Mutilen ſedt/dewelcke men maken mach in alle manierẽ van Cornicen/alſomen inde Antiquiteyten ſiet. Maer om manierlick te procederen niet te wijt gaende vã den text Vitruuij/ſo ſallick op dit Capitel die ornamenten der Jonica ſetten/doende daer toe die aſtragalen inde architrabe/ẽ een echinus onder de corone/gelijck ſommige matige Architectẽ in Rome gedaen hebbẽ. So ſegick/als darchitrabe gemaect is gelijck byde Jonica ſtaet/ond de middelſte faſcie worde een aſtragal gemaect van dat achſte deel der ſeluer faſcien/ẽ onder de bouenſte faſcie oock een van dat achſte deel der ſeluer faſcien met paternoſterkens gewrocht/alſomen ſiet. Daer nae als de phriſe metder cimatien ghe ſedt is/ daer toe dat denticulus metden cimatio/ ſo ſalmen dat eſchinus daer op ſetten van ſulcker hooghdẽ als deerſte faſcie is/dewelcke mids der proiecturen ẽ ſneden meerder dande middelſte faſcie ſchijnen ſal: bouen dechine ſedtmen corone/cimatie/ẽ ſime/alſo byde Jonica geſeyt is.

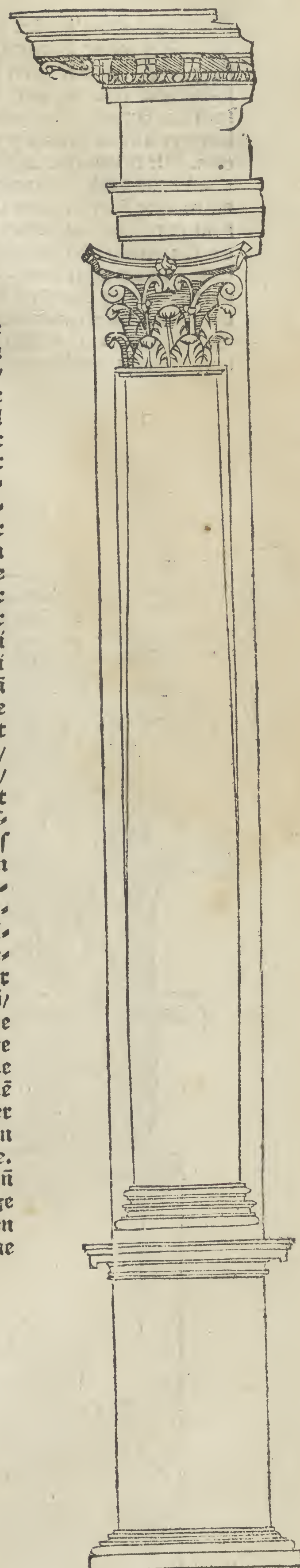

ENde want ſommige Roomſche Architectẽ procederende wat ſtoutelacker/ en hebben niet alleen Dechinus bouẽ dat Denticulus geſedt/maer maecten Mutilen ẽ Dentillen tſamen in een Cornice/ dwelcke van Vitruuio ſeer gedoempt is. iiij. B. Cap. ij. om dat de Dentillen preſenterẽ eenige cantkens Aſſeri van Vitruuio genaempt/ ẽ die Modiglions ſijn tot inſettingen van ander eynden van houte genaempt Canterij vanden ſeluen Aucteur/ welcke twee ſorten van balxkens en mogen niet tſamen in een plaetſe ſtaen/ ẽ ick voer my ſeluen en ſoude nemmer meer verdragen Dentillen ende Mutilen in een Cornice/hoewel dat Roome oueruloeyende daer af is ẽ diuerſche plaetſen van Jtalien. Maer manierlijck procederende in ſulcken ordine/ ſoo vindick een generale Regule/dats dat de hoochde der colommen met Baſe ẽ Capitel ghedeelt wordde in vieren/ẽ een van dyen geeſtmen Darchitrabe Phriſe ẽ Cornice/ ẽ ſulcken hoochde accordeert metder Dorica. Dit vierde deel dan ſalmen in tien deelen/drij ſullen darchitrabe ſijn gedeelt als voerſeypt is/ drij wordden der Phriſen gegeuen/ ẽ de vier bliuen voorde Cornice. Mer vande vier worden negen deelen gemaect/een ſal voerde Cimatie bouen de phriſe ſijn/twee ſalmẽ den Echino met ſijn lijſtken geuen/ twee andere ſullen voerde Mutilen met haren Cimatio ſijn/ ander twee ſullẽ voorde Corone ſijn/ ẽ de twee laetſte deelen voerde Sima met haer Cimatie/de welcke ſal van tvierde deel der Simen ſijn. De proiecture van allen ſy gelijck voerſeypt is. Men ſal oock deſe Architrabe Phriſe ẽ Cornice van dat vijfſte deel der colommen hoochden mogen maken/alſo Vitruuius vant Theatrum int vijfſte boeck Cap. vij. ſeydt.

Je minderinghe vande Colomne Corinthie ſal ghemaect wordden gelyck vanden anderen geſeyt is/ eñ oock nae datſe hooch is : maer van ſeſtien voeten nederwerts ſal ſy bouen gemindert worden dat ſeſte deel met die voergegeuen Regle : eñ wortſe geſtrieert oft gecanaleert/ ſo ſalmenſe gelijck de Jonica maken : maer van dat derdendeel nederwerts ſal die caueringe vol ſijn/ghelijck hier aenden cant ſtaet. Dat coronement welck ſon der Mutilen is/daeraf is Darchitrabe vande halue colommen dicte/die Phriſe midts datter in gheſneden is/ comptſe tvierdedeel meerder dan Darchitrabe/eñ die Cornice ſonder die Cimatie der Phriſen es hooghe ghelijck Darchitrabe/de hoochde van al tſamen es wat min dã tvijfſte deel der colommẽ/niettemin iſt dat die proiecture vander coronen vroem is / ſo ſalt meerder hoochde thoonen dant int effect is/ ende ſal aen dedificie van min ghewichts ſijn/ waerom dat de voerſienighe Architect altijt mach die deelen wtkieſen die hem beſt te paſſe commen/ommers dat hy niet buyten de leſſen Vitruuij en ga/ende buyten die goede Antiquiteyt welcke datmẽ duer ſijn ſcriften bekent. Oft oock duer eenich accident deſe colomme te doen hadde van eenen gheproportioneerden Pedeſtale/ niet hebbende te obedieren aen eenige ſaken/ſo ſal die proportie daer af ſijn/ dat die breedde ghedeelt worde in drij/ daeraf ſullen twee deelen inder hoochden toe ghedaen worden(dats een viercant ende twee derdendeelen) ick meene het platte / welcke hoochde worde dan in ſeuen gedeelt/een ſulckẽ ſalmen totder Baſis ſetten / noch een totter Cornicen bouen/de welcke ſullen in als negen deelen ſijn gheproportioneert nade colomme. Maer vande particulaer leden der Baſen eñ Cornicen ſallick hier na toonen met ſommige Antiquen/ vanden welcken datmen alſulcken maten als beſt te propooſte commen ſullen nemen mach.

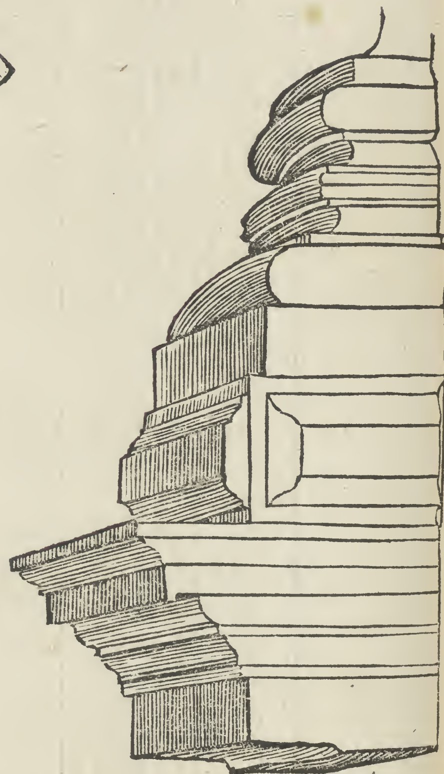

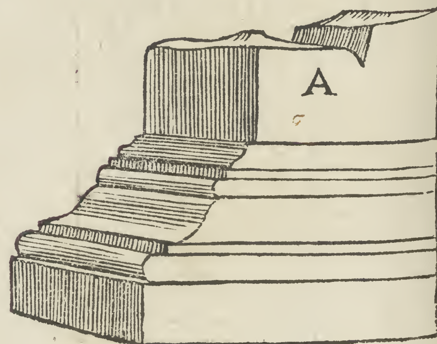
Van de Coꝛinthia

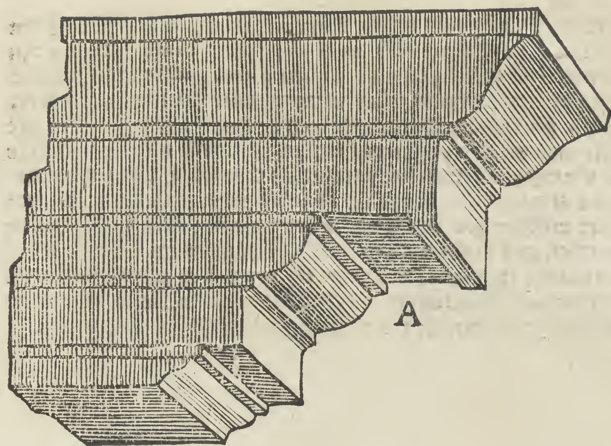

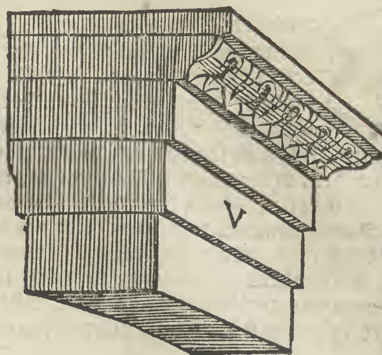
Onder dander antiquiteytẽ der Coꝛinthia diemen in Jtalien ſiet/ dunct my dathet Pantheon van Rome eñ de Arco triumphale opde hauene van Anconen/vanden ſchoonſten eñ beſt verſtaen ſijn/van welcken Arco tcapitel hier onder geteeckent A. is gepꝛopoꝛtioneert met grooter diligentien na tgroote/ welcx hoochde gaet wat buyten ſcreuen Vitruuij/ niettemin theeft daerom goede coꝛreſpondentie/ eñ moge lijck dat Vitruuius meynde dat de hoochde des capitels ſoude van een colom. dicte ſijn ſonder Dabacus: maer dat den text hier in geualſcht is/ om dat ick niet alleen dit capitel/maer meer andere geuonden heb van ſulcker pꝛopoꝛ tien. Die colom. hier af ſijn gecaneleert/alſo hier getoont is: dat pedeſtal met de baſe daerop is een lidt vanden ſel uen boghe oock ghepꝛopoꝛtioneert int cleyne. De Coꝛnice hier beſyden/was gheuonden *Al foro tranſitorio* in Rome/ die metder A geteeckent is ſeer manierlijck vooꝛ een Coꝛnice Coꝛinthie ſonder modiglions: die metder B. gheteekent is een weynich vꝛijer: maer die metter C. is dalder ongeſchicſte/ ouermids de ghedobbeleerde drelen die van der Coꝛonen nederwaerts gheen goede gratie en hebben/ ende oock om dat de Coꝛone aen ſo veel Coꝛnicen al te lutter pꝛoiecturen heeft. Die Baſis van een pedeſtal gheteeckent D. is ſeer ſchoone by minen duncken/ ende oock dbaſement met E. gheteekent oerdeelick dathet een dinck gheweeſt dat in eenige edificie gecontinueert is. Welcke dinghen altſamen machmen appliceren aen doꝛdine Coꝛinthie/ eñ aende Jonica hebick oock dergheliȷ̈cken gheſien. Darchitrabe V. is in Veronen aen een Arco triumphale: welcker faſcien ſtaen contrarie aende ghene die Vitruuius beſcrijft/ nochtans hebickt hier gheſedt om ſulcke differentie te thoonen.

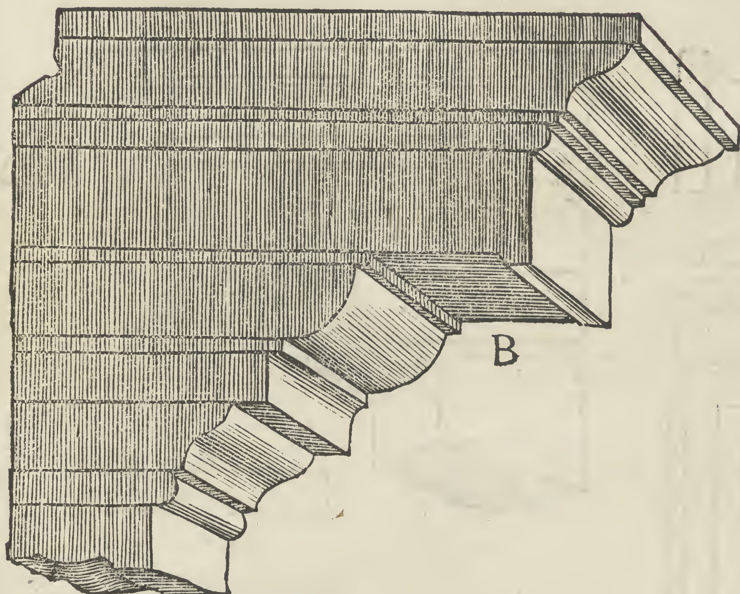

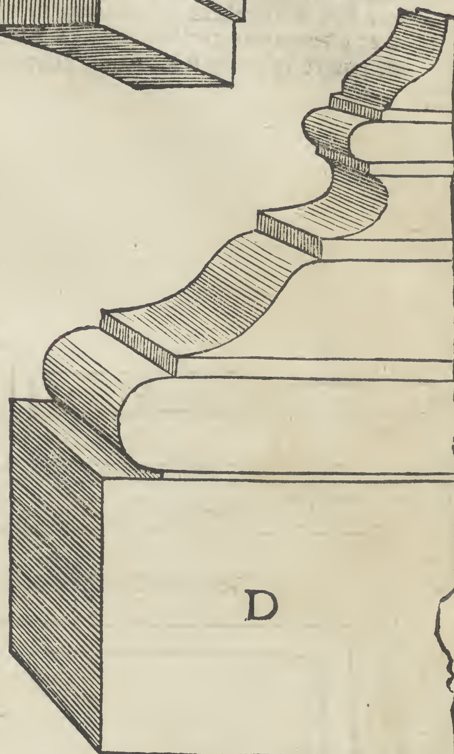

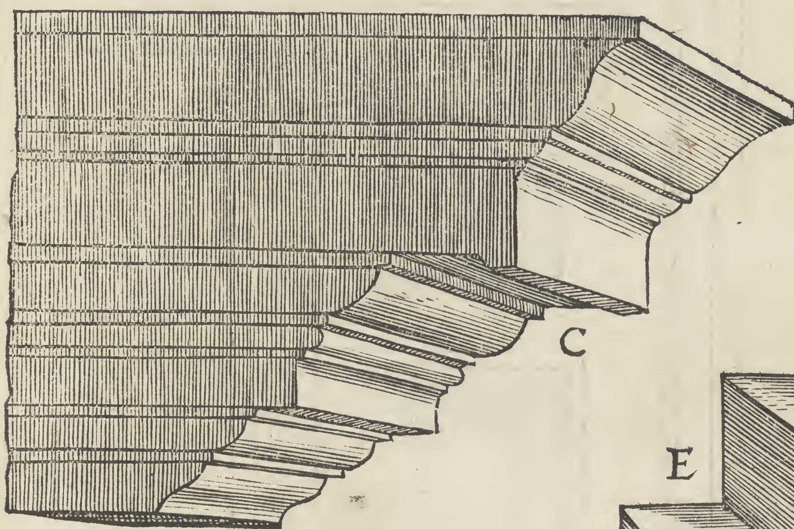

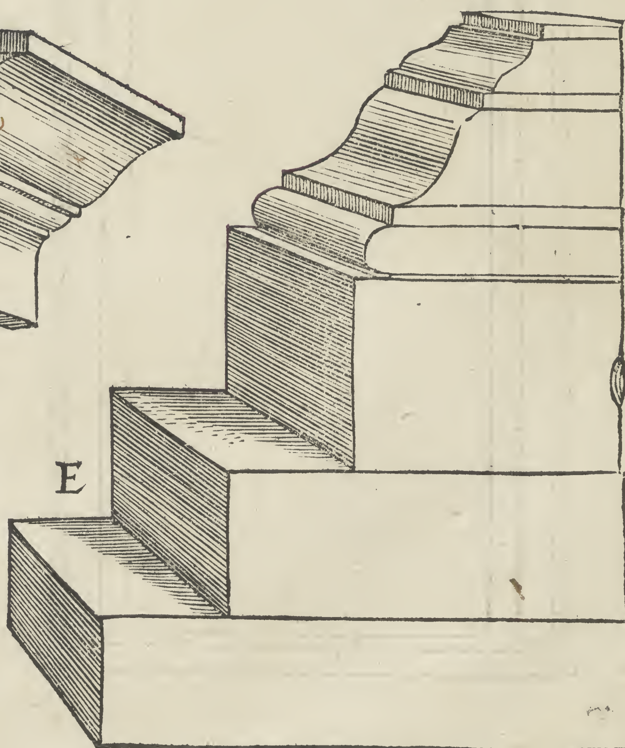

A

V

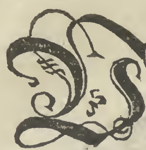

B

D

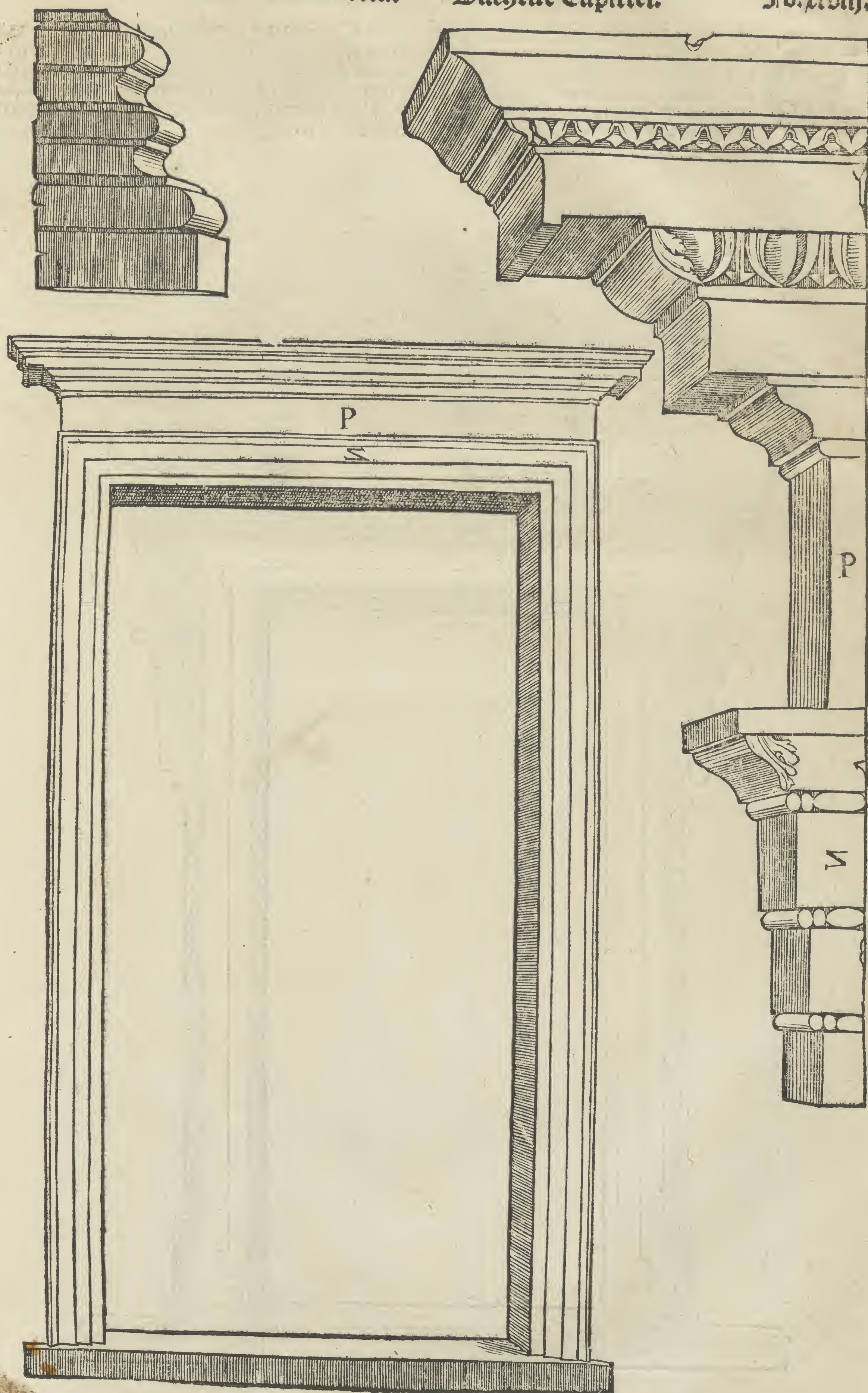

C

E

Van de Corinthia.

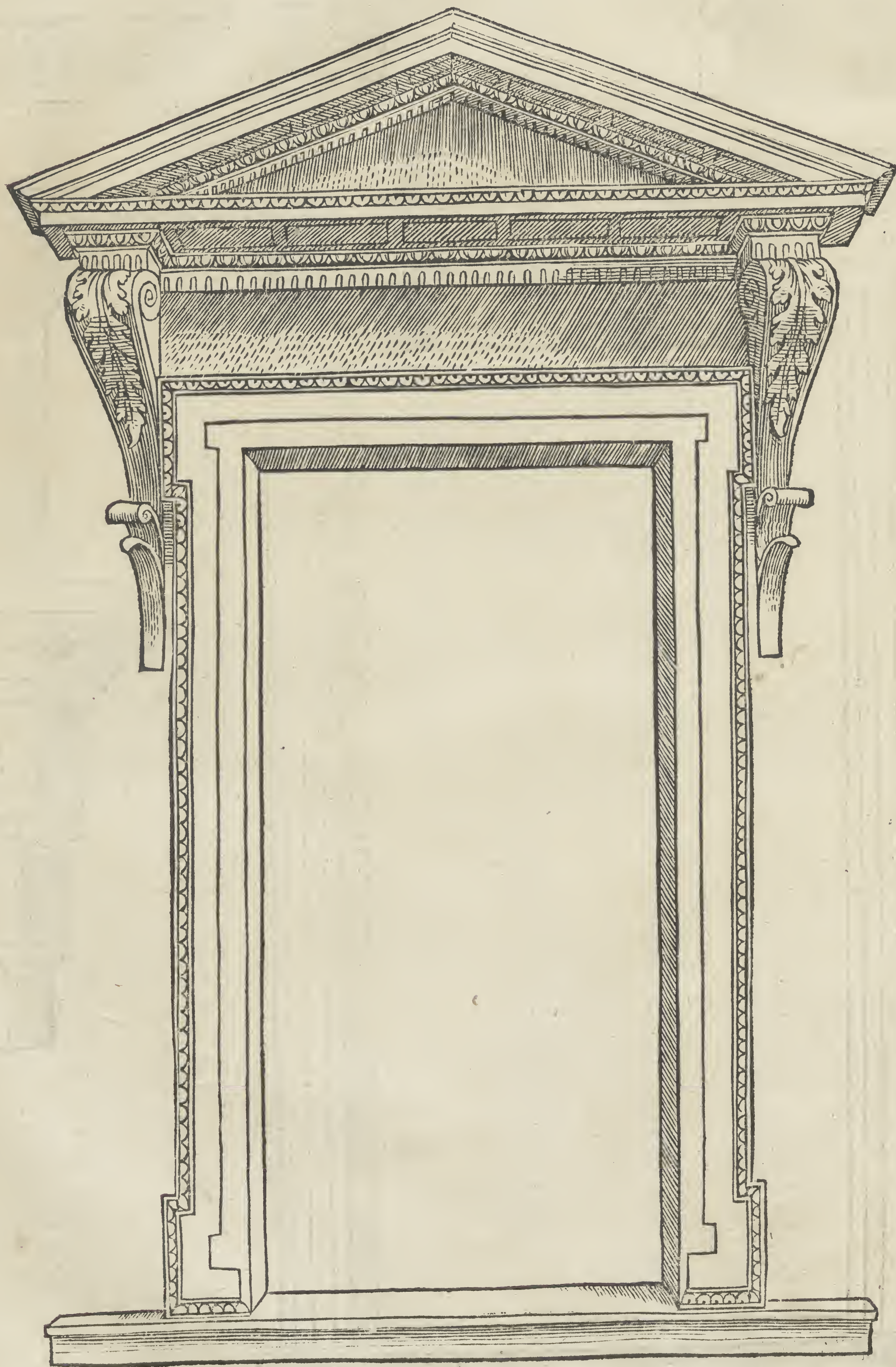

Anden dueren deſer Corinthie en tracteert Vitru. niet met allen / maer ick ſal aende Antijken gaen diemen noch in weſen ſiet. De poorte oft duere geteeckent S. Y. is *A Tiuoli* opde riuiere *Auiene* / aen eenen ronden tempel nade Corinthia ghemaect/de welcke duere is bouen ghemindert dat achtienſte deel : de hoochde paſſeert twee viercanten ; die reſte vanden leden is na tgroote gheproportioneert. Die venſtre T. eñ X. is aenden ſeluen temple ghemindert bouen ghelijck de duere . Die pilaſters oft antipagmenten zijn altſamen gheproportioneert/ dewelcke men metten paſſer wel vinden can. Die navolgẽde duere geteeckent P.Z. is die van dat Pantheon te Rome oock Corinthia/dewelcke is twintich Antijcxſe palmen breedt/ de hoochde veertich. Oock ſeydtmen dat Dantipagmentũ al van eenen ſtucke is/ ende ick en heb oock anders niet geſien. Dantipagmentũ van deſer dueren is breedt vander wijdden des lichts dat achtſte deel/eñ is in zijnder ſijden van goeder dicten. Maer om datmen dat voerſte niet aenſien en can ſonder een deel vander ſijden te ſiene/ ſo ſchijnet den aenſienders breeder dant in effect is. Ende deſe duere (om datſe ſo hooge is) coempt in perpendicule/ eñ niet ghemindert ghelijck dander voerſ. Alle die ander leden zijn gheproportioneert nade grootte : de Baſis bouen de poorte/is ghelijck die vande platte colommen bouen deerſte ordine/die ick gheallegeert heb byde Corinthia.

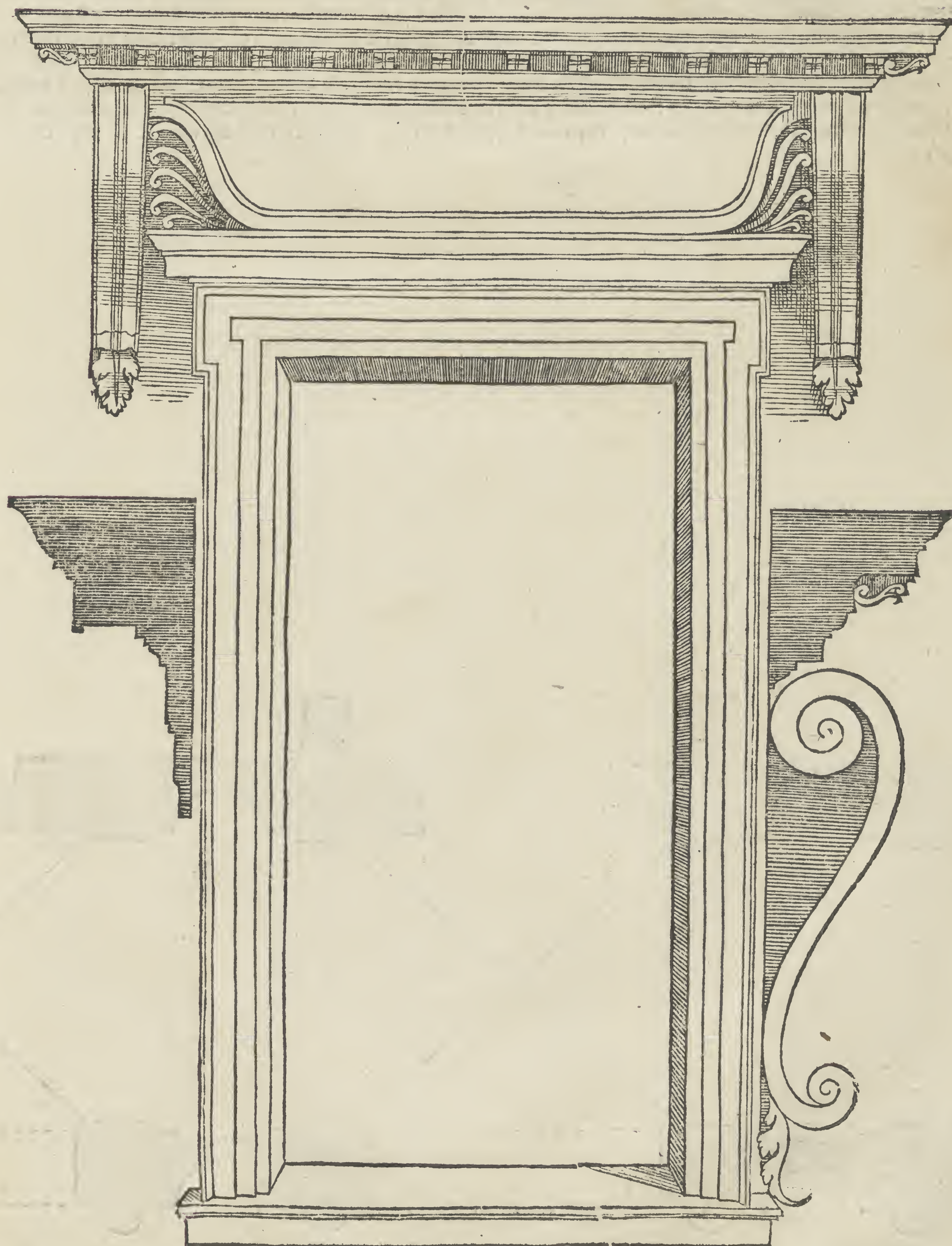

P
S
P
S

Van de Corinthia.

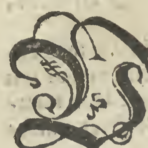
DEes duere hier onder gheteeckent/is *A Palestina* datmen nu Pelestina heedt / ende is Corinthia. Die wijdde is van twee viercanten: dat antipagmentum oft den pilastre is breet van dat sesteel der wijdden/ gedeelt inder voorseyder manieren : die zophore oft phryse is dat vierde deel meerder dan de supercilie. Die corone ende reste houde gelijck de supercilie/ gedeelt alsoomen siet inde figure. Die prothyrides oft ancones met datter aen is/hangen so leege alsomen siet. De frontispice worde gemaect gelijck in dordine vande Dorica byde tweede facie geseyt is.

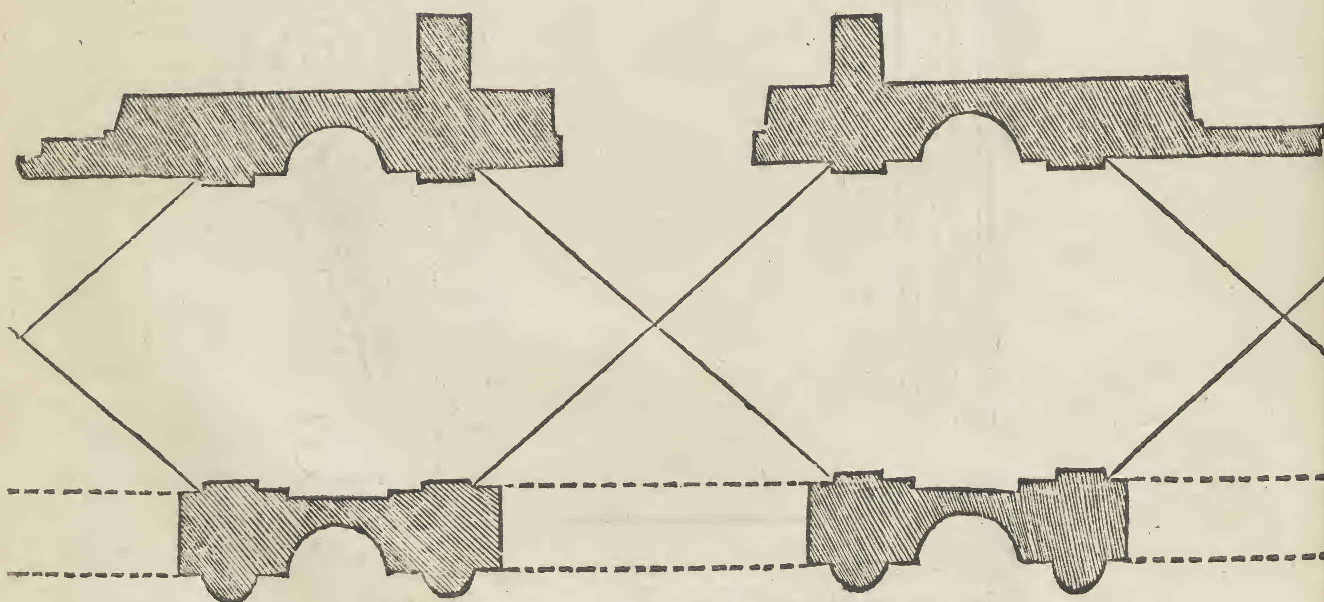

Al is deſe duere different van allen den anderen die ick opt inde Antiquen gheſien hebbe / ſi is nochtans ſeer bevallijck der oogen ende ſeer toonbaer/ dewelcke duere is buyten Spoleten ontrent een halve myle buyten der ſtraten aen eenen Antijckſchen Tempel nade Corinthia gemaect. Van welcker proportien ende particulaer leden en ſallick niet voorder ſpreken/ want die nauwe ſoect/ machſe met den paſſer al vinden.

Van de Corinthia.

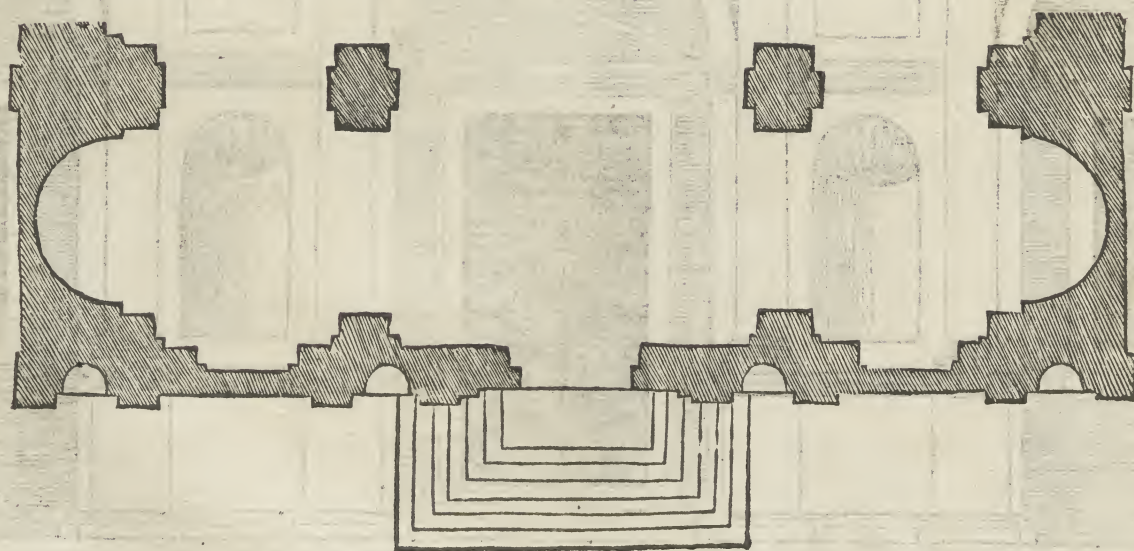
An deſe Corinthia/dewelcke yegelijcken beualt/ſallick meer ſorten van Edificien maken/ gheuende daeraf eenige generale Regulen/om noch meer te voldoene den ghenen die minen arbeyt beualt. Eñ om dat die oude Architecten/ die daer wilden dat huer dingen onuerganckelick ſijn ſouden/maecten de pilaers (daer de pilaſters in beſloten ſijn) die de bogen onder houden/van goeder dicten: te dier cauſen heeft deſe nauolgende facie den pilaer/dats tgheele lijf/voren breet ghelijck de wijdde der bogen is: maer zijn dicte houdt dat vierde deel min. Die dicte der colommen ſal van tſeſte deel des pilaers zijn/die nicchen tuſſchen die colommen zijn breet twee colom. dicten/ haer hoochde ſal wat min zijn dan twee viercanten. Die hoochde vanden pedeſtale is van drij colom.dicten. Die hoochde des boechs ſalmen van twee viercanten maken. Die hoochden der colommẽ met baſen en capitellen ſullen negen deelen en halue ſijn. De breedde des boechs metden pilaſters/ſalmen van een halue colomne maken. De impoſte die den boge draecht/ſy vander seluer hoochdẽ/ ghemaect inder manieren gelijck die van Theatrum Marcelli in dordine Jonico/de welcke impoſte dienen ſal voer cornice bouen de duere. Maer de hoochde der dueren ſalmen aldus maken: Dat onder die geſeyde cornice die ſupercilie oock van gelijcker hoochden gemaect worde/eñ van daer nederwerts worden twee gelijcke deelen gemaect tot op de trappen: van welcken deelen een de breedde des lichts ſijn ſal: desgelijx ſal oock de cornice der dueren ghelijx der oogen metden venſters commen/ eñ de cimatie vanden pedeſtale ſal oock gelijx onder de venſters commen: dat licht der venſters ſal in diagono genomen worden/ eñ dat antipagment van tſeſte deel des lichts. De particulaer leden van pedeſtal/baſe/eñ capitellen/worden gemaect gelijck in deerſte van deſer ordinen geſeyt is. Bouen de colomnen worden darchitrabe phriſe eñ cornice geſedt/gedeelt inder manierẽ als vanden beghinne getoont is. De hoochde der tweeder ordinen ſal tvierdedeel corter ſijn dan deerſte/eñ alle de leden daerna gemindert gelijckmen inde figure ſien eñ meten mach. Delenatie bouen die ick niet voer een geheele ordine en achte maer veel leegere/de hoochde daeraf is gelijck den boghe beneden wijt is/eñ haer cornice de welcke dient voer architrabe eñ phriſe/ſal twijfſte deel vander hoochden dier ordinen ſijn/ welcker maten datmen vanden capitello Dorico nemen mach/ eñ tot meerder ornament machmen een Faſtigie bouen ſetten/ maer dat ſelue inden midden ſettende/ſouden de twee cleyne bouen de nicchen qualick voegen/ten ware datmenſe ront liet loopen/daer duer ſoude dwerck verandert eñ lieflijcker der ooghen ſijn.

Van de Corinthia.

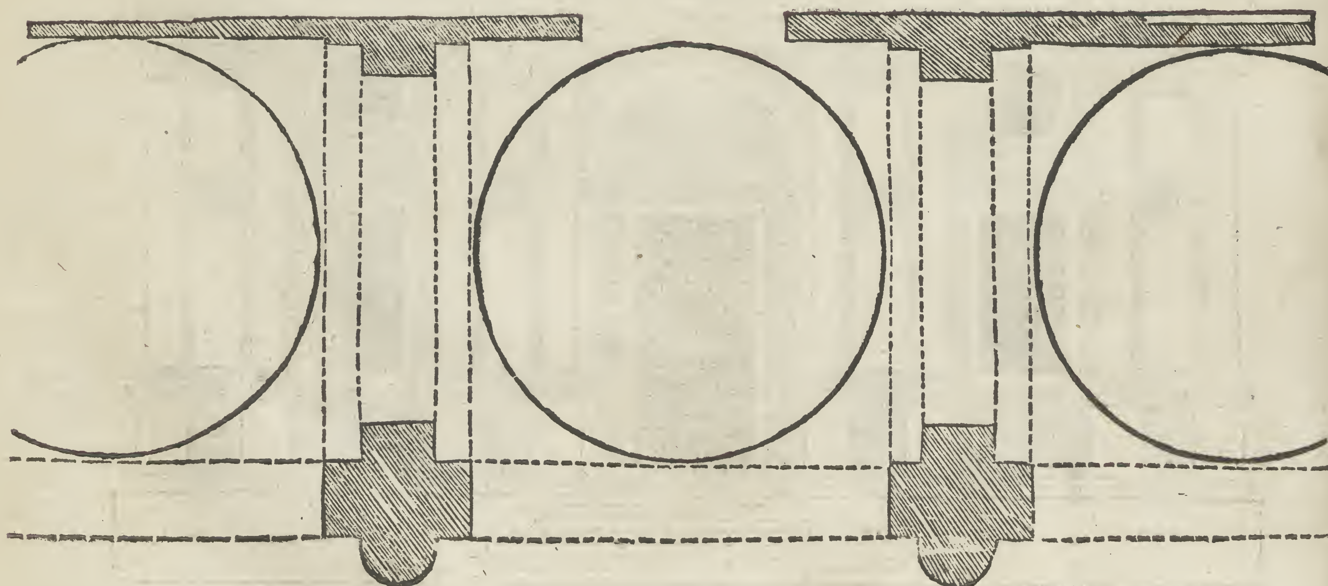
ALtijts als die Architect sal willen eenen Tempel bouwen/hoe sinen gront oft dat panement hooger vander eerden geheuen is/hoe dat dedificie statelijcker sijn sal/ wãt also hebben die rechte Antijken ghedaen / hoe wel datse ander formen van templen vseerden seer different van desen nauolgenden/ want sij maecten een corpus alleene. Maer wij Christenẽ maken de meeste menichte van onsen templen in drij deelen/voegende een deel inden middelt/ eñ twee deelen opde sijden / eñ somtijden wordẽ de Capellen buten die sijden ghemaect/gelijckmen inden gront siet. De wijdde deser facien sal van xxxij deelen sijn/ een vanden welcken sal de dicte sijn van een colomne. Der middelster intercolomnien salmen seuen deelen geuen. Die grootste intercolomnie besijden sal vier deelen en halue hebben. Die intercolomnie metden Nicchen sal twee deelen hebben/ eñ also sullen de .xxxij. deelen besteedt sijn. De bogen metden pilasters sullen een halue colomne breet sijn. De wijdde der dueren sal van drij deelen en halue sijn: de hoochde van seuen deelen: dimposte onder den boge is breet gelijck den boghe. De hoochde des pedestals is van drij deelen. De hoochde der colommen met base eñ capitelle van negen deelen en halue. Darchitrabe phrise eñ cornice sullen van tvierde deel der colommen hoochde sijn: eñ also vanden particulaer leden die noch resten/worde deerste Regle gehouden. Vanden vensters/nicchen/eñ ander ornamenten/machmen inde figure begripen eñ meten. De tweede ordine sal dat vierde deel corter sijn dan deerste/eñ alle de leden gemindert na aduenant: maer darchitrabe phrise eñ cornice worden in drij gelijcke deelen gesedt also van dander geseyt is. Die fastigie sal gemaect worden gelijckse Vitruuius in dordine vande Dorica getoont heeft. Die twee sijden die tot vercieringe eñ onderhoudinge staen/sullen tvierdedeel van eenen cirkle sijn/waeraf den centre A eñ B is/ van welcken dingen bouen elcken boge die de Capellen scheydt/machmen een setten/dewelcke sullen groot onderhouden sijn totden middelsten wercke/eñ oock lanx daer mogen de wateren van dat bouenste dack afcomen tot op dbenedenste.

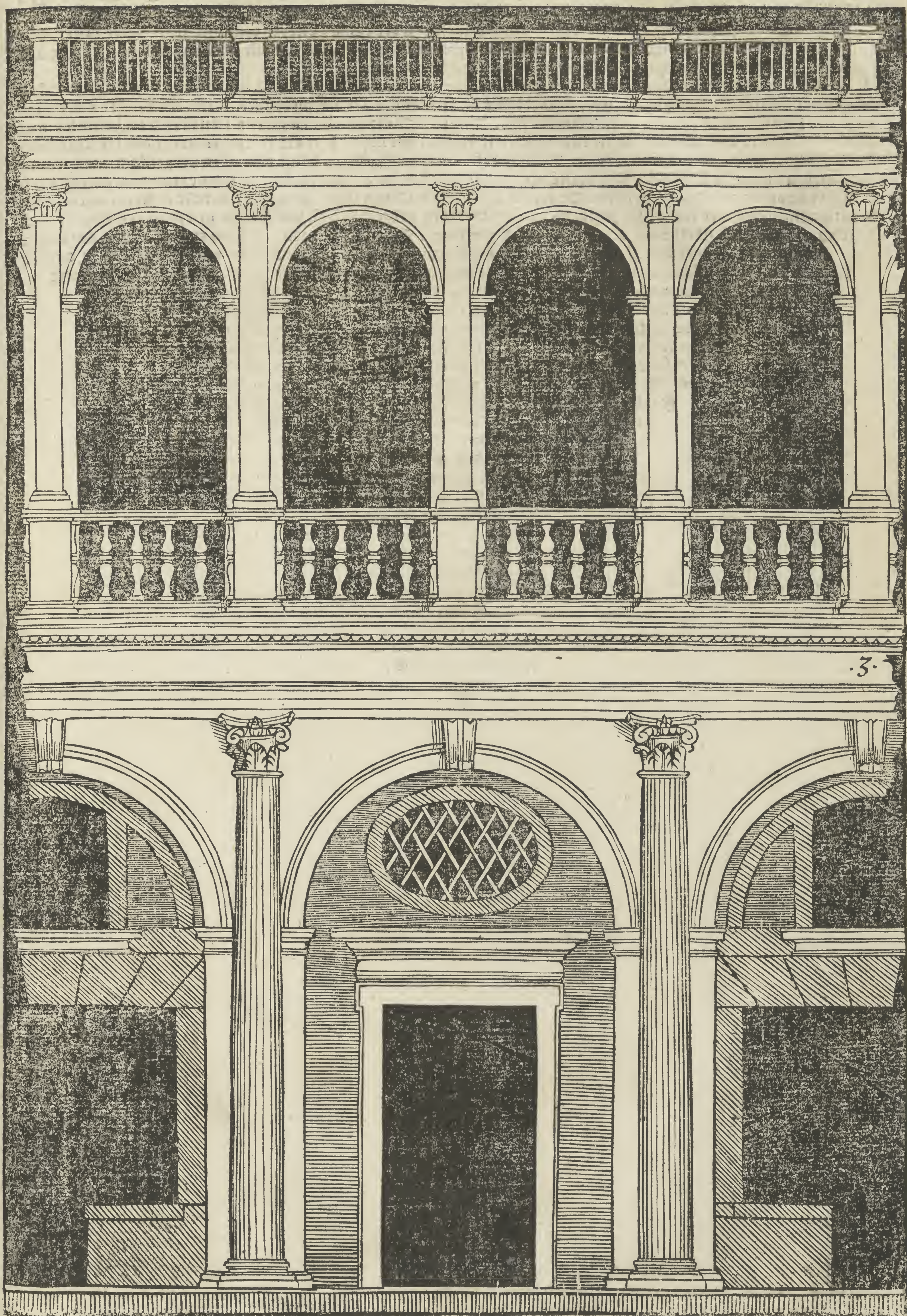

A
B

Van de Corinthia.

DIe deelinge van dit nauolgende werck sal sijn/dat den pilaer van tderdedeel der wijdden des boechs sy/ maer de dicte van tsestedeel: de dicte der colomnen oock so vele: haer hoochde met base eñ capitelle vã tien deelen en halue: den boghe/ pilastre/eñ imposte/vande halue colomne: de maten vander imposte machmen nemen vanden capitello Dorico/veranderende de leden/ die selue sal oock dienen voer cornice bouen de duere/eñ tot onderhoudt der vensters bouen de winckels. De hoochde des boechs (want somtijts duer eenige oorsake salmen hem so leege behoeuen als ghi siet) sal van drij deelen inder breedden eñ vijf inder hoochden sijn/ eñ also sal de duere deselue proportie hebben. Dantipagment sal tseste deel des lichts sijn. Eñ ist dat de Architect de hoochde der boghen sal willen van dobbel proportie maken/so sal de duere oock van sulcker proportien commen: maer de colomnen souden behoeuen eenen grooten steen onder die basen/ met welcken dingen hun de Antijken beholpen hebben. De hoochde van darchitrabe phrise eñ cornice sy van twee colom.dicten gedeelt gelijck in deerste der reglen geseyt is/oft inder manieren van sommige voergetoonde Antijken. Eñ om dat de spatie van onder den boghe/tot den solder die effens dat platte der cornicen is/te groot sijn soude om int cruce te weluen/ so meenick in sulcken val recht achter de colomne eenen boghe te makene/eñ elcke spatie ketelwijs te weluen/gelijckmen inden gront siet. De hoochde der tweeder ordinen sal tvierdedeel minder sijn dan deerste/gedeelt in deser manieren/dathet podium twee der benedenster colomnen dicten hooch sy. Eñ van daer opwarts worden ghemaect vijf deelen/een salmen darchitrabe phrise eñ cornice geuen/ eñ de vier sullen voerde colomne sijn. De bogen met den pilasters sullen van een halue colomne sijn/vande reste worde geobserueert de generale regule. Ende ist dat de facie aen eenige plaetse oft merct staet gelijck duer de winckels betoont wort/ so salt ghemackelijk eñ cierlijck sijn/een leninge bouen dupperste cornice te makene: maer om versekert te sine van regen/sneeu/en vorst/ so sal bouen alle andere diligentie van noode sijn een welfsel oft plaueytsel te maken wel gesloten ende af hangende om der watten wille/ maer sekerder salt sijn is sulcken solder met loot gedect. Eñ hoe wel dat de goede Architecten dam nerẽ eñ vlien een colomne oft pilaer op een ydel plaetse te setten/tgene datick oock niet en prijse/niettemin om dat ick een sulcken subiect aen dat Porticus Pompei in Roome gesien hebbe/maer nade Dorica gemaect/so heb ick my verstoudt dergelijcken te setten/ofthet yemanden dienen mochte.

.3.

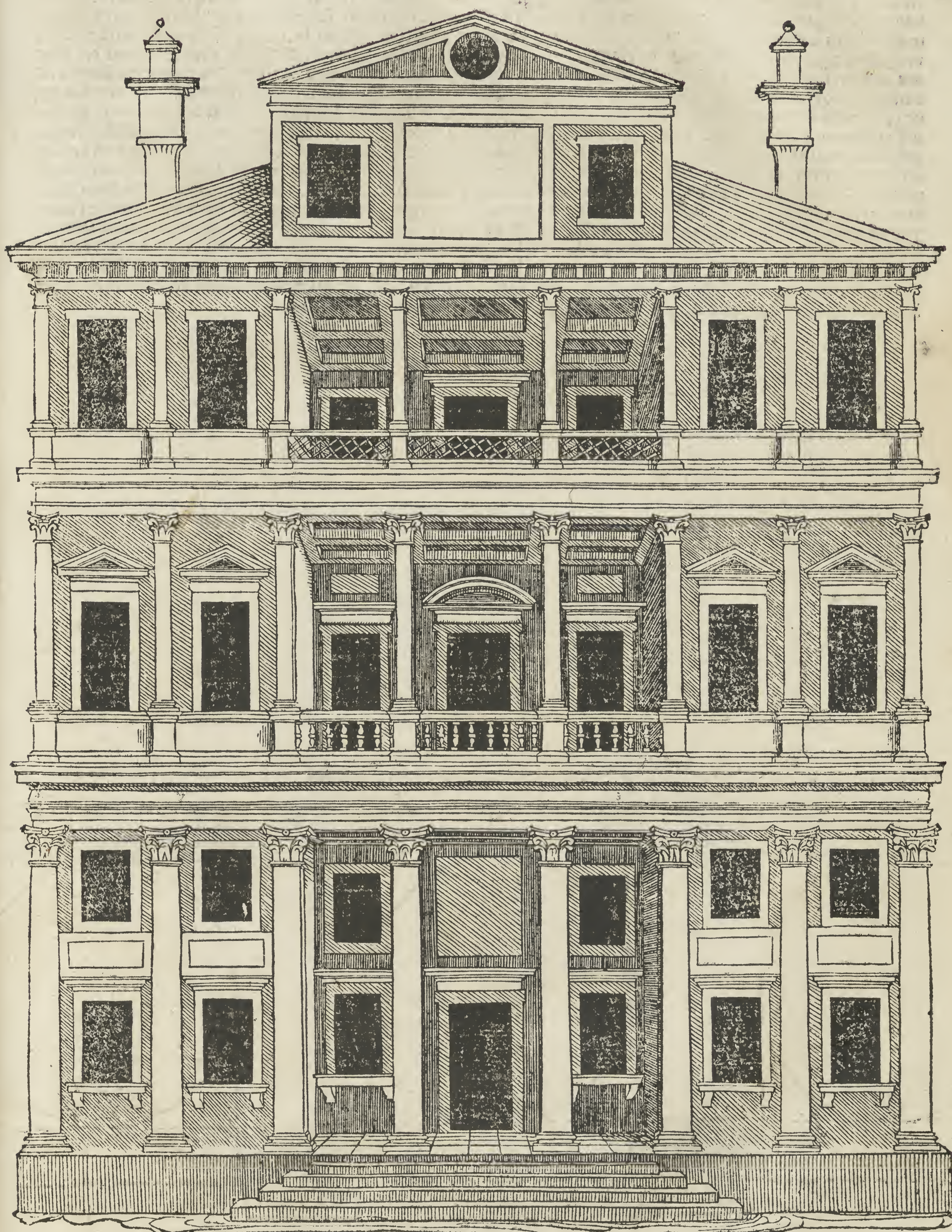
Van de Corinthia.

M dat de Venetianen in huer fabrijken hun seer vermaken inde Corinthia/oock in vel vensters eñ podien ghenoech/ so hebbick hier een geformeert dat ouerulocpende van lichte ende podien is/eñ hebbe oock willen logie bouen logie maken/dewelcke meer commoditeyts inne bringhen dande euersicken eñ leningen/ ende de fabrijke sal meerder presentie hebben / om dat alle die dingen daer tgesichte van binnen op commen mach van meerder satisfactien sijn.

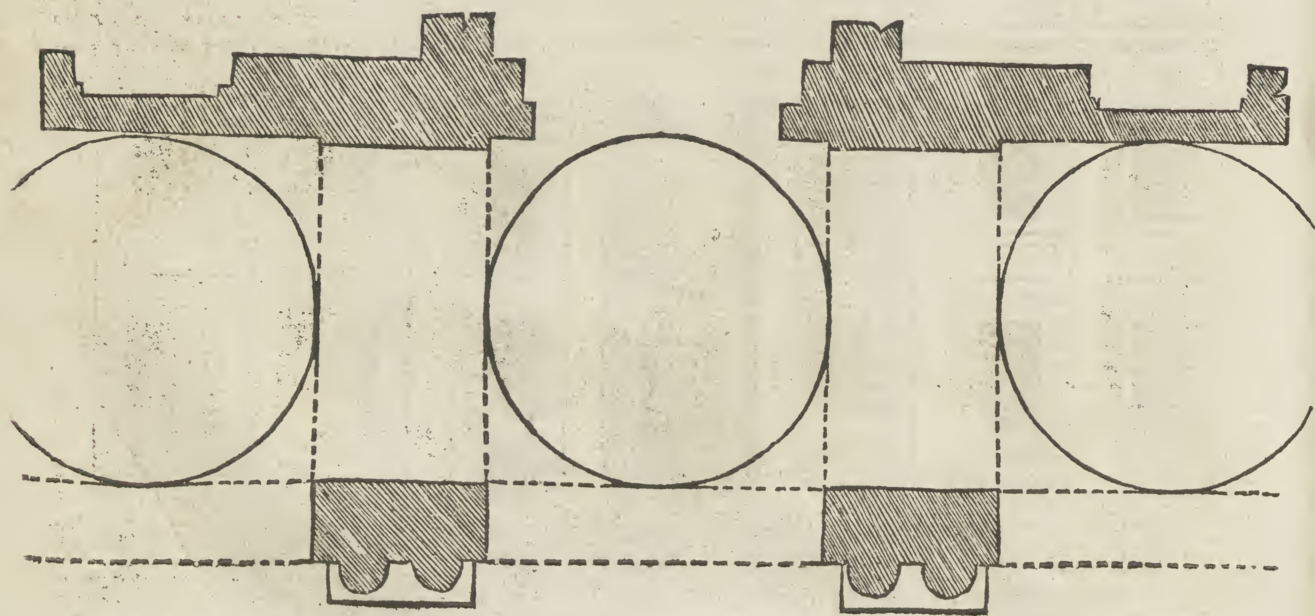
Die Compartitie van deser facien sal sijn/ dat de breedde gedeelt wordde in .xxx. ende een vanden seluen sal de dicte van een colomne sijn : de middelste intercolomnie sal van vieren sijn/maer alle dander van drijen: ende also sullen de .xxx. deelen gedistribueert sijn. De hoochde der colomnen sal van tien deelen en halue sijn met Base eñ Capitel. Darchitrabe phrise ende cornice sy tsamen dat vijfste deel der colomnen hoochden die leden ghedeelt also voer gesept is. De lichten der vensters sijn een colomne eñ een halue wijt al in perpendicule van bouen tot beneden / maer de hoochde vande eerste vensters sy van drij deelen breet ende vier hooge/ ende die daerop staen sullen de hoochde in diagono hebben. De wijdde der dueren sal van twee colomnen sijn/ende de hoochde van vier. Dantipagmentum met supercilie/phrise/eñ cornice/ wordden gedeelt gelijck van dander gesept is / eñ also sal oock de cornice der dueren ghelijx der vensters beneden commen. De tweedde ordine sy leegher dan deerste dat vierde deel : maer de leninge met den Balusters gemaect sijnde van sulcker hoochden als een venster breet is/ so wordde de reste vander hoochden in vijf ghedeelt / een sal voor darchitrake phrise eñ cornice sijn/ende dander viere sullen voer de colomne sijn met base eñ capitelle. De hoochde der vensters sy van twee viercanten/ vande reste der ornamenten wordde gedaen gelijck by dergelijcken gesept is / ende also oock de duere der logien sy gelijck die beneden is. De derdde ordine worde gemindert van der tweeder dat vierde deel / ende elck lidt dergelijcken/ sonder de hoochde van de vensters/ die sal van twee viercanten sijn/eñ meer hooger dan leeger/ om dat de hoochde van selfs mindert. Die eleuatie inden middelt sy inder hoochden oock dat vierdedeel gemindert/ gelijck van den anderen gesept is. Darchitrabe phrise ende cornice sijn van dier hoochden dat vierdedeel. Dat fastigium salmen maken gelijck vanden Tempel der Dorica gesept is/ende resten daer noch ander maten / so salmē altijt keeren tot der eerster regulen. Hier onder en sallick geenen plat ten gront setten / want de perspectiue der logien toonet al claerlijck.

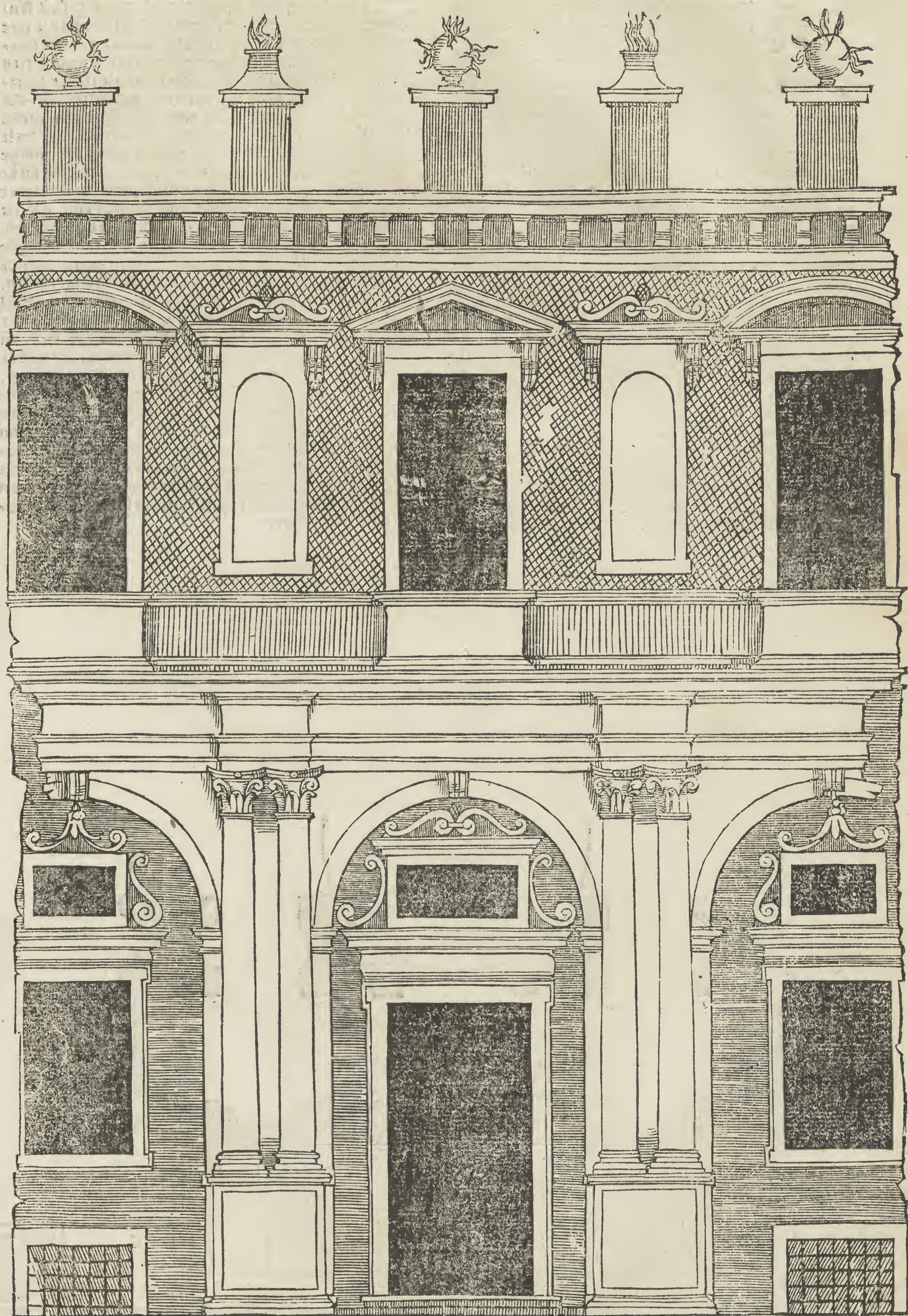

Van de Corinthia.

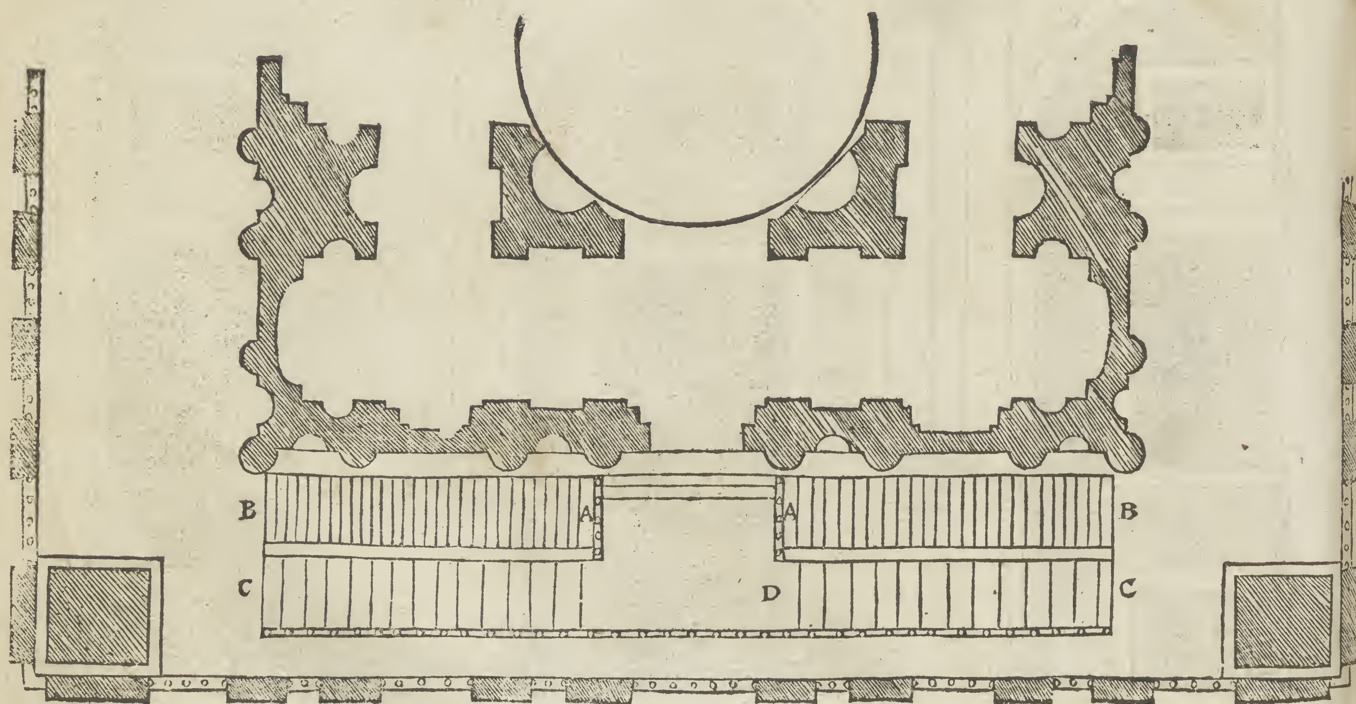
Alſo ick ander reyſen geſeyt hebbe/dat een Architect colomnen genoech ſal hebben/maer ſo cort datſe ſomtijden niet te propooſt commen en ſullen/ten ſi/dat dinduſtrie eñ conſt des Architects ſulcx ſy dat hy hem daer mede behelpen can. De compoſitie van deſer facien ſal ſijn/dat de wijdde eens boechs van dobbel hoochden ſy aende breedde: den pilaer ſy voren breet de helft van ſulcker wijdden: maer van dien pilaer drij deelen en half gemaect/ſo ſal een van dien de dicte van een colomne ſijn: die intercolomnie van een halue colomne: eñ oock ſo vele houden de pilaſters metden boge. De hoochde vanden pedeſtalen ſonder de plinthen onder/ſy gelijck den heelen pilaſtre breet is/ die leden gedeelt gelijck vanden pedeſtale der Corinth. geſeyt is. De hoochde vanden colomnen met baſen ende capitellen ſullen van elf deelen ſijn/ eñ dat en ſal daerom niet valſch ſijn / wantſe hert aen een ſtaen/ eñ meer tot een ornament dan tot onderhoudinge van eenigen gewichte geſedt. De hoochde van architrabe phriſe eñ cornice ſalmen van dat vierdedeel der colomnẽ maken/eñ in perpendicule der colomnen ſullen alle de leden wtheffen / ſonder de corona eñ ſima/ dewelcke willen recht duergaen ſonder croken/ want alſo hebbent die goede Antiquen geuſeert. Deſgelijx oock Bramant een licht der architecturen in onſer eeuwen/heeft een ſulcken huys in Rome a Beluedere gemaect. De wijdde der dueren ſal van vier colomnen dicte ſijn/eñ tweemael ſo hooge. Dantipagment/ſupercilie/eñ phriſe/ſullen alſo gemaect ſijn dat de cornice die den boge onderhoudt/diene bouen de duere eñ oock bouen de venſters / die wijdde der welcker ſal van drij colomnen dicte ſijn/eñ de hoochde van vijf. De tweedde ordine ſy vander eerſter gemindert dat vierdedeel/maer geheel de hoochde gedeelt in ſes/ ſo ſalmen een den podio geuen/ vier ſullen voer de ſpatien der venſters/eñ dander ſal voer darchitrabe phriſe eñ cornice ſijn/gedeelt inder manieren gelijck in dordine vande Compoſita gevonden ſal worden. De wijdden der venſters ſijn in perpendicule aende benedenſte/ eñ de breedden tweemael inder hoochden. Vande reſte der ornamenten alſo vande venſters als vande nicchen/wordde gedaen gelijck aen deſer gelijcke poorte Ionice getoont is / de welcke met meer lieflijckheyts eñ met meerder cieragien gewrocht ſal een werck Corinthie worden. De breedde der nicchen metden pilaſtre ſal in perpendicule der colomnen bouen ſijn/ maer de wijdde daer af in ſeuen gedeelt/ſo ſullen de vijf voer een nicche ſijn/eñ de twee voerde pilaſters: de hoochde ſal van drij breeddẽ ſijn/om datſe verre van tgeſichte ſtaen/waer duere datſe corter ſchijnen. De pilaerkens bouen de Cornice ſijn voer ornament gemaect/eñ oock tot gerief/om vanden ſommigen ſchouwen te makene.

Van de Corinthia.

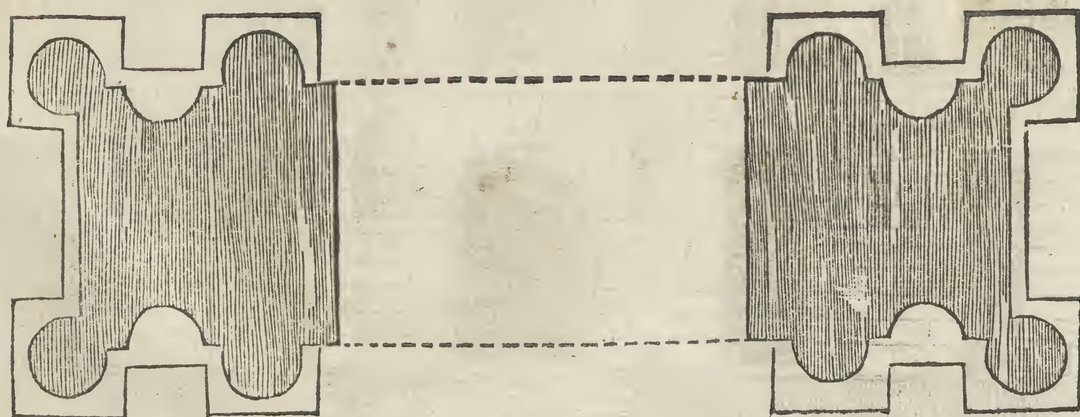
DIngen welckmen na gemeen vsantie maect/ hoe wel datse met allen proportien eñ maten gestelt sijn/ worden wel gepresen/mer nymmermeer verwondert. Maer dingen die ongeuseert sijn/wordense met eeniger redenen gemaect eñ wel geproportioneert/en sullen niet alleen gepresen worden vanden meesten hoop/maer oock verwondert. Daerom dees edificie present welcke eenen heyligen tempel presenteert/salmen eerst van een vast rustijck maken alsomen siet/eñ van sulcker hoochden als totder plaetsen eñ gelegentheyt behoeuen sal/maer dathet niet min hooge en sy dan van twee mans lingden. Op welck platte oft pauiment datmen climmẽ sal/beghinnende vandẽ trap A. staende binnẽ den inganck/eñ climmende tot B. daer sal tplatte sijn waer den tempel een wijde wandelinge met eender leningen rontsom hebben sal. Den welcken tempel sal verheuen staen van aende wandelinge oft pauiment tot bouen de hoochde vanden podio oft leninge noch drij trappen: ende om daer op te commen/salmen van aenden graet C. tot op tplatte D. gaen/ dwelcke sal de hoochde vandẽ podio sijn/met noch een ander leninge dewelcke hooger sijn sal dan de benedenste. Eñ van desen platte tot aen tpaueytsel des tempels sullen de voors drij trappen sijn. De wijdde van deser facien sal in .xxiiij. gedeelt worden/eñ een van dien deelen sal der colom. dicte sijn: de middelste intercolomnie sal vier deelen hebben: die besijden staen daer de venstren commẽ/sullen drij deelen hebben/ eñ daer de nicchen sijn salmen elcken anderhalf deel gheuen/ also sullen de .xxiiij. deelen besteedt sijn. Die selue stilobaten als buten aen tpodium sijn/sullen oock onder de colom. gemaect worden/van welcken pedestalen sal de hoochde sonder de plinthe haerder basen van drij deelen sijn. De hoochde der colomnẽ met basen eñ capitellen sullen van tien deelen en halue sijn. Darchitrabe/phri. eñ corni. sal van tvierdedeel der colom. sijn/also van dandere geseyt is/eñ de leden oock in dier manieren gedeelt. De wijdde der poorten sal drij deelen hebben/eñ de hoochde seuen deelen en half/ dwelcke compt op twee viercanten en half: eñ dit is gedaen om datse duer die distantie compt corter te schijnen aen tgesichte des geens die beneden is. De wijdde der vensters sal een deel en half sijn/ maer haer hoochde sal meer dan twee viercanten sijn om de voors vercortinge. De breedde der nicchen sy van eenen deele/eñ de hoochde van drij breedden om de geseyde redene. De ordine die de fastigie houdt/sy in hoochden gelijck dat pedestal beneden/eñ de cornice tvierdedeel der seluer hoochden: eñ die andere daer den ketel oft dat dack wtheft/sy oock van dier hoochden: dat welcke sal so veel meer dan half ront sijn alst de proiecture der cornicen bedecken sal. Aende vier hoecken des tempels tot grooter vercieringen salmen mogen vier obeliscen maken/de hoochde der welcker (sonder de Scimen) sal gelijx der oogen sijn aen dbeghintsel vande fastigie/eñ de Scimen gelijx den fastigio: de welcke fastigie salmen metder regulen maken die voer byden tempel der Dorica geseyt is. Die deelen onder den tempel sullen voor eenige plaetsen van oratien sijn geheeten Confessionalen/welcke ick genoech in veel plaetsen gesien hebbe onder de hooge altaren.

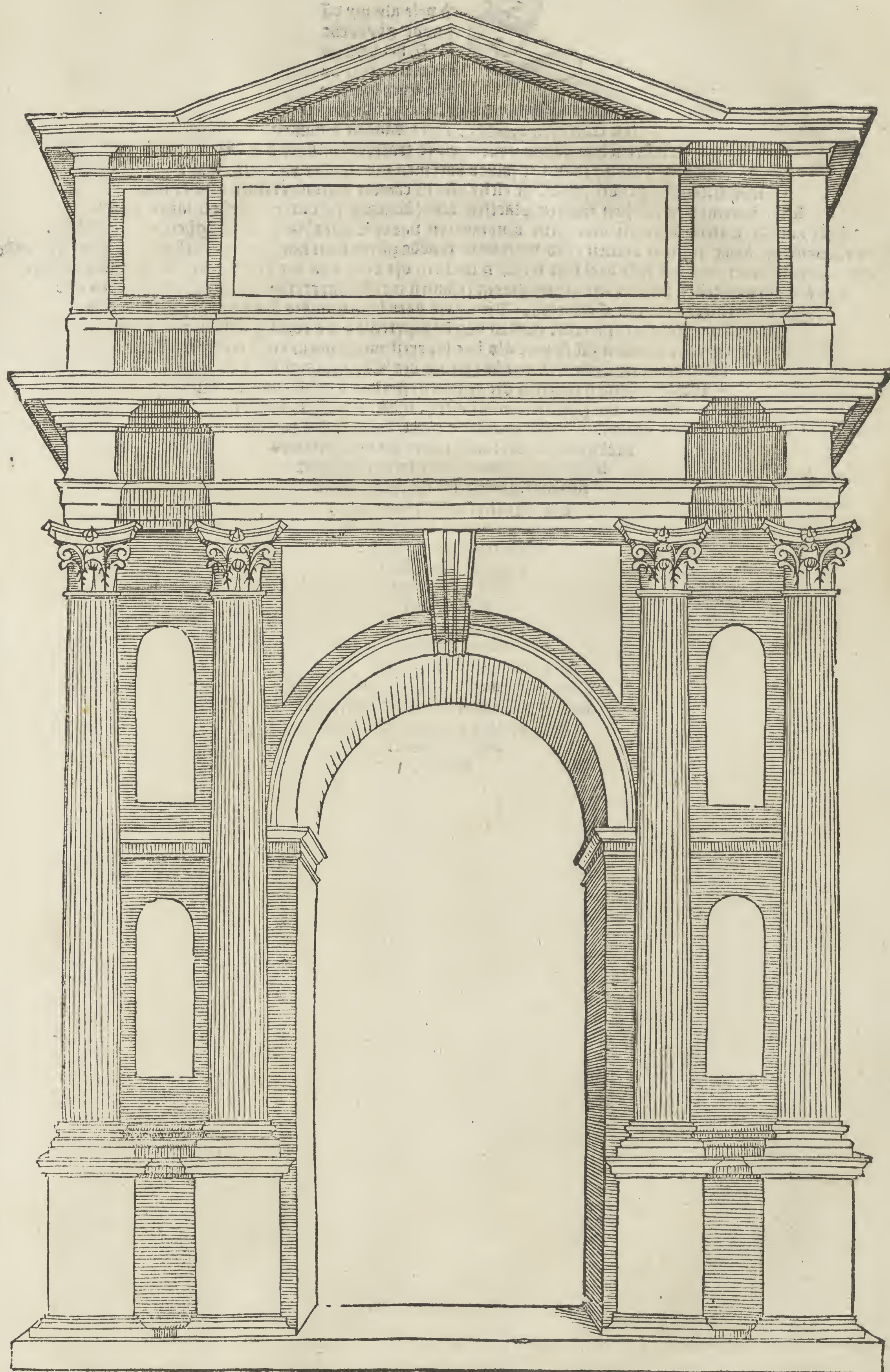

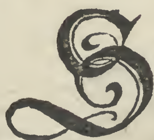
Van de Corinthia.

Hoe wel datmen in onſen tijden geen poorten van triumphen van merber oft ander ſteenen en maect/ niettemin/als eenige groote perſonagie een intree in een ſtadt doet/ſo maectmen hem inde ſchoonſte plaetſen vander ſtadt eenige poorten triumphale verciert in diuerſche manieren van ſchilderijen. Wiltmen daerom eenige Archen nade Corinthia maken/die proportie eñ mate ſal ſijn/dat het licht van twee vierkanten ſy eñ daertoe noch dat ſeſte deel. De dicte der colomnen ſal vander widden des lichts ſijn dat vijfſte deel. De hoochde des pedeſtals ſy van drij colomnen dicte/eñ de hoochde der colomnë ſal van tien deelen en half ſijn. Depiſtilie/ſophore/eñ cornice/ſijn tſamen van tvierdedeel der colom.hoochde. Eñ alſo van onder den boghe tot onder darchitrabe ſal een tolle hangen van twee dicten der colom.hooge/eñ haer minderinge onder ſal opden centre des boechs getrocken worden. Vande particulaer leden/als van pedeſtal/baſe/capitel/architrabe/phriſe/eñ cornice/ ſalmen de voergegeuen regle houden. De breedde des boechs metden pilaſtre ſy van een halue colomne: die intercolomnie ſy van onderhalue colomne. De nicchen ſijn breet een colomne/ ende die hoochde drij om een ſtaende figure in te ſettene. De hoochde der tweeder ordinen ſalmen aldus maken/dat de colomne ſonder pedeſtal tot in dbouenſte der cornicen in drij deelen geſedt worde/ ende een van dien deelen ſal de hoochde ſijn/ maer van dier hoochden dan vier deelen gemaect/een ſal de cornice daer bouen ſijn: de deelinge der ſeluer mach men trecken wten capitelle vande Dorica veranderende de leden. De hoochde der baſen ſtaen verheuen bouen de cornice die dicte van een colomne beneden/ eñ dat is om dat de proiecture der coronen de reſte vander baſen nederwerts verduyſtert. De cornicen ſullen wtheffen alſo ghi inde figure ſiet. De hoochde vanden faſtigio ſalmen maken na eene vanden reglen byde Dorica gegeuen/ eñ deſe preſente figure is eenſdeels gelijckende die tot Anconë ſtaet/maer met grooter reuerentien van ſulcken Architect hebbick de maten in een generale regule gebrocht/opdat een ygelijck ſulcken maten lichtelijck ſoude connen in dwerck bringen.

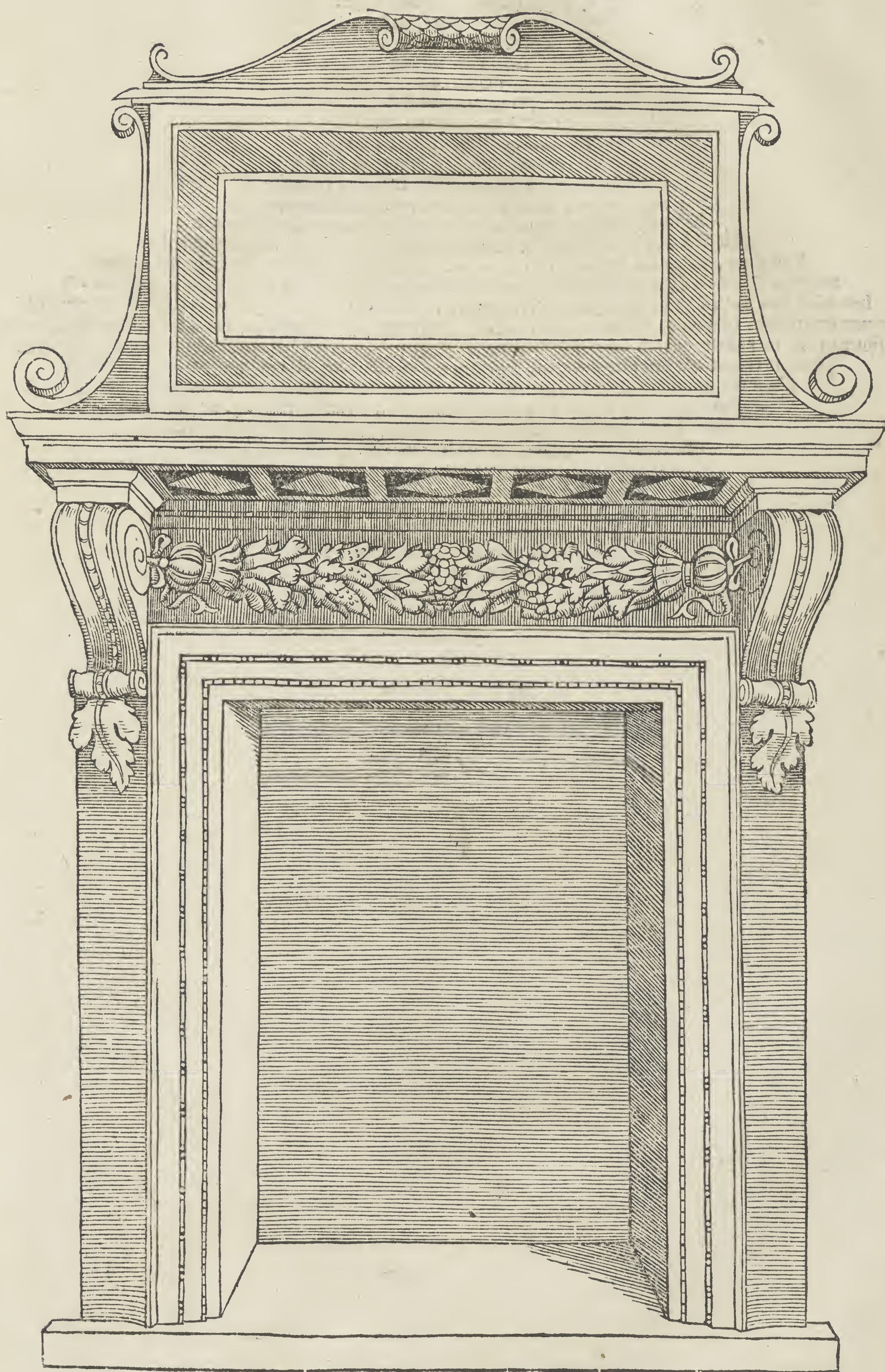

Van de Corinthia.

O vele als my vā noode ghedocht heeft/hebbick ghetracteert van deſe Corinthia/hoewel datmen van veelderleye ornamenten tracteren mochte: maer vanden ornamenten der ſchouwen is nootelijck te tracterene/ duer dat daghelijcx ghebruycken der ſeluer daermen niet ſonder en mach/ want niet alleene in groote/ maer in elcke cleyne camere coſtumeertmen dier te maken/ daermen in ſulcken enghen plaetſen aldusdanighe ſchouwen gheheel inden muer vſeert/ aende welcke datmen diuerſſche ornamenten nae de Corinthia ſoude moghen ghebruycken. Maer ſalmenſe in deſer formen maken/ ſoo wordde de wijdde ghenomen nae gheleghentheyt der plaetſen/ ende den pilaſtre ſalmen van dat ſeſte deel dier wijdden maken/ oft oock van dat achtſte deel ſal twerck gracelijker ſijn: den welcken pilaſtre oft antipagment (tſamen met die ſupercilie) ſal ghedeelt wordden ghelijck de architrabe vande Corinthia. Die phriſe daer bouen midts dat daer in gheſneden is ſalmen dat vierdedeel meerder maken dan de ſupercilie. De cornice tſamen met de capitellen der mutilen ſal ſo vele als dat ſupercilium houden/ ende die ſelue ghedeelt in drijen/ ghelijck vande cornice der Corinthia gheſeyt is. Die breedde vanden mutilen oft ancones (ſoo wij ſegghen willen) ſal bouen ſijn ghelijck den pilaſtre: maer beneden/ dwelcke tot onder aende openheyt raect/ ſullenſe dat vierde deel ſmalder ſijn: ende onder wt hangen twee bladeren/alſoomen inde teekeninge ſiet welcker proiecture ſal inden wille des Architects ſijn. Van dat ornament bouen de cornice te maken oft niet te makē daer en is niet veel aen ghelegen/ oock en ſal deſe inuentie niet alleen dienen tot een ſchouwe te vercieren/ maer oock voer een duere/oft ander dinghen machſe ghebruyct worden/ eñ de frontiſpice ſal daer op wel voeghen/alſmenſe voer een duere beſicht.

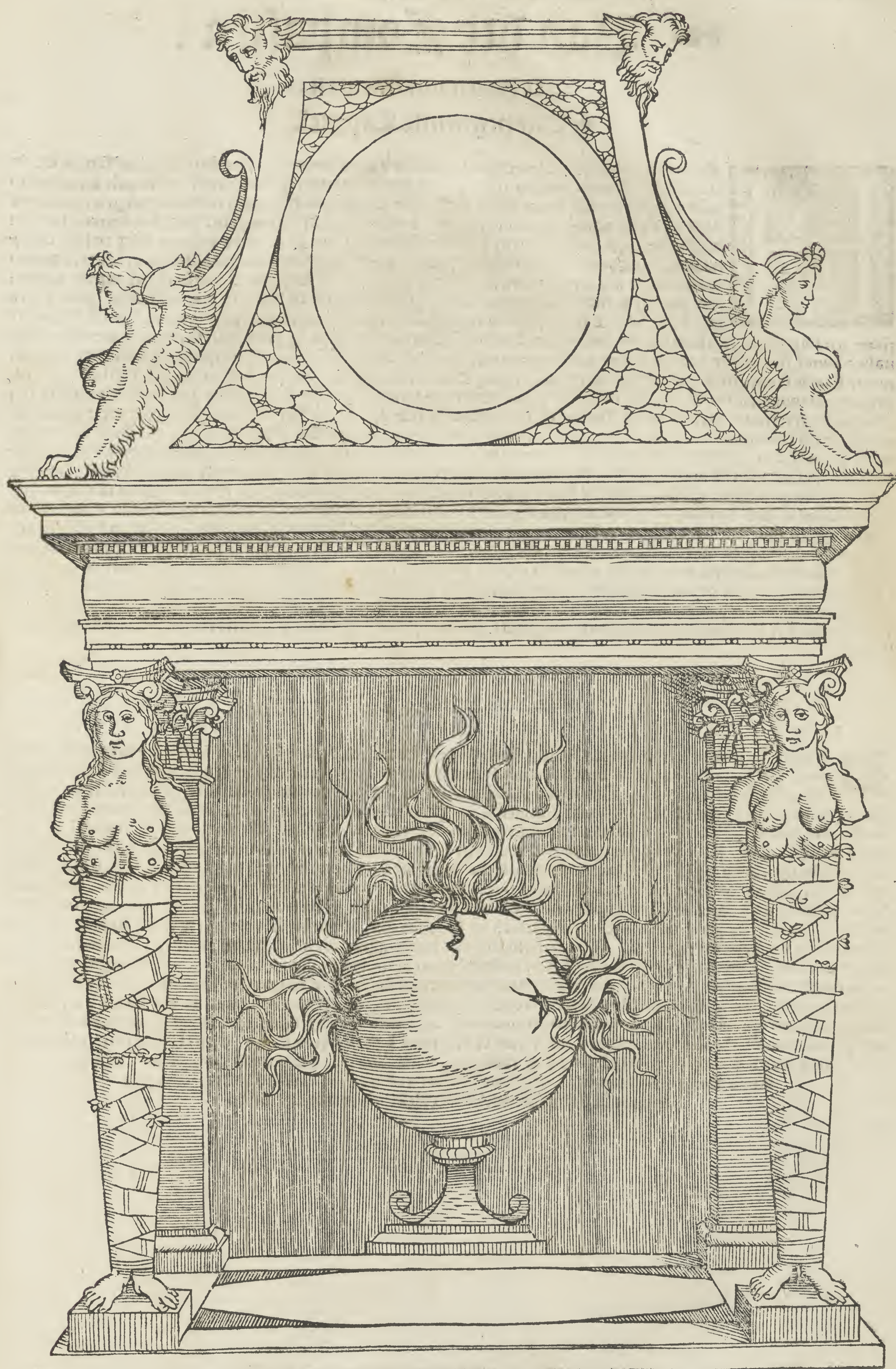
Van de Corinthia.

IN een ſale oft groote camere behoeft oock een groote ſchouwe oft heertſtede geproportioneert na de ſtantie / der welcker behoeft groote openheyt / daerom / ſal men daer willen maken die Modiglionen ſufficient tot ſulcken ouerſpronck / die ſullen twee plaetſen ter ſijden beſlaen : maer in ſulckē ſubiect verſta ick een platte colomne te makene / ende voer die een ronde colomne / verſcheyden van dander in ſulcker manieren / dat tuſſchen beyde de colomnen plaetſe blijue / ende in deſer manieren ſalt gherief ende vercieringhe by bringhen. Ende om dat / alſo ick in dbeghintſel van dit Capittel gheſeydt hebbe / die maniere Corinthie haren oorſpronck heeft van eender Maghet der ſeluer ſtadt Corinthia / ſo heb ickſe hier willen in voeghen voer een colomne. Die hoochde ende breedde der openheyt gheſedt ſijnde nae de plaetſe / ſo wordde die hoochde in neghen deelen ghemeten / ende een van dien deelen ſal voer thooſt ſijn van dvt meyſken / voorts die gheheele figuere gheformeert ende ghebondelt / alſoomen ſiet / ſoo ſal de platte colomne oft den pilaer ſoo wij ſegghen willen / van der ſeluer proportien ſijn / obſeruerende die voerghegeuen maten. Op die colomme wordde Darchitrabe / Phriſe / ende Cornice gheſedt / welcker hoochde tſamen ſy van dat vierde deel der colomnen lingde / ghedeelt nae de voerghegheuen regle. Vander Cornicen opwaerts / nade plaetſe ende haer hoochde machmenſe vercieren op deſe maniere hier ghetoont. Ende wie twijfelt dat ſomtijts deſe inuentie niet dienen en ſoude tot een duere / makende ſulcke colomne teghen den muer / ende aldermeeſt voer de poorte oft duere van eenen hof / oft plaetſe van triumphen / ende dyer gelücke

❧

¶ Hier eyndet de Corinthia / ende beghint die Composita.

Van die Composita,

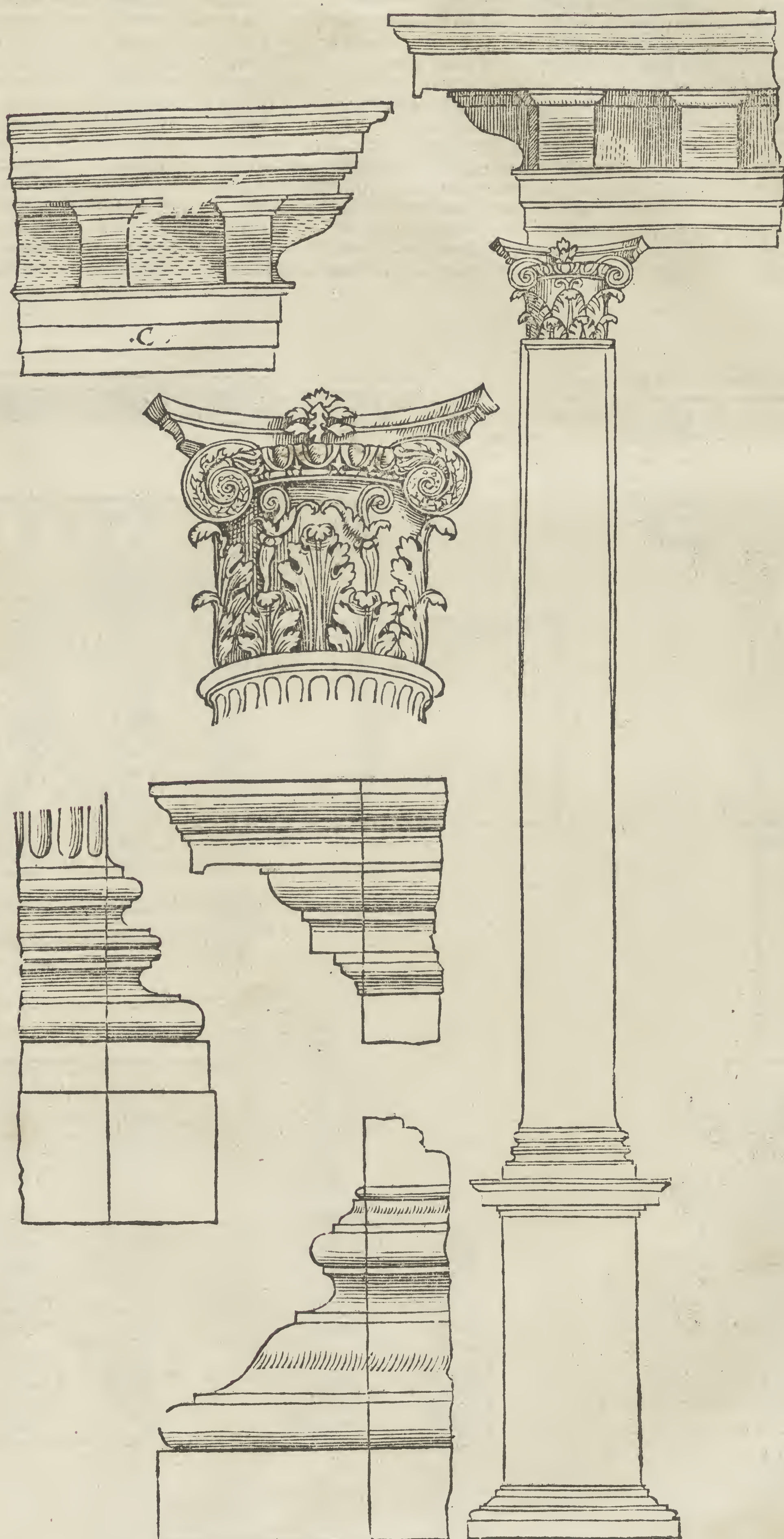
Met haren ornamenten.

Dat neghenste Capittel.

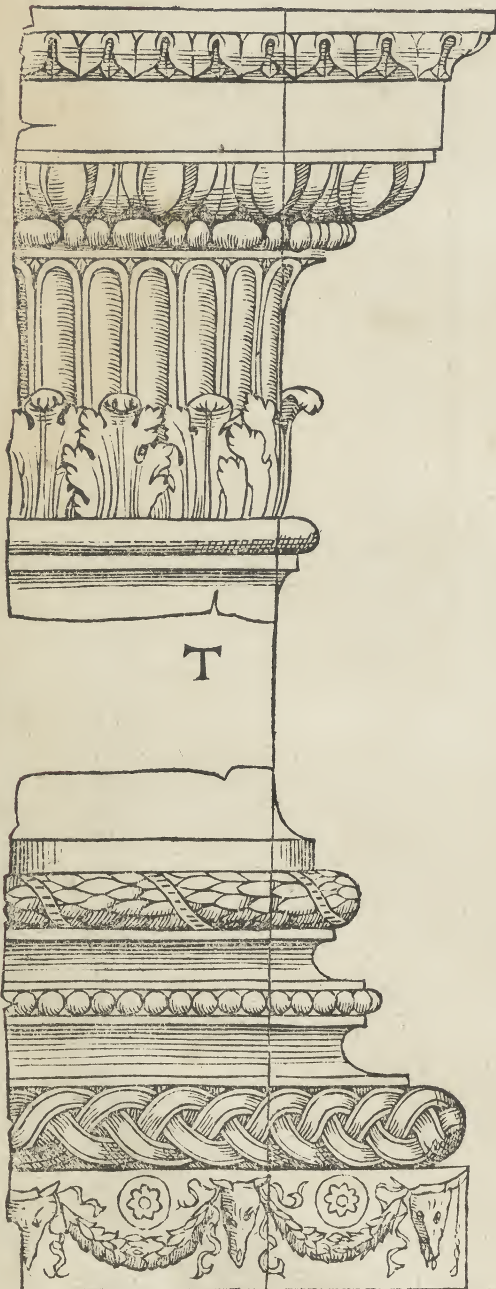
Oe wel dat Vitruuius leert vier manieren van colommen te sine/dats Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Thuscana/ geuende hier bycans vander Architecturen deerste eñ simpele ornamentē/ so hebick niettemin aende voers viere/eene (bicans) vijfste maniere willen voegen/ gemengt vande simpele voers/ ghemoueert duer dauctoriteyt der Roomscher wercken diemen metden oogen siet. Eñ inder waerheyt de voersichticheit des Architects behoort sulcx te sine/dathy na dathet behoeuen sal/menichwerf vande voers simpelheit een menghinge behoort te makē/ aensiende de nature eñ tsubiect. Eñ noch daer toe sal somtijts Darchitect/tot wiens oordeel veel diuersche subiecten commē sullen/geabandoneert eñ verlaten worden vandē raden Vitruuij / de welcke en heues niet al connē ouergrijpen : waerduer dathy benaut sijn sal de hant te slane aen sijn eygen goetdunckē. Jck meyne om dat Vitruuius na mijn aduijs in geen plaetse en roert van dese Composita/vandē sommigen Latina geseyt/andere noemense Jtalica : Diewelcke doude Romeynen/byauonturē niet mogende bouen dinuentie der Griecken gaen vinders der Dorica tot insettinge des mans/eñ vander Jonica na dexempel der matronen/eñ der Corinthia nemende forme vanden maechdē/ maecten dan vanden Jonico eñ Corinthio een compositie/settende de volute vande Jonica metden echino in tcapitel Corinthio. Eñ dese hebbense meer gebesicht aende Archi triumphale/dan aen ander dingen : eñ dit dedense met seer goeder voersichticheyt/ om datse triumpherende van alle dien landen vanden welckē dese wercken haren oorspronck gehadt hebben/so mochtense wel na huer belieuen/ gelijck ouerste van hunlieden/dese vindinge tsamen setten/gelijck sij aende groote fabrijke van Troomsche Coliseo gedaen hebben. Eñ daer ghesedt hebbende die drij ordinen deen op dander/als Dorico Jonico eñ Corinthio/ hebbē bouen al dese Composita gesedt/die van yegelijck so genoempt is/hoe wel so veel alsmen siet/de Capitellē bycans Corinth. sijn : maer een schoon iudicie (na mijn duncken) was dat/hebbende dees ordine gesedt in dalderhoochste deel vandē Coliseo/dwelck seer veruert vander oogen des opsienders/ so soudmen ghesien hebben/haddense van den Jonico eñ Corinthio darchitrabe phrise eñ cornice bouen de colom. gesedt/dat sulcken werck duer de lange distantie soude ermelick gecommē hebben : maer settende de mutilen inde phrise/die maecten dwerck rijcke/ eñ thalp der proiecturē vande corone/daertoe dedet noch dit ander effect/dats/dat darchitrabe phrise eñ cornice schenen een cornice alleen te sine duer de modiglions inde phrise gesedt/also datse groodte presenteerde obseruerende haer proportie.

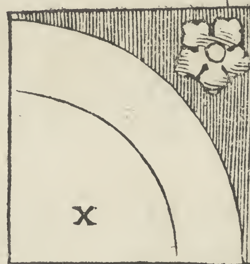
De hoochde van deser Composita sal met base eñ capitel van tien deelen sijn: haer basis sy vande helft der colomnē dicten : eñ men salse Corinthia maken metde maten byde Corinthia gegeuen. Eñ dese sietmen noch inde poorten triumphal van Tito eñ Vespasiano in Rome. De Colommen machmen gecanelleert gelijck de Jonica maken/ oock somtijden ghelijck de Corinthia / na goet belieuen des Architects. Tcapitel machmen maken metden Reglen der Corinthia/ makende de voluten wat grooter dan de caulicoli Corinth. dwelcke capitel sietmen inden voors boge/eñ is hier besijden ghetoont. Darchitrabe phrise eñ cornice/salse verre van tghesichte staen/so sal darchitrabe hooch sijn gelijck de colomne bouē dick is. De phrise daer de mutilen in sijn/worde vander seluer hoochden : de cimatie vandē mutilen sal van tseste deel sijn : de proiecture vandē mutilen sy gelijck de hoochde. De hoochde der coronen met haren cimatio houde so vele als darchitrabe / eñ die gedeelt in twee/so sal deen de corone sijn/eñ dander de cimatie : de proiecture daer af sal ghelijck de hoochde sijn. Ende dit is voer een gemeen Regule/ hoe wel datmen inde nauolgende figure C. de leden eñ maten siet vande ghene die aen tcoliseo voers is : eñ want dees colomne de teederste van allen is/soe behoeft haer pedestal gracelijker te sine dan alle dandere/ achteruolgende de ghemeen Regle : de hoochde daer af sal een dobbel breedde sijn/te weten tplatte/eñ van dier hoochden sullen acht deelen gemaect worden/een vanden welcken salmen der basen geuen/oock so veel totder Sima. Maer vande particulaer leden machmen dexempelen hier besijden nemen/dewelcke al tsamen sijn gepropoortioneert nade pedestalen vandē bouen genoemden boghe van triumph. Eñ also sijnde de colomme van tien deelen / dat pedestal sal in hem seluen oock tien deelen sijn ghepropoortioneert na de colomne. Ende hoe wel datmen alle pedestalen in perpendicule maect/nochtans in Athenen een dalder oudtste stadt sijnder sommige wat ghemindert in dbouenste deel/dat welcke ick niet en blamere.

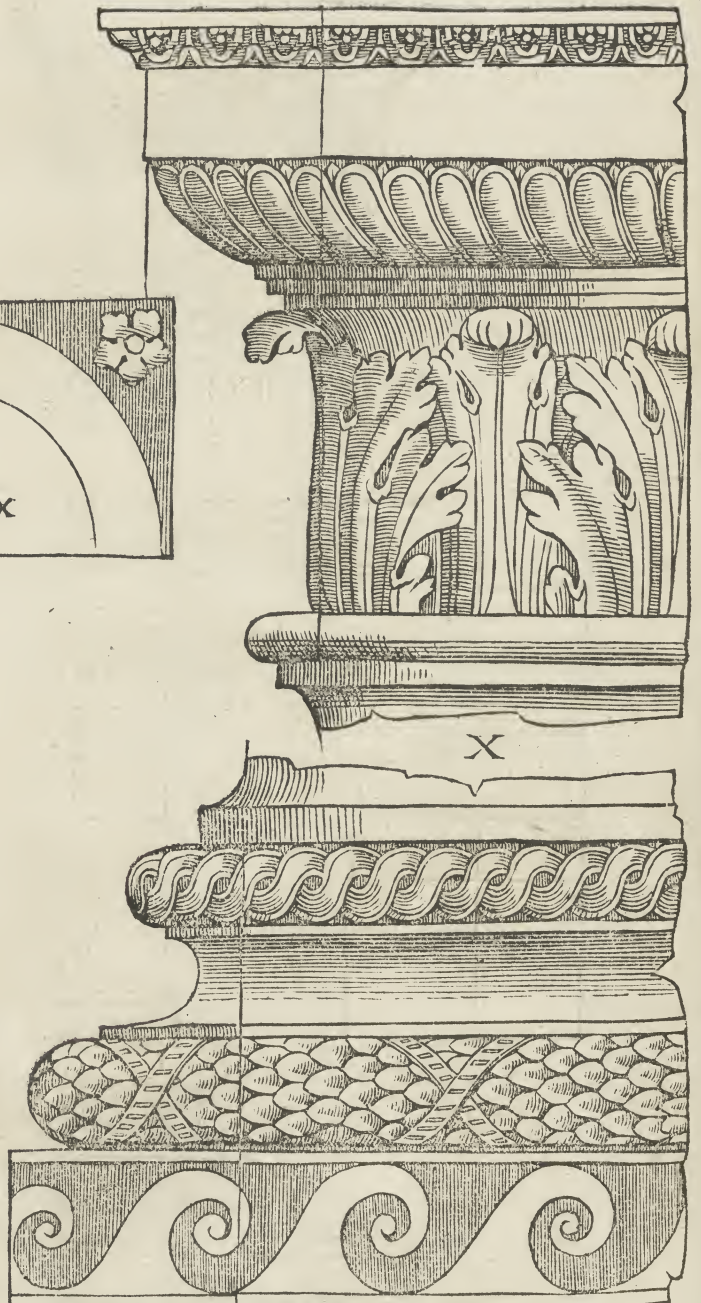

.C.

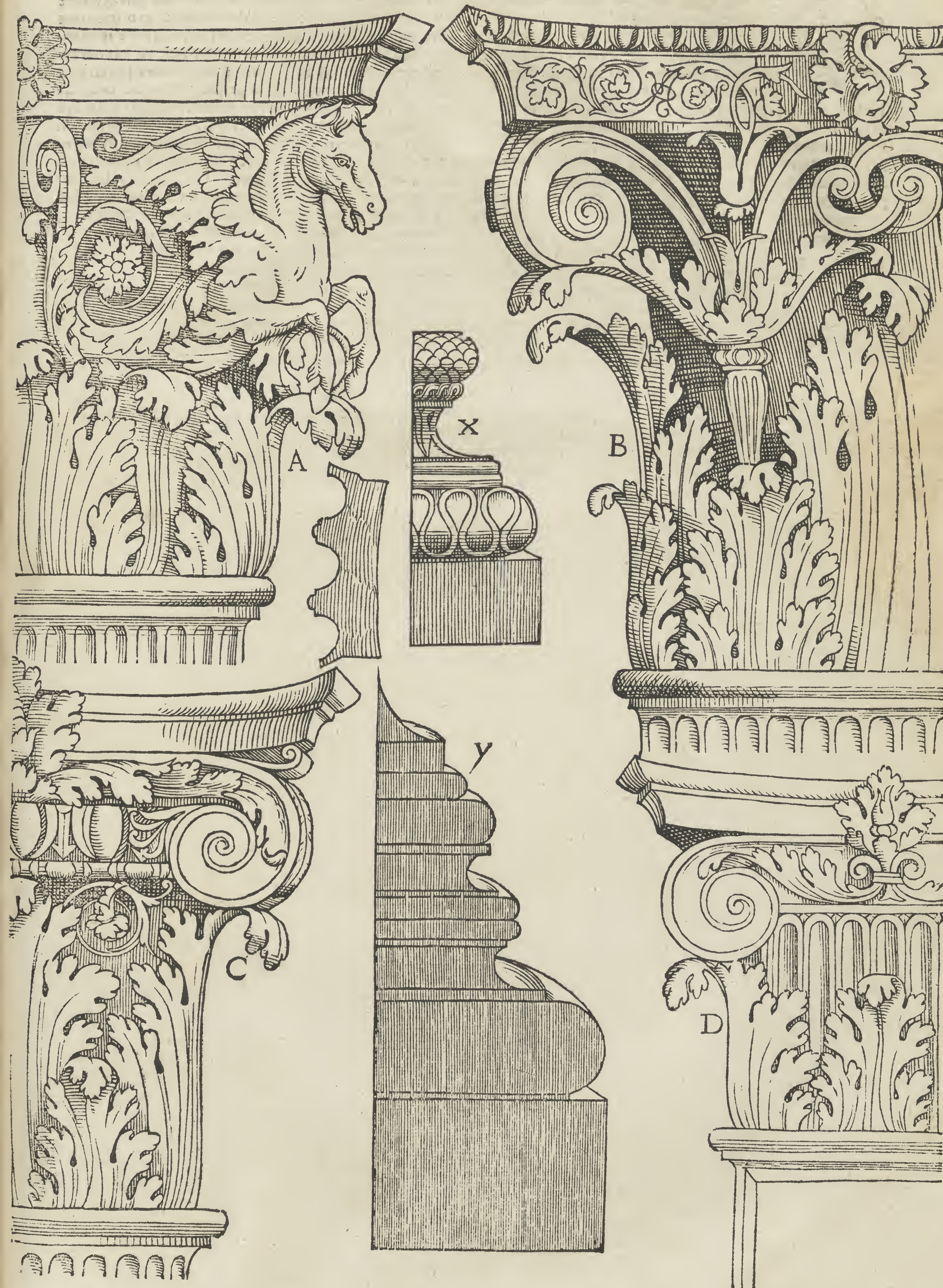
Van de Composita.

OM dat Dantiquen diuersche menghingen gemaect hebbẽ/so en willick niet helen vandẽ alder bekentstẽ eñ voegelijxsten/c dat Darchitect van dyen wtlesen mach na sinen goetduncken die hy behoeuen mach. Dat capitel hierouder geteckent T. is gecõponeert vande Dorica/Jonica/eñ Corinth. Dabacus eñ cimatie is Doricum: Dechine eñ stryen sijn Jonice: Dastragali eñ bladeren sijn Corinth. Desgelijx de basis mids de twee thoren is Dorica/mer duer de twee scotien eñ dastragal/oock duerde lieflike cieraten betoonense Corinth. welcke dingen sijn *in Tresteuere* in Rome. Tcapitel X. tschelijx de base sijn van twee spetien/dorica eñ corinthia. Dabacus des capitels (eñ oock de base) is dorica/ maer de base duer de lieflickheyt des werx machmen corinthia noemen/eñ also sijn de bladeren des capitels vanden corinth. Maer want dabacus viercant is/eñ alle dander leden ront/so salmen inde vier hoecken onder dabacus de roosen snijden/ghelijck ghi hier onder siet. Tcapitel A. met dat monstre peert in plaetse van cauliculen/machmen Composita heeten/eñ is aende *Basilica del foro transitorio*: de strijen vande colom. sijn diuersch van dandere/gelyckmen daer besijden siet byde A. De base X. is Composita/eñ is binnen Rome. Tcapitel is enckel Corinth. eñ is totden drij colom. besijden tcoliseo. Dat capitel C. is Composita van Jonico eñ Corinth. aen een Arco triumphale in Veronen. Tcapitel D is aenden seluen boge aen sommige platte colom. De base Y is Composita mids dastragalus/welck op dat bouenste thorus staet/eñ is Antijck in Rome.

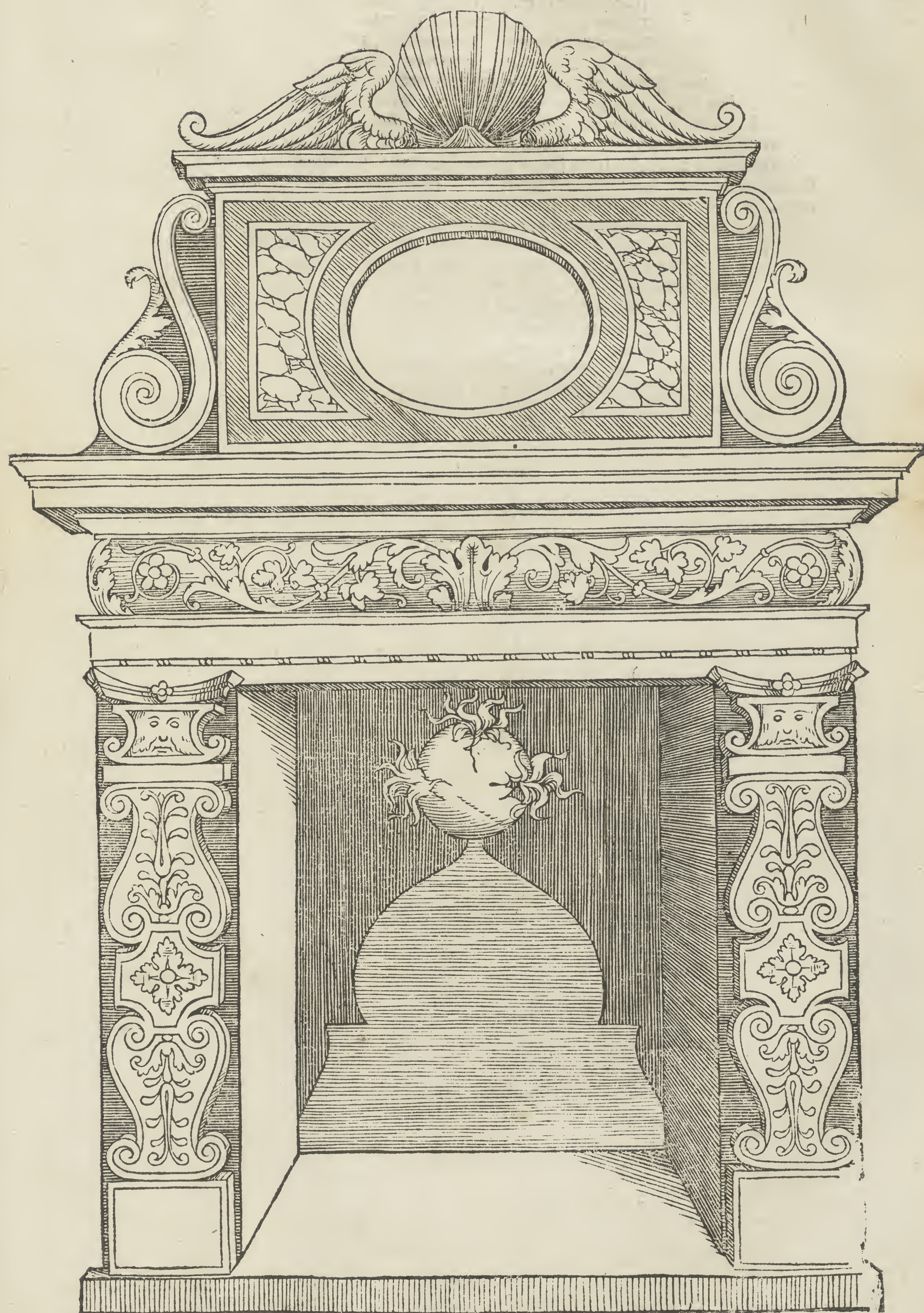

A
X
B
Y
C
D

Van de Composita.

VAn dese Composita en sietmen niet veel Edificien dan Archi triumphali/ ende daertoe sijn den mee sten hoop gemaect van stucken / genomen van anderen Edificien ; nittemin/hebbende een generale Regule daer af gegeuen / so en sallick geen ander inuentien der Edificien van sulcken spetie maken/ want die voersienige Architect/ na dathet van noode sijn sal/mach hem behelpen met die gepasseer- de inuentien/veranderende die in Composita . Maer om dat ick van elcker ordinen twee sorten van schouwen toonen wille/deene binnen den muer/eñ dander buyten . Dese presente schouwe de welc- ke behoort heel inden muer te stane/ wiltmense in een cleyn plaetse maken/haer hoochde sal aende schouderen des mans commen/ op dathet gesichte ende oogen niet geoffenceert en worden vanden viere . Eñ de wijdde sal na den eysch vander plaetsen sijn. De hoochde tot onder darchitrabe worde in vieren gedeelt /eñ een sal dantipagmentum oft den pilastre breet sijn/ gewrocht in manieren gelijckmen siet geteekent . Ende in dese Composite (midts datse vrijer is dan de andere) hebbick desen pilastre seer diuersch vanden anderen gemaect/nemende nochtans een deel de- ser inuentien van eenen Antijxen stoel die tot S.Jans te lateranen is in Rome . Darchitrabe sal van de helft der breedden des pilasters sijn : haer cimatie van dat seste deel : de reste salmen in seuen deelen / ende de drij sal- men der eerster fascien gheuen/ de vier der tweedder. Dastragalus salmen van een half deel maken genomen tusschen beyde de fascien . De phrise / om datse gesneden is / salmen dat vierdedeel hooger maken dan darchitrabe : de cornice houde de hoochde van darchitrabe / ende men salder seuen deelen af maken / de twee salmen der cimatien onder de co- rone geuen/ ander twee salmen der coronen geuen/ ende noch een voer de cimatie der seluer : de twee restende sijn voerde scima. Ende de proiecture van als/sy ghelijck de hoochde. Maer ist dat men den pilastre van dat seste deel sijnder hoochden maect/ende dander leden na aduenant ghemin dert/so salt veel gracelijcker commen/eñ aldermeest als dwerck van cleynder formen is . De ornamenten bo uen de Cornice machmen maken oft niet / nae den wille des werck- mans.

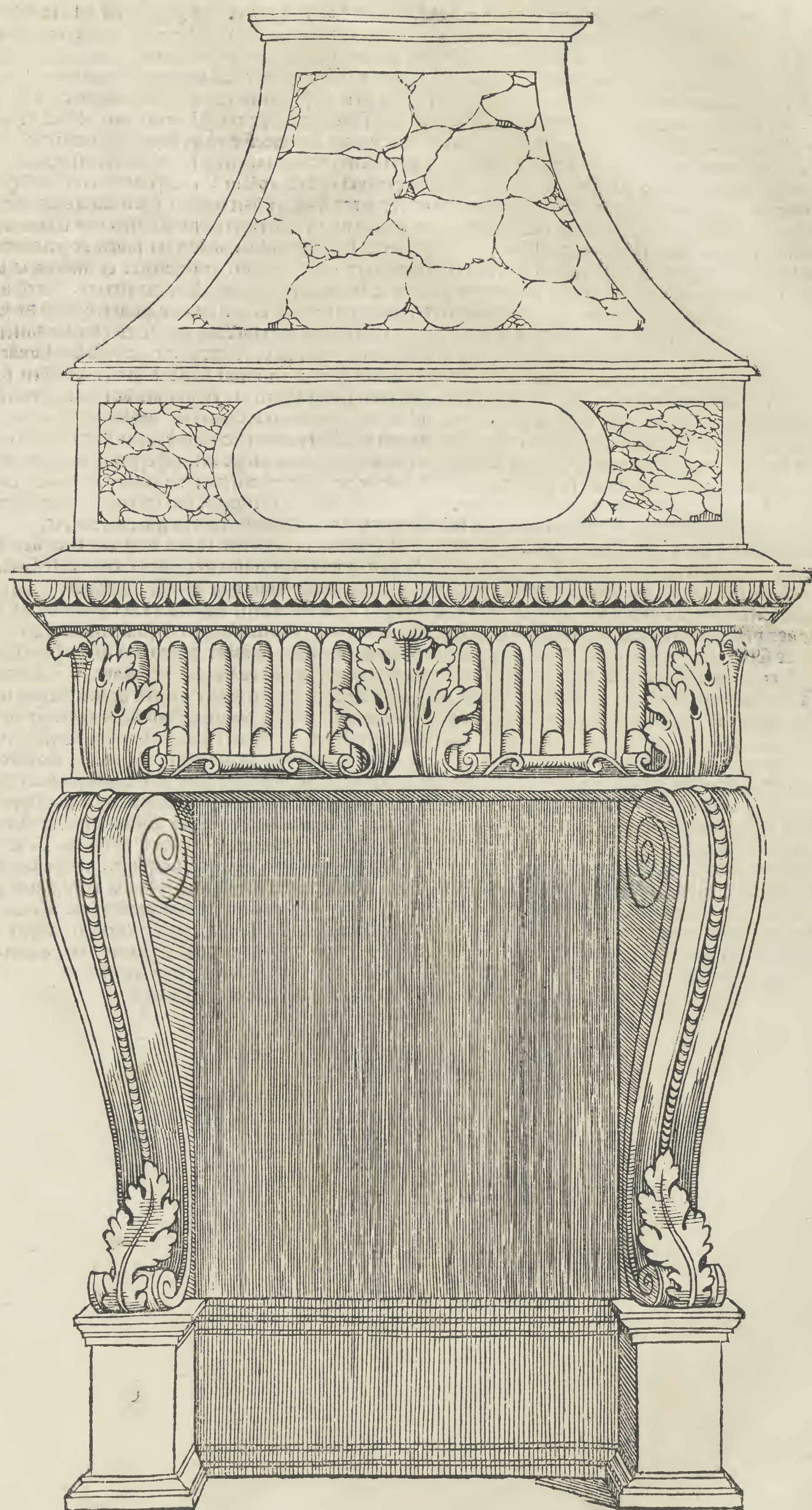

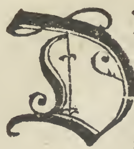
C

Van de Composita.

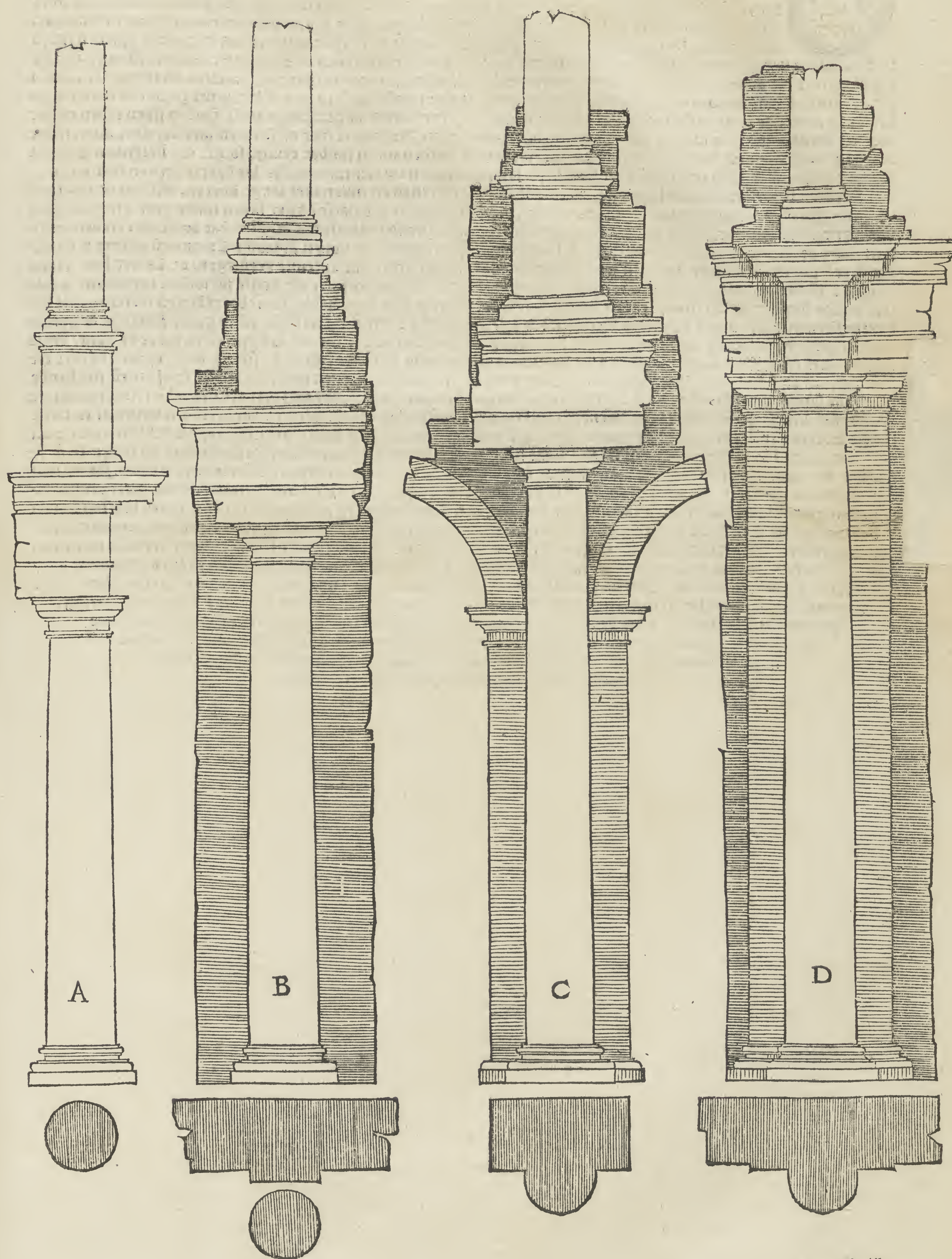
ANdere oznamenten van schouwen souden men moghen maken van dese Composita/eñ in diuersche formen / midts dat dese licentieuser is dan dander manieren van bouwene: Ende tot een veranderinghe van dander formen/salmen dese tegenwoerdighe oock moghen maken met deser Regulen : Dat wesende de hoochde van de Architrabe ghelijck een man van goeder staturen / salmen die selue hoochde in achten deelen / ende een van desen sal voer de breedde der Modiglions sijn oft Kollen/ oft soomense noemen wilt. Vitruuius noempt se Prothyrides De hoochde des Piedestals sy ghelijck oft ware om op te sittene . De ordine bouen de Modiglions/de welcke gheen Regule met allen en houdt/sal twee deelen en halue vander breedden des Modiglions sijn . Ende om dat alsoo ick gesept hebbe / dese maniere buyten regle gaet/so sullen de bladeren / ende ander leden/ inden wille des Architects sijn. Men soude oock bouen de Modiglions die Dorica / ende de Jonica / oock somtijden de Corinthia moghen setten/met de Regulen inden beghintselen ghegeuen. En op dat de kele die den roock ontfangt ruymer sy/so machmen haer die cleyne ordine bouen maken de welcke haer compt schoonder forme te geuen dan die gheuseerde die in piramide/oft scherp op gaet.

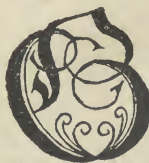
Van vierderley Simmetrie.

Ie Architect behooꝛt groote iudicie te hebbẽ/omde diuerſcheit der compoſitiẽ eñ oꝛnamentẽ van Edificien/ mids datter ſommige plaetſen inde architecture ſijn/aende welcke mogen bycans ſeker Reglen gegeuen woꝛdẽ: want ten ſijn geen accidentẽ die incõmen buten onſer opinien/ dan alle dage ſietmen ſommige colom. die met haren verſcheydẽ poſitien toonẽ in hẽ seluẽ verſcheidẽ maten/na dat de plaetſen ſijn daerſe ſtaen. Deſe veranderingẽ geeftmẽ den edificien in een van vier manierẽ/ dats ſettende die colom. bycans in een inſule ſonder eenigen geſelle tot hulpe ter ſijden oft van achter/eñ deſe ſekerlijck dꝛagen groot gewichte/eñ inder hoochdẽ en gaenſe niet bouen die vooꝛſ Regle: dexempel van deſer is inde eerſte colom. A. Mer voechtmenſe aenden muer (nochtans heel ront) vanden welckẽ onderhoudẽ eñ geholpen ſijnde/ machmenſe bouẽ de voerſ noch een dicte hooger maken/ dexempel is inde colom B. Oft oock treckende die alleen twee derdendeelen buten den muer/mochte noch een dicte oft meer hooger dan dadder gaen/midts datmen dier gelijcken in ſommigen edificien ſiet climmẽ tot negen dicten en halue/eñ aldermeeſt int Coliſeo van Rome in doꝛdine der Doꝛica/alſo getoont woꝛt inde derde colom. C. Maer meer ſijnſe geholpen als ſij ter ſyden de pilaſters hebbẽ/ de welcke dꝛagende al tgewichte/geuen den Architect cõmoditeyt om de colom. gracelijcker te maken/ia oock van ſulcker teederheit/datſe bat mogen geſeyt woꝛden de plaetſe te houden tot cieraet dan tot ſtercte. Noch machmen een colom. twee derdendeelen wten muer trecken/eñ ſetten ouer elcke ſyde eenen haluen pilaer/dewelcke ſullen der colom. ſo helpen datmenſe noch een dicte heffen mach. Eñ in deſen val/darchitrabe/phꝛiſe/eñ coꝛnice/ſullen mogen wtheffen opde ronde colom. al waerſe oock plat/ om dat die halue pilaren darchitrab.⁊c. opde ſijden houden ſullen: maer op een colom. alleen iſt viticus ſulcken werck wtſpꝛingende te maken/want dander deelen beſijden ſouden geabandoneert ſijn ſonder eenige hulpe: dexempel vã deſen ſietmen inde colom. D. Maer als de colom. eenich gewicht te tonderhouden hebben ſonder eens anders helpe/ ende ſullen bequame intercolomnien hebben/en ſal niet gheooꝛloft ſijn buyten de terminen te gane: Ja hebbenſe oꝛdine bouen oꝛdine te onderhouden/redene ſalt ſijn datmenſe vꝛomer make/op dat dwerck gedueriger ſy. Ende al iſt dathet pedeſtal groote hulpe int opheffen der colom. is/ nietteemin waren de colom. hooch ghenoech/ſo ſoudick pꝛijſen datſe de pedeſtalen ontſleghen waren/biſonder inde benedenſte oꝛdine. Maer van de tweede ende derde oꝛdine mids redene der podien/oock om de colom. te verheffen dienen die pedeſtalen: ende dit hebben doude Romeinen inde Theatren ende Amphiteatren gheobſerueert.

Maer vande poſitie der colom. bouen colom. ſijn diuerſche redenen. De eerſte is dat de pꝛoiecture des pedeſtals vande bouen ghesette colom. niet vooꝛder wtgaen en ſoude dan de dicte der onderſter colom. ende deſe ſoude een alder ſekerſte redene ſijn: maer om dat de tweede oꝛdine ſeer verminderen ſoude van deerſte/ en ſouder geen ander oꝛdine meer op dienen mids der grooter nauolgender minderingen. Ander redene ende meer tot pꝛopooſt ſal deſe ſijn/ dathet platte des pedeſtals behooꝛt ten minſten in perpendicule vander colom. beneden te ſine/ende bouen dien pedeſtale de colom. te ſetten ghemindert tvierdedeel vande ghene die onder ſtaet ſo inder dicten als inder hoochden: alſo ouercompt deſe regle met dier van Vitruuius int Theatrum/welcker figuere is bouen die colom. A. Eñ wiltmen de colom. niet ſo ſeer minderẽ/ſo ſalmẽ de bouenſte colom. int onderſte deel mogen makẽ gelijck de benedenſte int bouenſte deel dick is. Maer in deſen val ſal tplatte oft maſſijf des pedeſtals bꝛeeder commen dan de benedenſte colom. onder dick is/niettemin die van dat Theatrũ Marcelli doen ſulcken effect: dexempel hieraf ſietmen bouẽ de colom. B. Eñ deſe dꝛij redenen ſijn pꝛoeuelijck genoech. Mer Dantique Romeynẽ inde groote fabꝛijke vandẽ Coliſeo maectẽ die colom. Jonica/Coꝛinthia/eñ Compoſita/alle van eender dicten/eñ die Doꝛica onder alle dandere/maectẽſe dicker ontrent twintichſte deel. Eñ dit (na mijn dunckẽ) maectenſe met goeden rade/want hadtmen alle de colom. tvierde deel gemindert deen bouen dander/de leſte ſoude in ſulcke groote fabꝛijke/mids langer diſtantien/ſeer cleyn geſchenen hebbẽ/dwelcke ſietmen nu wel coꝛreſponderẽ duerde hoochde: tbewijs hieraf is bouen de colom. C. Eñ gelijck de colom. bouen de colom. D. minder is dan die beneden ſtaet dat vierdedeel/om dat/heeftmen middelbarige edificien van dꝛij oꝛdinen te maken/ſo ſoudick pꝛijſen datmen elcke oꝛdine tvierdedeel minderde/na Vitruuius leeringe. Mer is de fabꝛijke van grooter hoochden/ſo machmẽ doꝛdine vanden Coliſeo houdẽ/dat doꝛdine der Doꝛica Jonica eñ Coꝛinthia/elck ontrent een hoochde ſy: maer doꝛdine daer bouen waſt inder hoochden ontrent twijfſte deel: eñ dit is ſo ick geſeyt hebbe/om haerder veruerringe/dwelcke deel duer de groote diſtantie compt vander hoochden der andere oꝛdinen te ſchijnen. Eñ al iſt dat de betooninge van deſen colomnen Doꝛice is/nochtans volghet op alle manieren van colomnen.

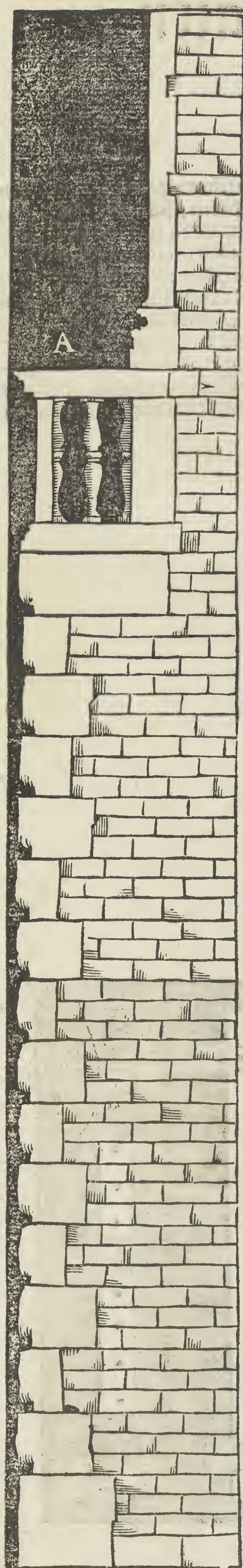

A
B
C
D

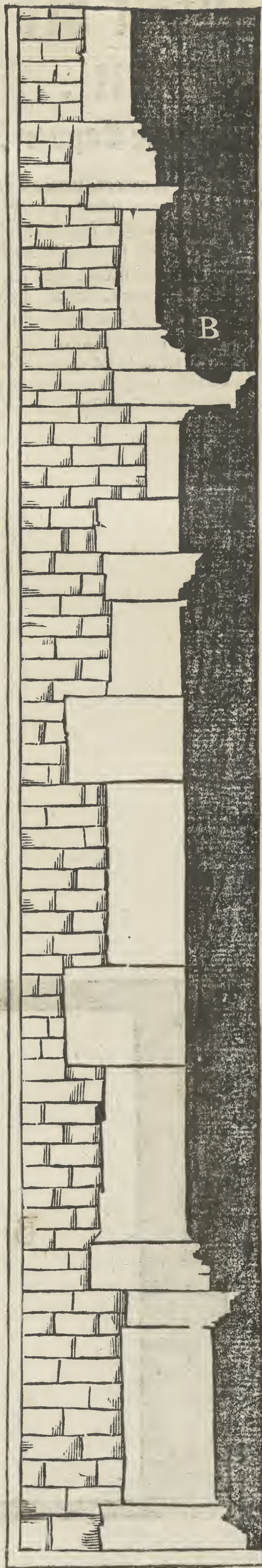
Van herdde ende ghebacken steenen.

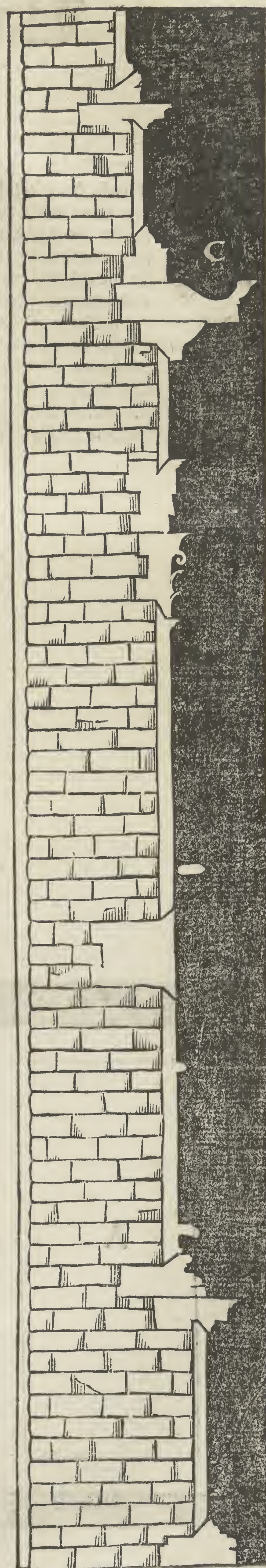

hetracteert hebbende vā so vele eñ diuersche ornamentē van steenē/so ist een redene dat ick noch tractere hoemense int werck setten sal/eñ aldermeest hebbende by een te voegene hartte eñ gebackē steenen: welcke dingen behoeuē groote diligentie eñ const/ om dat die gebacken steenē gelijck tvleesch sijn inder fabrijken/eñ die natuerlijcke steenē gelijck de beenen sijn diese onderhoudē: de welcke twee dingen ist datse niet wel te samen by een en sullen gebonden sijn/in voertgaenden tijden sullense faelgeren: eñ daerõme dat fondament gemaect wesende in sulcker manierē als de plaetse eyschen sal/so ist van noode dat die voersienige Architect hebbe doen bereyden eñ wercken alle de hartte steenen/eñ oock de ghebackene/met die ander materie tot behoef der fabrijcken/eñ also op eenen tijt cõmen te metsen eñ tsamen te binden die gebacken steenē metden hartten. Den hartten steenē is van noode datse so vele inden muer gaen dat al en waerder geen mortele diese te samen hielde/datmen seggen mochte datse van hemseluen vaste souden staen inden muer: dwelck doende/sullen de werckē tot eeneger geduericheit gaen. Dexempel hier af sietmen hier besijden inde figuer A : daer oock getoont wort hoe datmē die borstweringen maken mach sonder eenige sorge. Eñ heeftmen Pedestalen met colomnē daerop te settene daer hartte en saechte steenen by een commē/sijn die hartte steenen niet wel met den saechten ingeuoecht/gelijckmen inde figure B siet/die wercken en sullen niet lange dueren. Eñ sijn de colomnē van meer stucken / sommige van dien/dats vanden minsten/sal goet sijn datse dieper inden muer gaen om sekerlijck dandere tonderhoudene. Maer sijn de colommen van eenen stucke/so willense ten minsten dat derdendeel inden muer sijn: maer de Basen en Capitellen sullen veel meer inden muer gaen : eñ bouen al vande Corone eñ andere Cornicē die verre buyten den muer springen/moet dat binnenste ongewrochte dat butenste verwegen/ op dathet hem seluen draghe. Maer ist datmen midts diertijt der steenen oft merbers/eenege facie oft stagie sal willen becleeden/ so salt van noode sijn/dat die Architect eer hy bouen deerde beghint te metsene / hebbe doen bereyden eñ wercken alle die hartte steenen/tsamen met die ander materien tot sulcken behoef : Eñ also metsende eñ te gader slutende de hartte metten gebacken steenen/so seggick dathet sommigen stucken van noode sijn sal so diepe inden muer te gane/ datse dander stucken houden mogen duer cracht van inuoeghingē/also ghi inde figure C siet/op datse byder tijt niet wt den anderen en scheyden. Maer op dat den muer vanden gebackenen steenen niet en cõme te sincken/eñ sinckende soudē die dunne platen breken duer tgewichte van bouen/so waren van noode wel gecante gebacken steenen/wel getemperden mortele/eñ tusschen de steenen luttel mortels eñ wel gevoecht deen op dandere: Eñ bouen al en willē sulcke wercken met geen gewelt gemaect sijn/noch met haesten/gewicht bouen gewicht gepact hebben/ maer men salse van laghe tot laghe wat laten rusten : want wiltmense metder haest metsen/eñ gewicht daer op setten/so ist seker dat den muer wat sincken sal/eñ die steenen (niet mogende tgewichte regeren) sullen moetē breken. Maer wort dat metder tijt gemaect/ so sullen die dingen in hueren termijn blijuen . Niettemin/ick soude altijts meer prijsen die wercken geheel inden muer gebonden/dan de geuoechde oft becleedde/ eñ aldermeest aende mueren van buyten en behoortmense na mijn aviis niet te makene / om dat die /also lutter Edificien als vanden Antijken gemaect hebbē geweest/gedect van merbere ende andere fijnen steenen/nu ghesien worden sonder schorsse/daer alleen die masse van den gebackenen steenen gebleuen is . Maer die Edificien daer die hertte metden gebacken steenen gebonden sijn / sietmen noch heden in wesene: Niettemin/wiltmen enckel sulcke wercken maken/dit dunct my den sekersten wech.

Hoe wel dat sommighe Architecten in diuersche plaetsen van Italien/hebben sommige Fabrijken van simpelen mueren gemaect / latende daer inne de plaetse vanden hertten steenen/ende eenen tijt daer nae hebben die ornamenten daer in ghesedt. Nochtans midts dat sulcke dinghen niet wel inden muer ghebonden maer bycans gehecht sijn / sietmen in veel plaetsen vanden stucken gheuallen/ende noch alle daghe ruijne dreyghen .

A

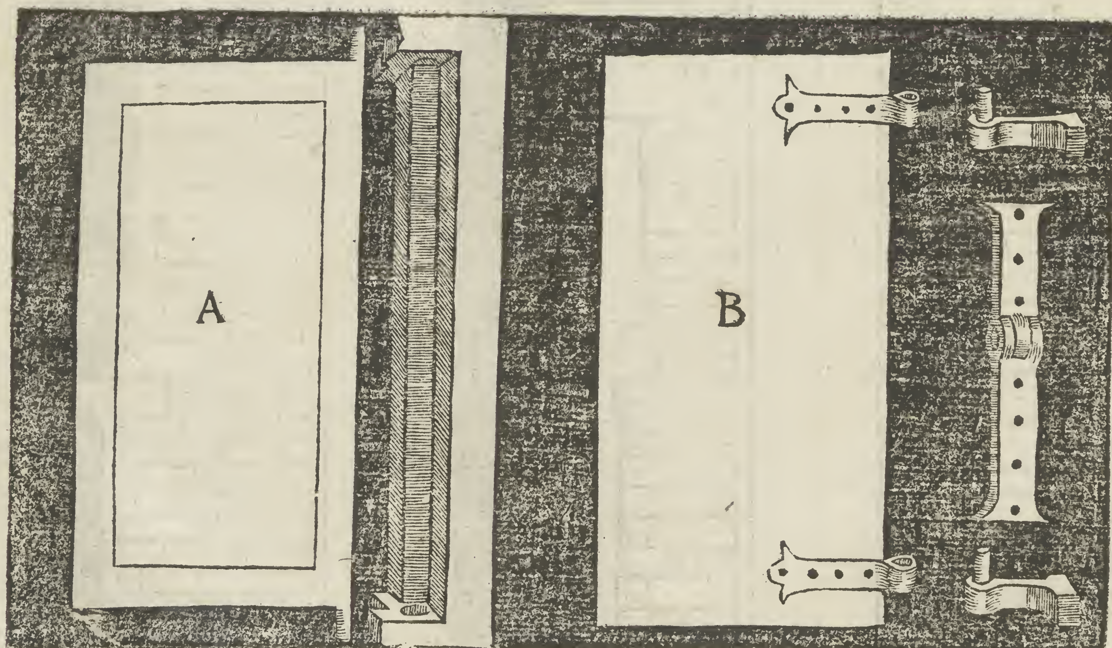

B

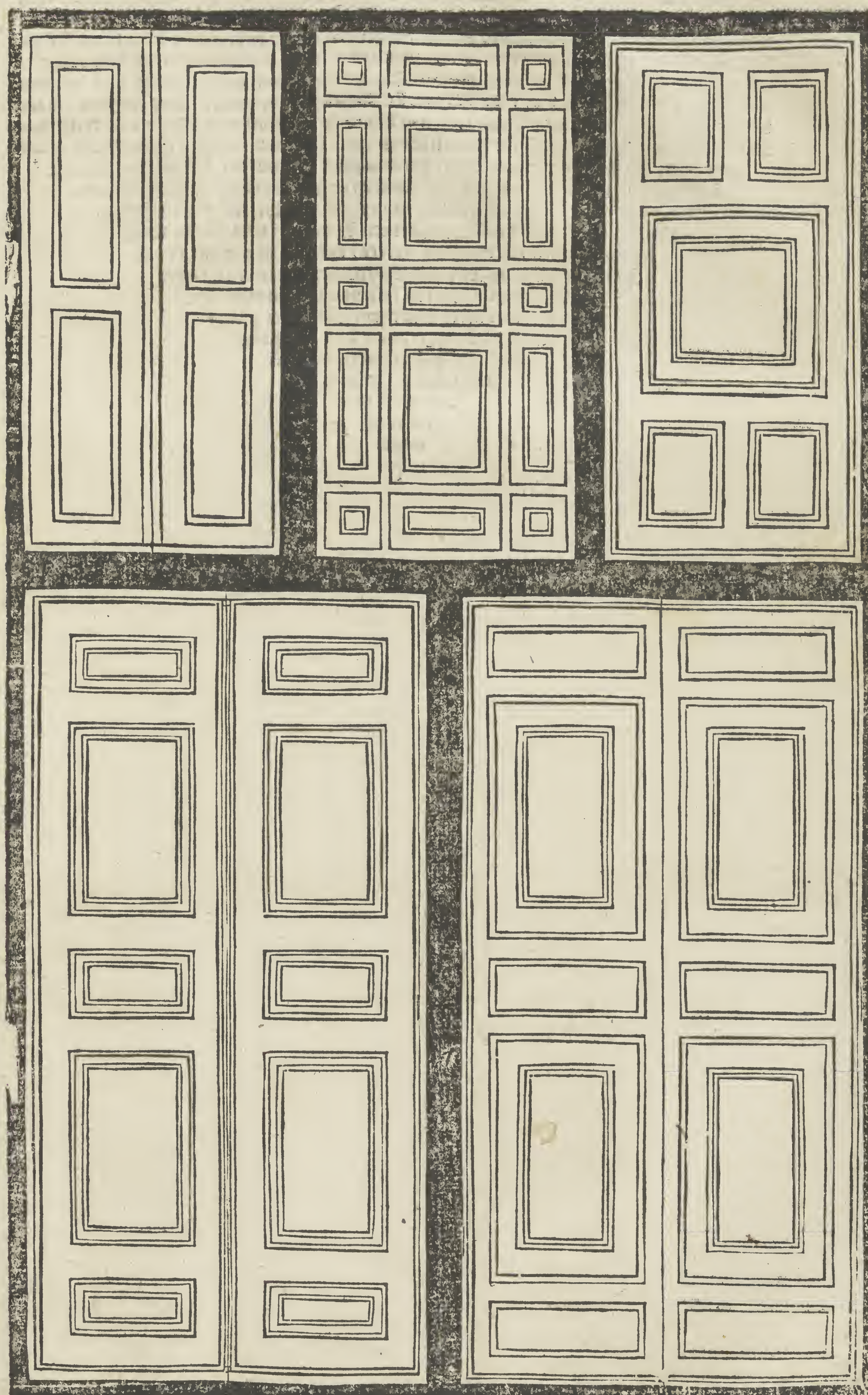

C

Van houten oft metalen dueren,

Dat tienste Capittel.

NA mijn duncken hebbick ghenoech ghetracteert vanden ornamenten elcker maniere van edificien den steenen ruerende / nu sallick tracteren van den dueren die de edificien sluten sullen / tsy van houte oft van metalle / ende salder sommighe figueren af toonen. Vanden hanxels en willick niet voorder spreken/want in alle de werlt weetmē daer bescheet af/ niettemin/die harren welcke die Antiquen vseerden/ alsoo ghetoont wordt inde figure A / gauen den edificien min lasten/ ende waren ghemackelijcker open ende toe te doene / dan die ghene diemen nu ouer alle landen vseert nade figurre B. Maer oft dees dueren van metalle oft van houte sijn/ huer ornamenten sullen ghemaect worden in sulcker manieren/ dat/ soo veel als dornament van steene vromer sijn sal/ dornament vander poorten oock volghe / op datse malcanderen ghelijcken: ende ter contrarien/ is dornament teedere/so salmen de dueren tsy van houte oft van copere oock dyen maken ghijelckende/ welcke verkiesinge inden wille des Architects sijn sal. Ende om eenighe verclaringhe van sulcken ornamenten te gheuene/ so suldy hier besijden viue manieren daeraf sien/welcke den meesten hoop vanden Antiquen genomen sijn.

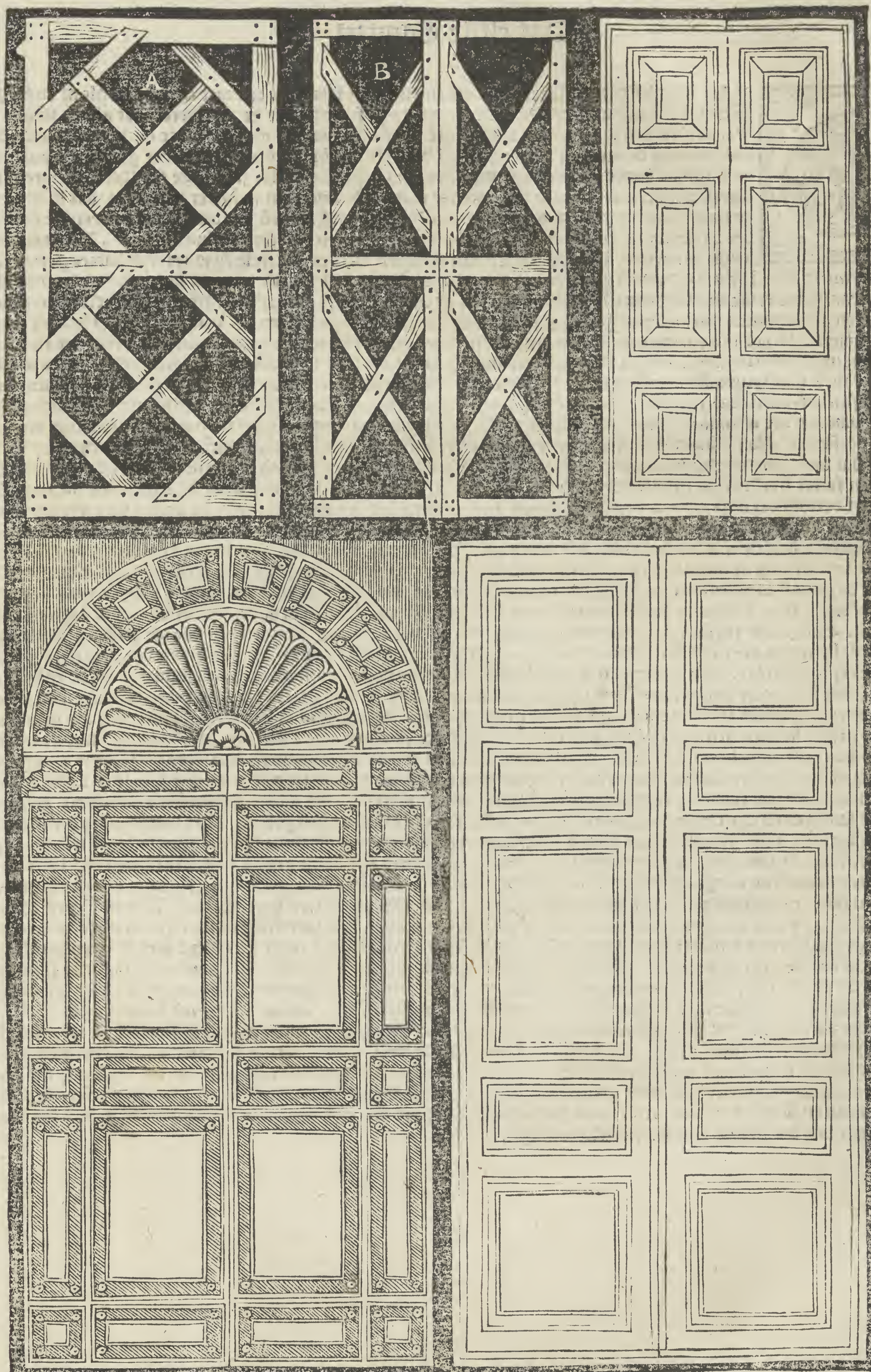

Van den Ramen der dueren.

Andtmen de poorten/dueren oft bladeren (so wijse noemen willen) niet altijt van een stuck en maect/ dat aen die van sulcker sorten gheen hout en behoeft noch ijser/maer men maect de henxels vanden seluen stucke. De ghene diemen van houte maect/ende daerna van cooper ghedect worden van redelijcker dicten/ de welcke/eest dat sij van platten taflen deen aen dander sullen gheuoecht sijn / al sijnse wel ghelijmpt ende met pinnen oft clauwen verwaert/dies niettemin is altijts de nature vanden houte te crimpen ende te wassen na dat den tijt drooghe oft vocht is . Wiltmen dan sulcken duere maken die van copere / ijsere/ oft anderen metale ghedect sal wordden/ den sekersten wech sietmen hier besijden inde figure A . ende B . want die houten en wassen nemmermeer inder lingden / maer bliuen altijt in hueren wesen / van welcken houte de dicte oft teederheyt inde wille des Architects wesen sal / na dathet ghewichte is datse te draghen sullen hebben/also mach men oock die spatien vanden seluen houte vullen . Ende om dat alle de Antijxe duergangen int ghemeene van viercanter formen sijn/ wtgenomen die vanden poorten der stadt oft Archi triumphali / die welcke ghewelft sijn. Niettemin in onsen tijden maectmen de dueren vele bouen ront/ byrauontueren tot meerder stercte / ende oock om dat sij tot sommighen propooste der Edificien wel commen/ dyer hebbick ten minsten een inuentie willen thoonen/ om datmen inder waerheyt altijt niet al beuanghen en can/ want den Architect veel accidenten ouercommen tot sulcker tijt die hy dan eerst ordineren moet.

☞

A
B

Vande ornamenten der picturen binnen ende buyten de edificien.

Dat elfste Capittel.

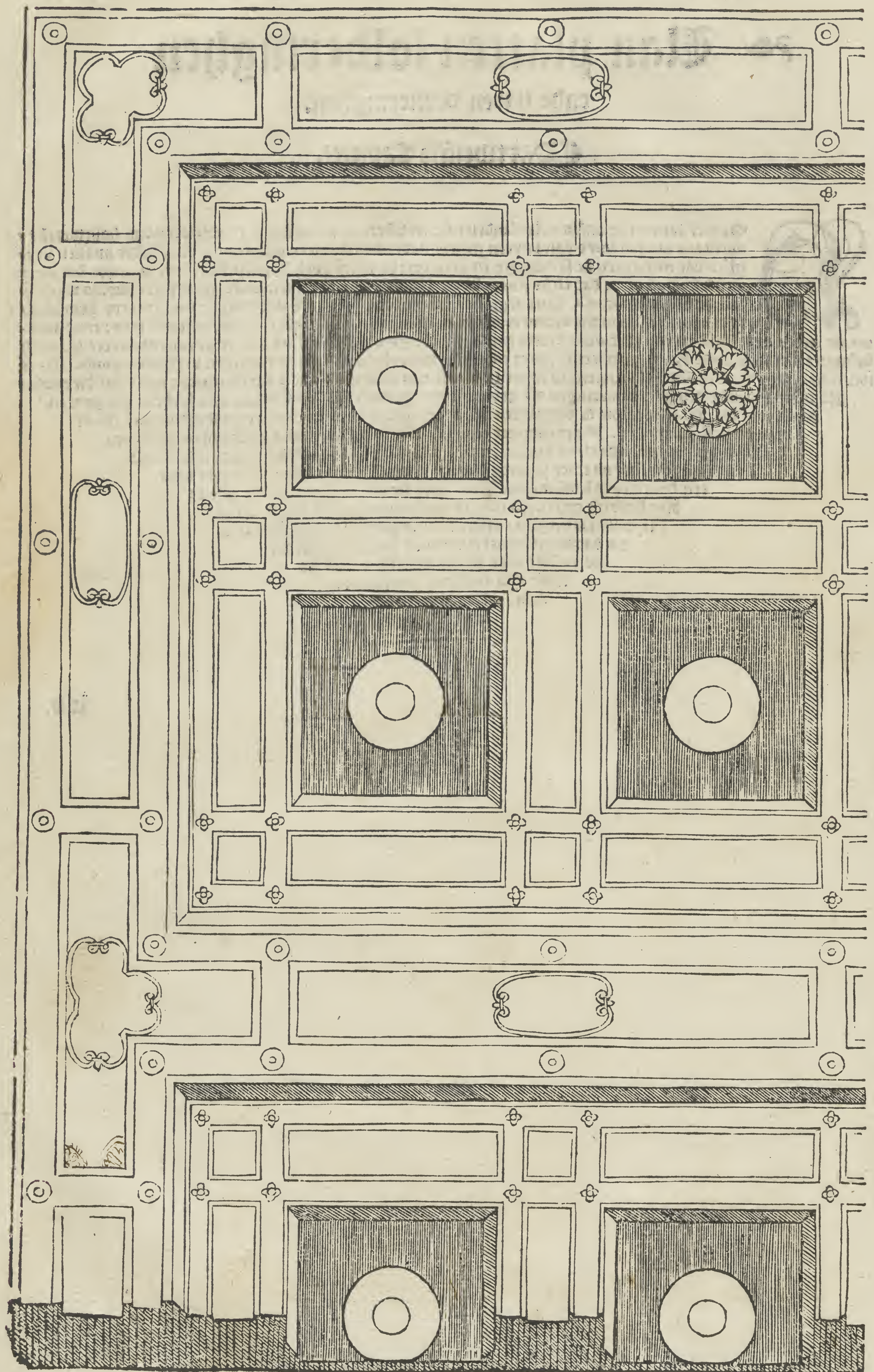
OP dat ick niet eneghe soerte van ornamenten en late/daer ick niet eneghe Regle af en segge/ so wel inder picturen als in ander dingen / so seggick/dat de Architect niet alleen sorghe te draghen en behoort vanden ornamentē byden steenen oft merber/maer oock van dwerck des pinceels om de mueren te cierene / eñ behoeft dat hy dordinantie daeraf gheue/als patroon van alle die aende timmeringe wercken/ om deswille datter sommige schilders gheweest sijn cloeck genoech aengaende de practica/ maer inde reste van so lutter verstants/ dat sij/willende haer handelinge inde verwe toonen/hebben ontschict eñ somtijts bedoruen eenige ordine/ om datse niet geconsidereert en hebben die picturen te setten in huer plaetse . Daerom hebbende te vercieren eneghe facien van edificien metden pinceele/so is certeyn datter geen openheyt en behoeft daer lucht oft lantschap in schijnt/want die breken dedificien/ eñ van een dinck dat gelijuich ende dicht is/transformerense in duerluchtich onsterck als een geruijneerde oft onperfecte edificie. Desgelijcx en behoeuender geen personagien noch dieren gecoloreert/ten ware datmen enege dueren oft venstren versierde daer menschen in waren. Maer oft ommers de huyswerdt oft schilder colueren begeeren/ op datmen dwerck niet en breke oft bederue/machmen versieren eenich cleet aenden muer gehecht/eñ daer in schilderen datmen wilt . Noch machmen na vsantie van triumphen aenden muer hangen festonen van bladeren/fruyten/en blōmen/oock schilden/tropheen/eñ sulcken dinck dat ruerlijck is . Maer wiltmen met vasten verstande de mueren schilderen/so machmense fingeren van merber oft ander steen/snijdende daer in datmen wilt : van metael machmen oock in sommige nicchen figuren versieren/ also sal dwerck vast blijuen/ende lofweerdich van allen die dwarachtige wten valschen kennen/ waer toe dat onse Aucteur hier vele excellente wercklıedē verhaelt (die ick om cortheyt ouersla) welcke anders niet dan wit en swert in edificien gebesicht en hebben/ ende niettemin van sulcker duecht datse yegelijcken ingenieusen int aensien verwonderinge geuen. Noch machmen inde mueren der logien rontomme de houen met goeder redenen versieren enege openheyt/ende van coleuren maken lucht/lantschap/huysen/figeuren/ghedierten/oft datmen wilt. Desgelijcx heeftmen cameren/salen/oft ander plaetsen outrent der eerden van binnen te cieren/ so wort den schilder toegelaten op de mueren in manieren van Architecturen eenege openheyt te makene/ende daer duer te siene na dat de plaetse is: want bouen tgesichte en machmen niet dan lucht/oft welffsels/hooge bergen/ende dopperste van husingen sien. Sedtmen oock figuren bouen tgesichte/die moetmen van onder sien/ende niet den gront daer sij op staen. Ende sal de schilder somtijden duer perspectiue willen maken te schijnen een sale oft ander voorder stantie/so mach hy tegen ouer den inganck met eeneger ordinen van Architecturen/die maken verre genoech te schijnē by datse in effect sijn sal : ende dit dede Balthasar (also geleert in deser consten als eenich ander in onsen tijden) in tcieren eender salen van Augustijn Ghyse coopman in Rome / daer hy met deser const sommige colomnen eñ ander Architecturen versierde tot dien propooste/dat de groote Peeter Aretijn also iudicieus inder picturen als inde Poesije/soude geseyt hebben in dit huys geen perfecter schilderije te sine dan dese / hoe wel dat daer oock werck is van Raphaels hant. Als dan de mueren geciert sijn sullen/wiltmen dan de welffsels oock vercieren/so salmen de vestigie der Antiquen volghen/makende dingen diemen grotesschen noempt/de welcke midts datmense maken mach somen wilt/commen daer wel inne/als van bladeren/blommen/dieren/vogelen/ende ander gemengde gedrochten. Maectmen oock somtijts eenige cleederen vanden figuren ghoudē/oft erghens aen gehecht/daer machmē sonder begrijp in maken datmen wilt. Maer sal den schilder belieuen eenege figueren als leuende te maken in dwelffsel / so moet hy seer verstandich/seer geexerciteert inde perspectiue/eñ iudicieus sijn/in dingen te kiesen tot propooste der plaetsen/ende eer hemelsche vliegende dingen dan eerdtsche maken/met sulcker const/dat hy de figuren also can doen vercorten/ (al sijnse monstrueus) datse/alsmen tot sijnder behoorlijcker distantien daer af staet/ schijnen dleuen te ghelijcken. Eñ al is dit te Vorcten/Mantua/eñ ander plaetsen in Jtalien van wercklieden wel gemaect/ so hebben die verstandige schilders in onsen tijden sulcken vercorten geschoudt/om dathet inder waerheyt niet so vriendelijck der oogen en is voerden gemeenen man. Daerom Raphael Durbin/die ick altijts Diuijn noemen sal/want hy sijns ghelijck in deser saken (ick swijghe meerder) niet gehadt en heeft/ somen van hem oerdeelt/ als hy dwelffsel der logien van Augustijn Ghyse wilde cieren/schoude tvercorten so veel als hy mocht . Want als hy int hoochste des welffsels quam/ ende daer de maeltijt der goden/hemelsche dingen/eñ tot propooste des welffsels maken wilde/wechnemende de hertheyt des vercortens/versierde een laken vã hemelscher verwen gehecht aende festonen als een ruerlijck dinck eñ maecte daerin de maeltijt also werckelijck eñ cierlijck / datmen die logie bat achten soude tot een bereytsel van triumphen/dan een eeuwige schilderie gemaect opden muer . Also dan de Architect/welck sonder perspectiue niet en mach noch en behoort te sine / en sal niet lijden/als ouerste der wercklieden die inde fabrijcke wercken/dat daer yet gemaect wordde sonder sinen raet ende vonnisse.

Van platten solderinghen ende haren verchieringhen.

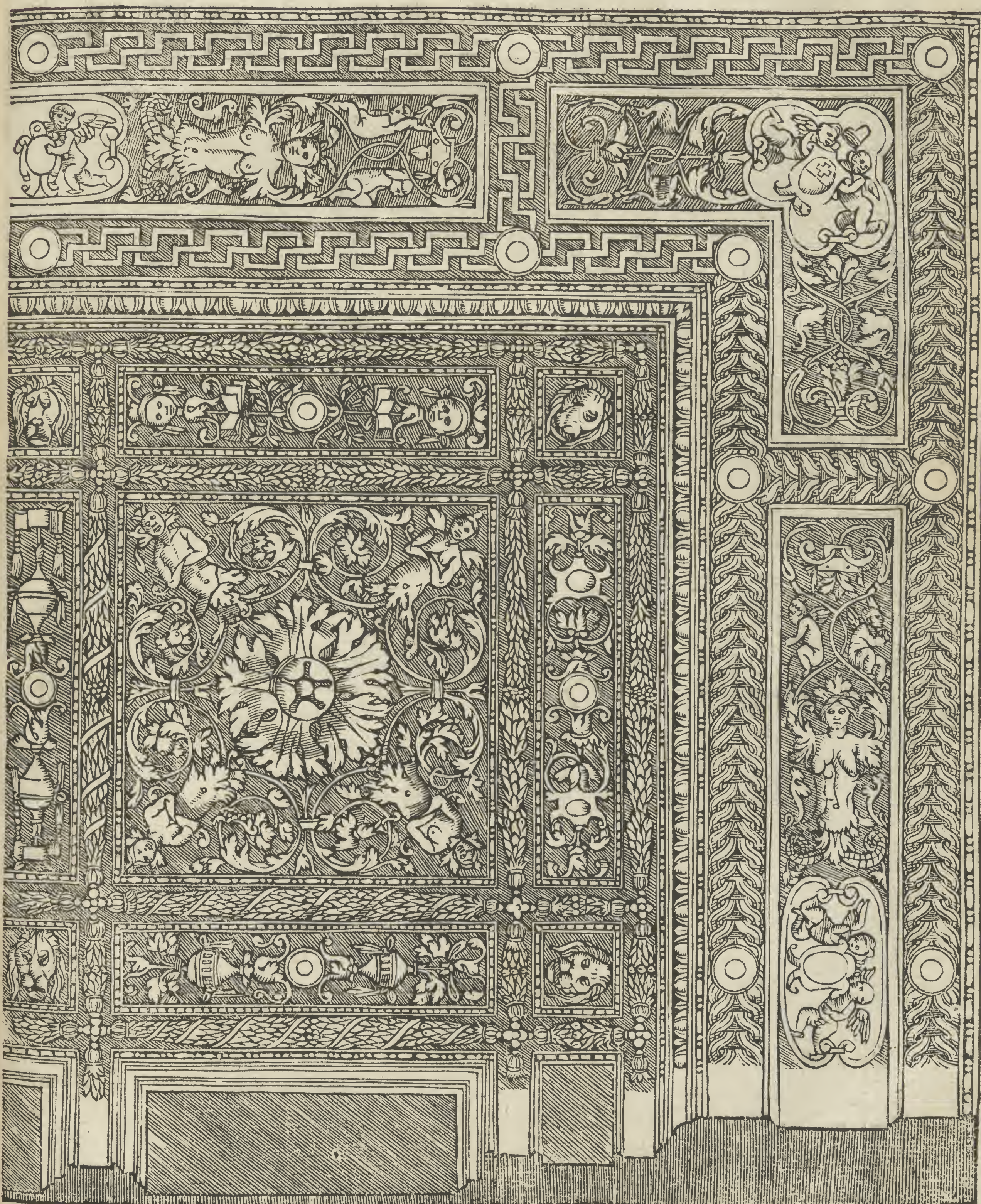
Dat twelfste Capittel.

HOe wel datmen in onsen nederlanden niet en useert de solderingen te vercieren van houtwercke / nochtans als een huys van buyten geheel nade oude maniere gemaect ware / soudet qualick voeghen dat niet alleen de solderinge en accordeerde/maer oock koetsen/bancken/ &c. ende dat meer is/ick soude seggen dat elcke staige binnen vander seluet ordinen soude gestoffeert sijn als van buyten getoont wordt. ☞ Dus segghick dan / is den hemel oft solderinghe van grooter hoochden/ so behoort de deelinghe vroem wijt van spatien ende van goeder wtheffingen te syne: ende wiltmense cieren met schilderyen/moet oock vroem gemaect sijn: geconformeert na dathet groot ende verre is: oock behooret van licht ende bruyn gemaect te sijne: ende inde middelt der velden sedtmen een vergulden roose. Maer wiltmen eenige verwen daer in bringen / so salmen dat velt van blau maken als duerluchtich: maer dat die roosen gebonden sijn/met eenigen looueringen oft grootesschen/ op datse niet en schijnen inde lucht te hangen: ende altoos dat de cornicen die de viercanten oft ander velden sluyten / wel vergult oft vander seluer verwen gestoffeert sijn. Maer commet eenichsins dat den solder niet hooch en is/ so salmen dat werck teeder ende cleyn maken tschelijcx de schilderije / + also dat goet te verstaen is/ende sedt hier na twee figuren die nochtans beyde een sijn/ deene van blooten houte/ende dander gestoffeert / also hy voorts seyt/ * Ende dese ordine hebbick gehouden inden hemel vande groote librye in tpaleys van Venegien / inden tijt des princen Andreagriti/ om dat desen hemel leger was dant behoefde na de wijdde ende lingde der salen / so dede ickse van teederen wercke maken / midts der redenen voers . . :

Thoutwerck aenden solder der librijen voerseyt.

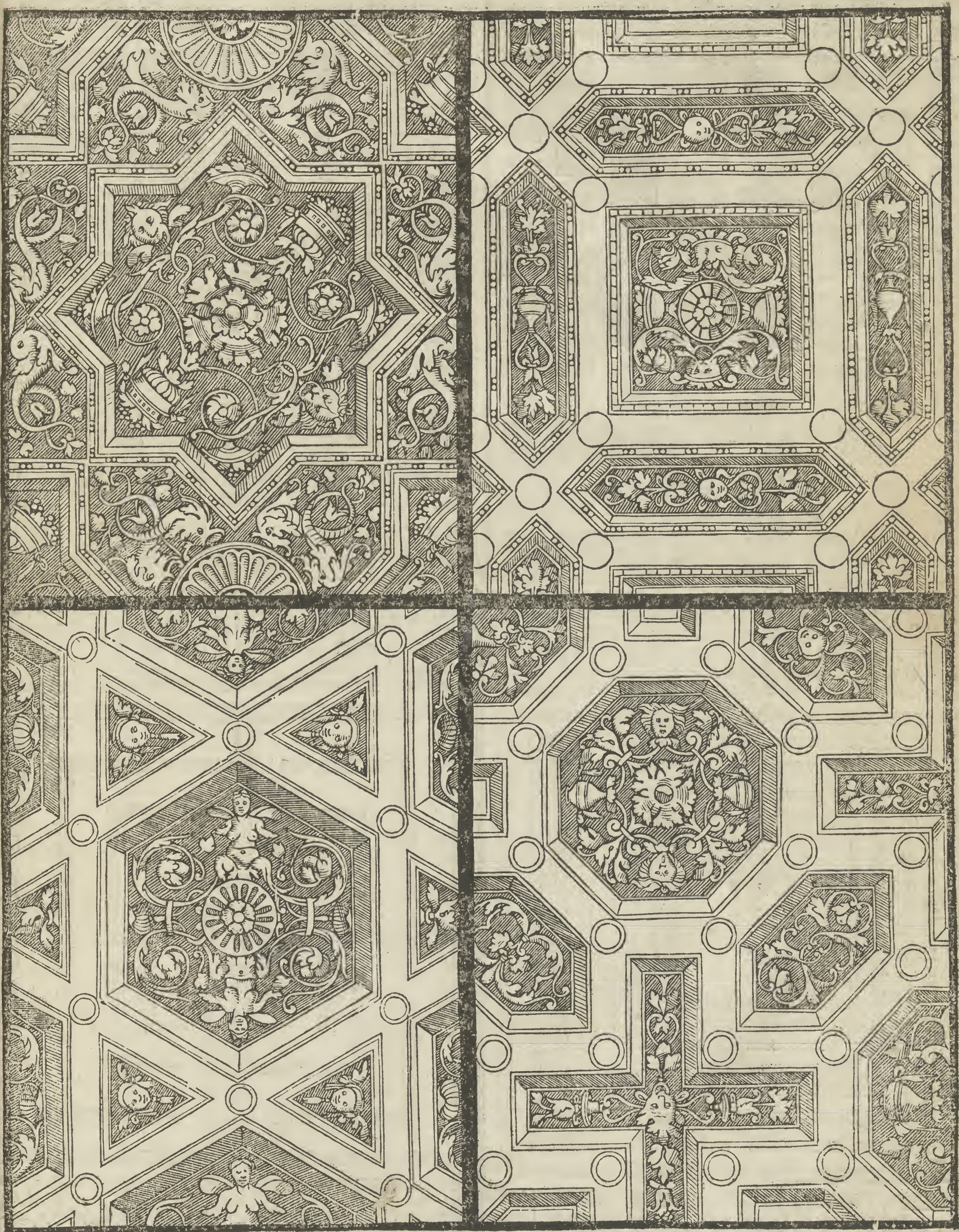

Dits ordinantie der stofferinghen vande selue.

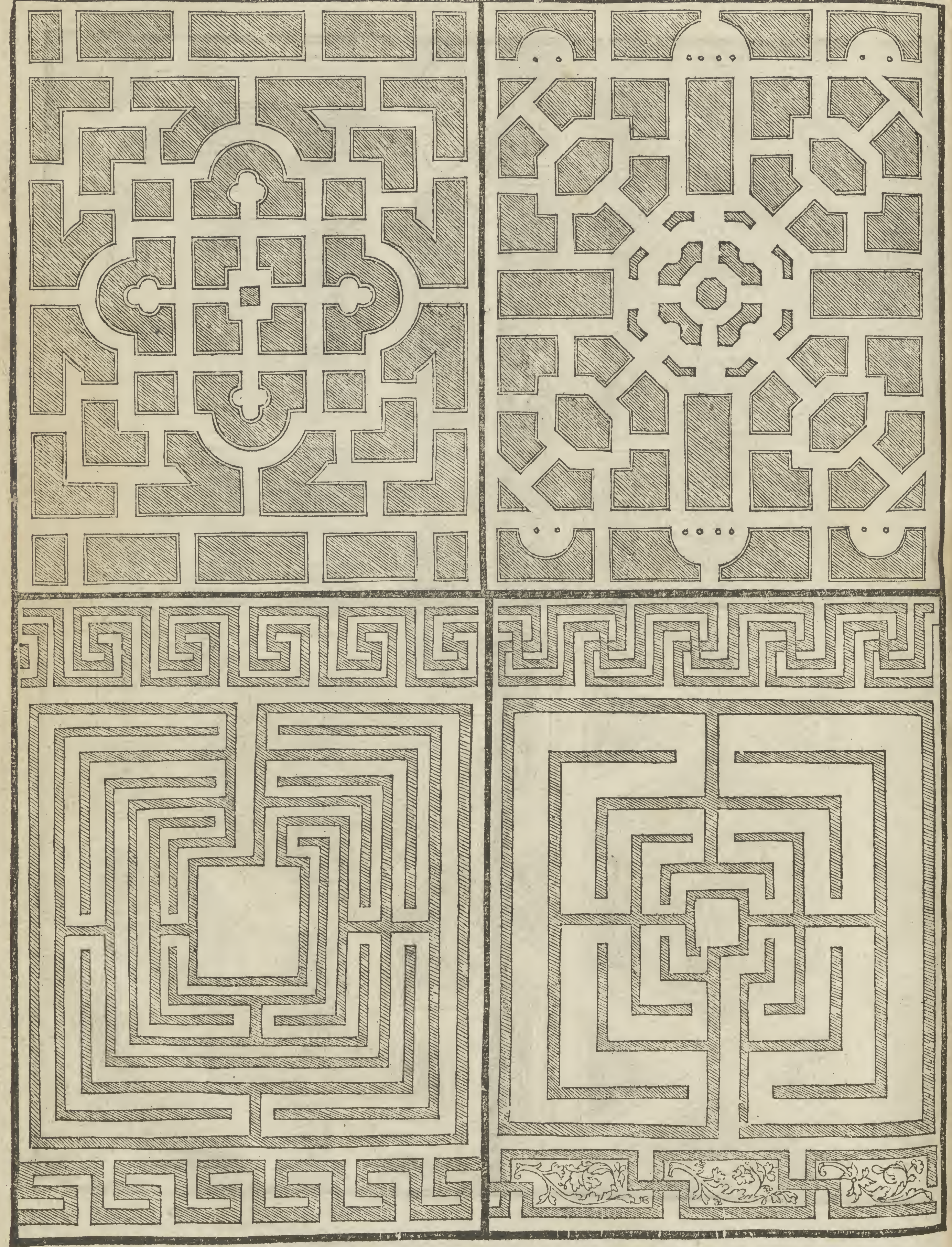

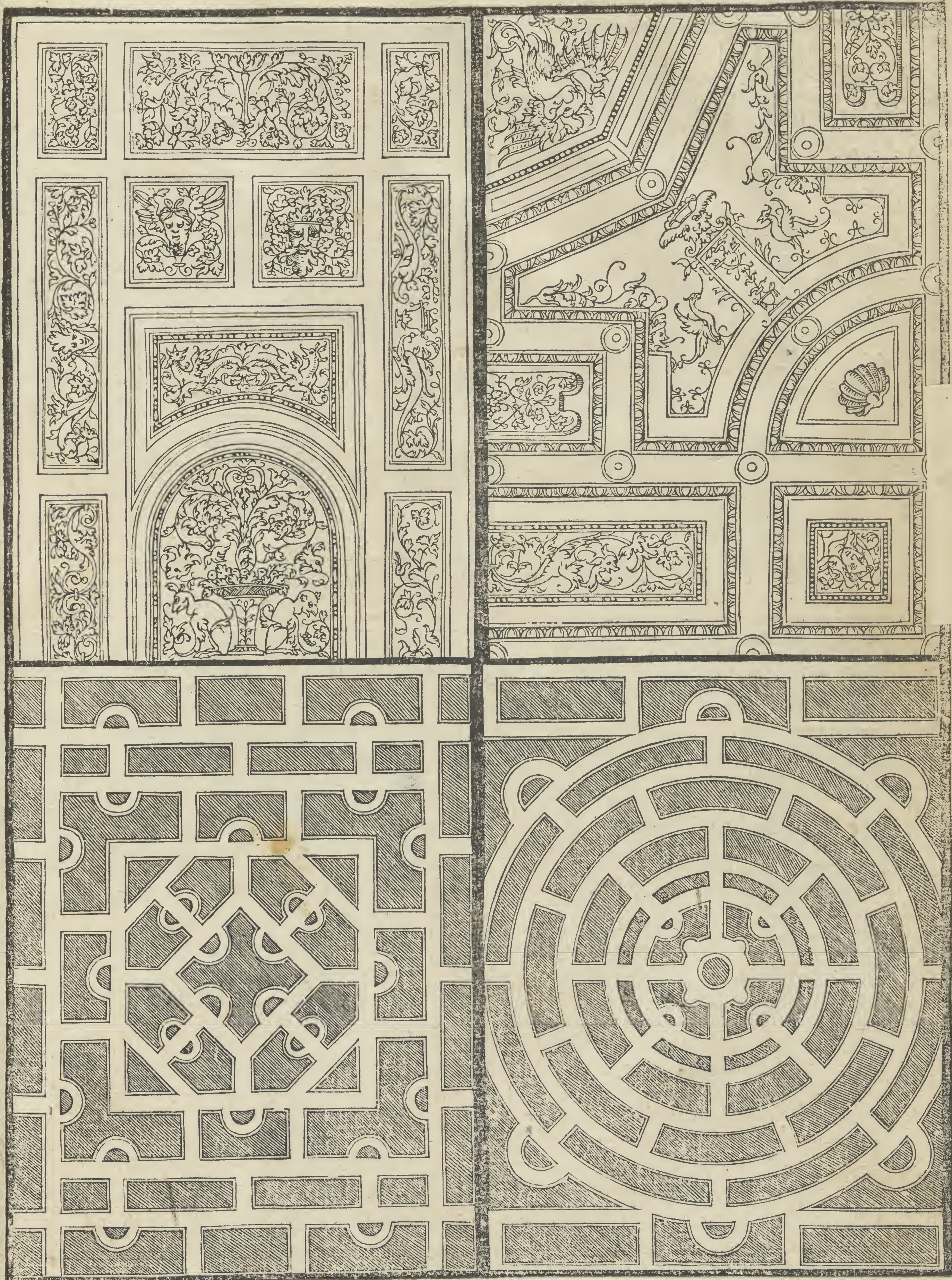
Een ander maniere van solderinghe.

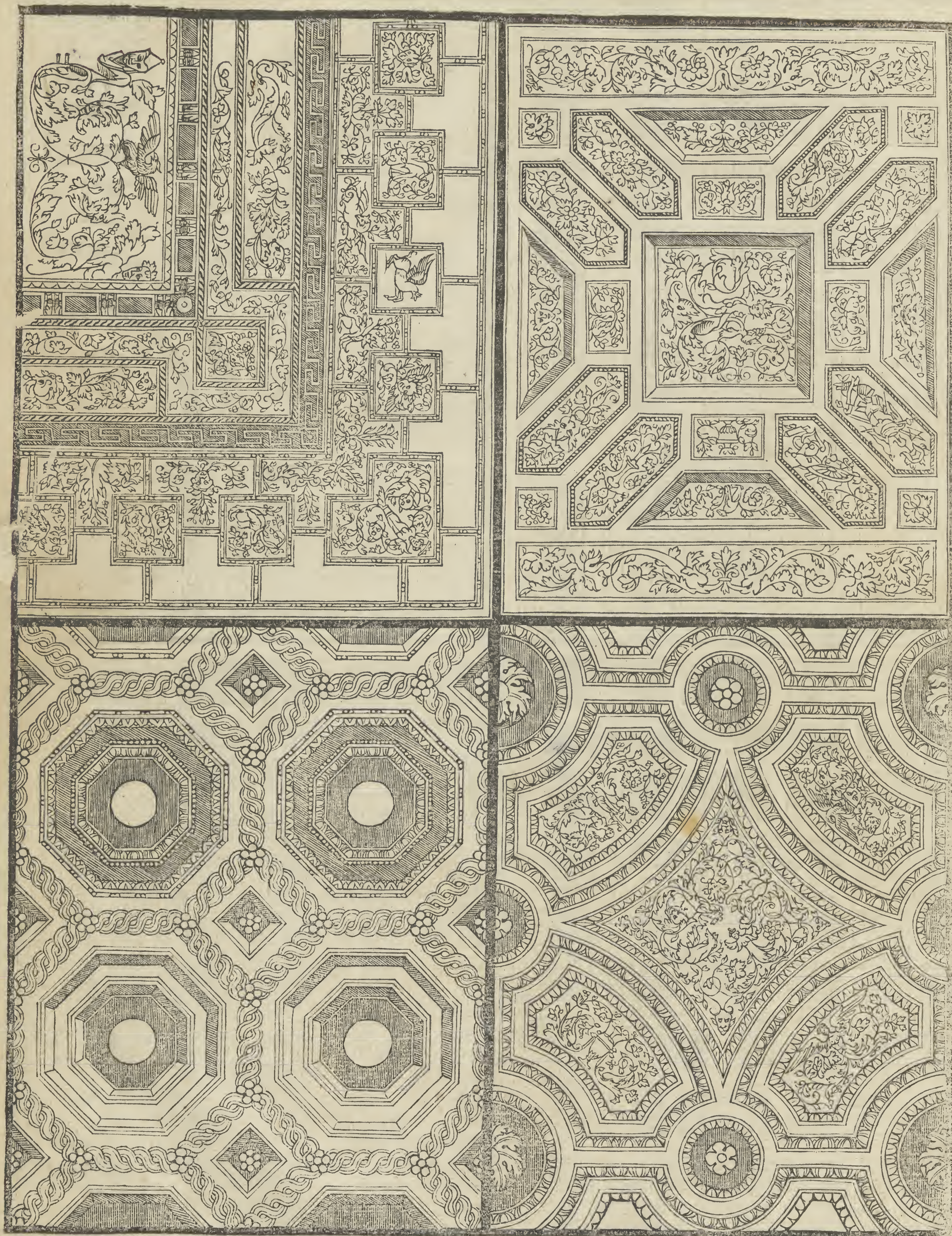

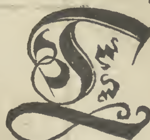

De houē sijn oock ornamentē der Fabrikē/daerom sijn dese figurē mettē Laberintē/ten propoeste.

En lesten seyt onse Auctuer van verwapeninghen, te weten; hoemen die ordineren ende coloreren, ende setten sal na staet, hanteringhe, ende natuere, alsoo datmen daer duere mercken mach wat gheslacht oft van waer dathet ghecommen is. Want (seithy) wij sien dat die Antiken de Princen figureren in maiesteyt, de Bisschoppen in pontifical, de Capiteynen ghewapent, ende also elcken in sulcken habijt als hem best ghelijckende is: desgelijcx wilt hy datmen de wapenen om voor de Edificien te setten, ordineren ende coloreren soude van gedierten, vogelen, etc. gout, siluere, hemelsche, eerdtsche, vierighe oft swertte verwe, mer gheen metal op metal, noch verwe op verwe. Maer om dat Darchitectē hier te lande geen wapenē en ordineren na hueren goetduncken, willen wij dit voorby varen, ende in plaetse van desen een figuere van letteren setten, de welcke den Architect dickwil ghevallen te sniden oft anders te setten, als bouen poorten, dueren, in phrisen, ende ander tafelkens, om eenighe namen, Titulen, Diuisen, oft ander leeringen in te setten, tot believe des Patroons, oft om kennisse te nemen van Palaisen, ende andere sekere gheordineerde plaetsen. Nochtans mits dat hier noch solderinghen by ghesedt zijn, die daer in ghebraken, so salick de figueren vanden wapenen die hy gemaect heeft, achter de letteren setten, op dathet boeck volcommen zij. Die Architect dan gheen kennisse hebbende van goeden letteren, wort benaut verre ende breet te soecken iemandē die hem die selue scrijft: ende hoe wel dat hyse in gescrifte heeft, ouermidts onkennisse der proportien, wordense werckens de ghecorrumpeert, tot verachtinghe huers wercx, ende des gheens die hem die voorseyde geteekent heeft. Daerom al zijnse van Lucas Patiolus, Geofroy Tory, ende Albertus Durer gefigureert, dewelcke met malcanderen niet geheelijck en ouercommen, so willick nochtans dese andere voor een ghemeen Regle hier toonen achtervolghende onsen Auctuer, dewelcke (achterlatende alle superstitie) de Colommen ende Pedestalen in een voeghelijcke mate ghebracht heeft, duer wiens auctoriteyt ick bycans soude seggen, datmen dese letteren van meer ende min deelen hooch soude moghen maken na de ordine der Colommen. Maer om de Simmetrie te beschrijuen, op dat ick niet te wijt en loope, willick Vitruuium volghen daer hy seyt, dat de Colommen Ionica neghen deelen hooch is, ende duer dbetoonen van diuerse Auctueren is dese forme van letteren ooc in Ionia gheuonden, dus laetickse oock van negen deelen: ende oftmense by de Corinthia oft Composita van thien deelen maken wilde, ten soude niet qualijck voegen, want ghelijck de Corinthia meest ghebruyct wordt om de teerderheyt, soo wordden dese letteren oock meest van thien deelen ghemaect: mer wordense byde Dorica ende Thuscana van acht gemaect, ten sal by de voorseyde redene niet seer te verachten sijn, aengemerct de grofheyt des wercx: oock salmen nade leeringhe Vitruuij die Simmetrien connen veranderen, ghelijck op ander plaetsen ghenoech verhaelt is, wantse duer sommige oorsaken grouer ende teerder ia heel valsch schinen by datse in effect zijn. Om dese letteren ghemacklijck te formerene salmen eerst een perfect viercant maken, ende setten dat in so veel deelen alsmen der letteren gheuen wilt: maer oft si van ses, seuen, acht, neghen, oft thien deelen meer oft min zijn, so sal den dunsten treck van dat derdendeel des dicten sijn, ende den dwersen treck vande helft: de hoeken sullen ten minsten so veel proiecturen hebben als de lettre dick is, ghetoghen opden passer. Mer hoe veel dat deen letter binnen tviercant ende dander buyten ghaet, ende waermen den passer setten sal om de ronde te trecken, sietmen inde figueren. De O machmen oock stellen op de maete van de Q. Den steert vande Q strect hem tot anderhalf viercant, ende sinct een half viercant, sommighe makenten wat corter. Ick en wil niet sustineren dat dese letteren de beste zijn, elck neme die hem best behaghen. Ten is oock gheen noot om elcke cleyne lettre desen arbeyt te doene, maer tgheualt somtijts datmense eenen voet oft sesse meer ende min hooghe te maeken heeft, welcke datmen niet ten goeden fine bringhen en soude sonder een seker proportie te volghene.

III A B

8 9 10

C D E

F G H

I K L

M N O

P Q R

S T V

X Y Z

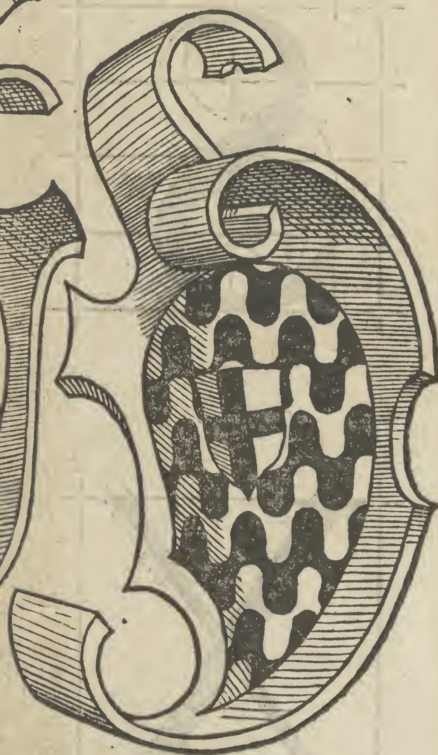

¶ Hier eyndet dat vierde boeck der Architecturen Sebaſtiani Serlij van Bolonien ouergeſedt ende gedruct Thantwerpen duer Peeter Couck van Aelſt.